
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

॥ अथश्रीमद्भागवतनवमस्कंधप्रारंभः ॥

॥ अथश्रीमद्भागवतनवमस्कंधप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः गुणायंगुणतावासेवृणुतेकरुणानिधिम् तमहंशरणंयामिपरमानंदमाधवम् १ त्रिगुणाष्टभिरध्यायैर्वैवस्वतसुतान्वयः नवमेकृष्णसत्की र्त्तिप्रसंगायवितन्यते २ एवमुक्तोष्टमस्कंधेसद्धर्मःसत्त्वशोधकः कर्तृपालकवत्कादिमन्वादीनांनिरूपणैः ३ सद्धर्मशुद्धसत्वानामंतरंगेशसत्कथा सूर्यसोमान्वयाख्यानैरधुनासंगतोच्यते ४ तत्रच त्रयोदशभिरध्यायैःसूर्यवंशोनुवर्ण्यते एकादशभिरध्यायैःसोमवंशस्ततःपरैः ५ तत्रतु प्रथमेध्यायेवैवस्वतसुतान्वये सोमवंशप्रवेशोक्त्येसुद्युम्नस्त्रीत्वमुच्यते ६ उक्तानुवादपूर्वकंवैवस्वतमनोर्वंशंपृच्छति मन्वंतराणीतिपंचभिः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ अनुक्तवंशंवक्तुं-

श्रीगणेशायनमः राजोवाच मन्वंतराणिसर्वाणित्वयोक्तानिश्रुतानिमे वीर्याण्यनंतवीर्यस्यहरेस्तत्रकृतानिच १ योसौसत्यव्रतो नामराजर्षिर्द्रविडेश्वरः ज्ञानंयोतीतकल्पांतेलेभेपुरुषसेवया २ सवैविवस्वतःपुत्रोमनुरासीदितिश्रुतम् त्वत्तस्तस्यसुताश्चोक्ताइक्ष्वाकुप्रमुखानृपाः ३ तेषांवंशपृथक्ब्रह्मन्वंश्यानुचरितानिच कीर्त्तयस्वमहाभागनित्यंशुश्रूषतांहिनः ४ येभूतायेभविष्याश्चभवंत्यद्यतनाश्चये तेषांनःपुण्यकीर्त्तीनांसर्वेषांवदविक्रमान् ५ सूतउवाच एवंपरीक्षितााराज्ञासदसिब्रह्मवादिनाम् पृष्टःप्रोवाचभगवान्शुकःपरमधर्मवित् ६ श्रीशुकउवाच श्रूयतांमानवोवंशःप्राचुर्येणपरंतप नशक्यतेविस्तरतोवक्तुंवर्षशतैरपि ७ परावरेषांभूतानामात्मायःपुरुषःपरः सएवासीदिदंविश्वंकल्पांतेऽन्यन्नकिंचन ८ तस्यनाभेःसमभवत्पद्मकोशोहिरण्मयः तस्मिन्जज्ञेमहाराजस्वयंभूश्चतुराननः ९ मरीचिर्मनसस्तस्यजज्ञेतस्यापिकश्यपः दाक्षायण्यांततोदित्यांविवस्वानभवत्सुतः १० ततोमनुःश्राद्धदेवःसंज्ञायामासभारत श्रद्धायांजनयामासदशपुत्रान्सआत्मवान् ११ इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टधृष्टकरूषकान् नरिष्यंतंपृषध्रंचनभगंचकविंविभुः १२ अप्रजस्यमनोःपूर्वंवसिष्ठोभगवान्किल मित्रावरुणयोरिष्टिंप्रजार्थमकरोत्प्रभुः १३ तत्रश्रद्धामनोःपत्नीहोतारंसमयाचत दुहित्रर्थमुपागम्यप्रणिपत्यपयोव्रता १४ प्रेषितोऽध्वर्युणाहोताव्यचरत्तत्समाहितः हविषिव्यचरत्तेनवषट्कारंगृणन्द्विजः १५ होतुस्तद्व्यभिचारेणकन्येलानामसाऽभवत् तांविलोक्यमनुःप्राहनातितुष्टमनागुरुम् १६ भगवन्किमिदंजातंकर्मवोब्रह्मवादिनाम् विपर्ययमहोकष्टंमैवंस्याद्ब्रह्मविक्रिया १७ यूयंमंत्रविदोयुक्तास्तपसादग्धकिल्बिषाः कुतःसंकल्पवैषम्यमनृतंविबुधेष्विव १८

पूर्वोक्तमेवतावद्वंशप्रवर्तकंश्रीआदिनारायणमारभ्यानुस्मारयति परावरेषामितिपंचभिः ८ ९ १० ११ नाभागंचेतिपाठेपिनभगएवनाभागः १२ सूर्यपौत्रस्यसुद्युम्नस्यस्त्रीत्वेसतिबुधात्पुरूरवःप्रभृतिसोमवंशसंचारंवक्तुंसप्रस्तावमिलोपाख्यानमाह अप्रजस्यमनोःपूर्वमित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति १३ पूर्वमिक्ष्वाकुप्रभृतीनामुत्पत्तेःप्राक् दुहित्रर्थंममकन्यायथाभवेत् तथायजेतिहोतारंसम्यगयाचत पयएवव्रतमाहारोनियतोयस्याः १४ अध्वर्युणाहोतर्यजेतिप्रेषितोहोतातेनगृहीतहविषिसतियत्तयाप्रार्थितंध्यायन्व्यचरत् अयजत् पाठांतरेतत् आध्यायत् वाचावषट्कारंगृणन्वौषडित्युच्चारयन् १५ १६ ब्रह्मविक्रियामंत्रान्यथात्वम् १७ १८ ७ ७ ७

प्रपितामहोवसिष्ठः १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २७ २८ विगततिमिरमाभासः प्रकाशश्चान्यस्ययास्ताः तथाभूतादिशःकुर्वतः २९ ३० प्रसंगंरत्याभिनिवेशम् स्त्रीप्रसंग दर्शनकलुषितमनसः संतः तत्प्रसंगभून्यंनरनारायणाश्रमंययुः ३१ ३२ प्रासंगिकमुक्काप्रस्तुतमनुवर्णयति अनुचरीसंयुक्तेतिच वक्तव्येभूतपूर्वगत्यापुंस्त्वनिर्देशः ३३

तन्निशम्यवचस्तस्यभगवान्प्रपितामहः होतुर्व्यतिक्रमंज्ञात्वाबभाषेरविनंदनम् १९ एतत्संकल्पवैषम्यंहोतुस्तेव्यभिचारतः तथापिसाधयिष्येतेसुप्रजस्त्वंस्वतेजसा २० एवंव्यवसितोराजन्भगवान्सुमहायशाः अस्तौषीदादिपुरुषमिलायाःपुंस्त्वकाम्यया २१ तस्मैकामवरंतुष्टोभगवान्हरिरीश्वरः ददाविलाऽभवत्तेनसुद्युम्नःपुरुषर्षभः २२ सएकदामहाराजविचरन्मृगयावने वृतःकतिपयामात्यैरश्वमारुह्य सैंधवम् २३ प्रगृह्यरुचिरंचापंशरांश्चपरमाद्भुतान् दंशितोनुमृगंवीरोजगामदिशमुत्तराम् २४ सकुमारोवनंमेरोरधस्तात्प्रविवेशह यत्रास्तेभगवान्रुद्रोरममाणःसहोमया २५ तस्मिन्प्रविष्टएवासौसुद्युम्नःपरवीरहा अपश्यत्स्त्रियमात्मानमश्वंचवडवांनृप २६ तथातदनुगाःसर्वेआत्मलिंगविपर्ययम् दृष्ट्वाविमनसोऽभूवन्वीक्षमाणाःपरस्परम् २७ राजोवाच कथमेवंगुणोदेशःकेनवाभगवन्कृतः प्रश्नमेनंसमाचक्ष्वपरंकौतूहलंहिनः २८ श्रीशुकउवाच एकदागिरिशंद्रष्टुमृषयस्तत्रसुव्रताः दिशोवितिमिराभासाःकुर्वंतःसमुपागमन् २९ तान्विलोक्यांबिकादेवीविवासाव्रीडिताभृशम् भर्तुरंकात्समुत्थायनीवीमाश्वथपर्यधात् ३० ऋषयोऽपितयोर्वीक्ष्यप्रसंगंरममाणयोः निवृत्ताःप्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमम् ३१ तदिदंभगवानाहप्रियायाःप्रियकाम्यया स्थानंयःप्रविशेदेतत्सवैयोषिद्भवेदिति ३२ ततऊर्ध्वंवनंतद्वैपुरुषावर्जयंतिहि साचानुचरसंयुक्ताविचचारवनाद्वनम् ३३ अथतामाश्रमाभ्याशेचरंतींप्रमदोत्तमाम् स्त्रीभिःपरिवृतांवीक्ष्यचकमेभगवान्बुधः ३४ सापितंचकमेसुभ्रूःसोमराजसुतंपतिम् सतस्यांजनयामासपुरूरवसमात्मजम् ३५ एवंस्त्रीत्वमनुप्राप्तःसुद्युम्नोमानवोनृपः सस्मारस्वकुलाचार्यंवसिष्ठमितिशुश्रुम ३६ सतस्यतादृशींदृष्ट्वाकृपयाभृशपीडितः सुद्युम्नस्याशयन्पुंस्त्वमुपाधावतशंकरम् ३७ तुष्टस्तस्मैसभगवानृषयेप्रियमावहन् स्वांचवाचमृतांकुर्वन्निदमाहविशांपते ३८ मासंपुमान्सभविता मासंस्त्रीतवगोत्रजः इत्थंव्यवस्थयाकामंसुद्युम्नोवतुमेदिनीम् ३९ आचार्यानुग्रहात्कामंलब्ध्वापुंस्त्वंव्यवस्थया पालयामासजगतींनाभ्यनंदन्स्मतंप्रजाः ४० तस्योत्कलोगयोराजन्विमलश्चसुतास्त्रयः दक्षिणापथराजानोबभूवुर्धर्मवत्सलाः ४१ ततःपरिणतेकालेप्रतिष्ठानपतिःप्रभुः पुरूरवसउत्सृज्यगांपुत्रायगतोवनम् ४२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेइलोपाख्यानेप्रथमोऽध्यायः १

३४ ३५ ३६ आशयन् इच्छन् ३७ ३८
३९ नाभ्यनंदन् स्त्रीत्वेलज्जयामासंमासंनिलीयावस्थानात् ४० ४१ ४२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ ६

द्वितीयेमनुपुत्राणां द्वावपुत्रौविरागतः करूषकादिपंचानांवंशानाहलघुक्रमात् १ वैवस्वतोमनुः श्राद्धदेवः १ इक्ष्वाकुःपूर्वजोयेषांतान् दशपुत्रान्लेभे २ तत्रपृषध्रस्यवंशो नाभवदितिसहेतुकमाह पृषध्रस्त्वित्यादिनाकविः कनीयानित्यतः प्राक्तनेनग्रंथेनखड्गपाणेःसंततस्थितोजागरणंवीरासनंतदेव व्रतंयस्ययत्तःअवहितःसन्गाःपालयामास ३ शार्दूलोव्याघ्रः ४ ५ प्रलीनाउडुगणायस्मिन्तस्मिन्समयेबभ्रोःकपिलायाःगोः ६ गांकामतोनजघानेतिख्यापयितुंवृकणश्रवणंइत्याद्युक्तम् ७ व्युष्टायांप्रभातायाम् ८ क्षत्रबंधुरपित्वंनभविताअपितुशूद्रोभवितेति ९ १० ११ १२ १३ उपयुक्तकरणः दग्धदेहः १४ कवेरपिवंशोनाभवदित्याह कविरितिबंधुभिःस

श्रीशुकउवाच एवंगतेथसुद्युम्नेमनुर्वैवस्वतःसुते पुत्रकामस्तपस्तेपेयमुनायांशतंसमाः १ ततोऽयजन्मनुर्देवमपत्यार्थंहरिंप्रभुम् इक्ष्वाकुपूर्वजान्पुत्रान्लेभेस्वसदृशान्दश २ पृषध्रस्तुमनोःपुत्रोगोपालोगुरुणाकृतः पालयामासगायत्तोरात्र्यांवीरासनव्रतः ३ एकदाप्राविशद्गोष्ठंशार्दूलोनिशिवर्षति शयानागावउत्थायभीतास्ताबभ्रमुर्व्रजे ४ एकांजग्राहबलवान्साचुक्रोशभयातुरा तस्यास्तत्क्रंदितंश्रुत्वापृषध्रोऽभिससारह ५ खड्गमादायतरसाप्रलीनोडुगणेनिशि अजानन्नहनद्बभ्रोःशिरःशार्दूलशंकया ६ व्याघ्रोऽपिवृक्णश्रवणोनिस्त्रिंशाग्राहतस्ततः निश्चक्रामभृशंभीतोरक्तंपथिसमुत्सृजन् ७ मन्यमानोहतंव्याघ्रंपृषध्रःपरवीरहा अद्राक्षीत्स्वहतांबभ्रुंव्युष्टायांनिशिदुःखितः ८ तंशशापकुलाचार्यःकृतागसमकामतः नक्षत्रबंधुःशूद्रस्त्वंकर्मणाभवितामुना ९ एवंशप्तस्तुगुरुणाप्रत्यगृण्हात्कृतांजलिः अधारयद्व्रतंवीरऊर्ध्वरेतामुनिप्रियम् १० वासुदेवेभगवतिसर्वात्मनिपरेमले एकांतित्वंगतोभक्त्यासर्वभूतसुहृत्समः ११ विमुक्तसंगःशांतात्मासंयताक्षोऽपरिग्रहः यदृच्छयोपपन्नेनकल्पयन्वृत्तिमात्मनः १२ आत्मन्यात्मानमाधायज्ञानतृप्तःसमाहितः विचचारमहीमेतांजडांधबधिराकृतिः १३ एवंवृत्तोवनंगत्वादृष्ट्वादावाग्निमुत्थितम् तेनोपयुक्तकरणोब्रह्मप्रापपरंमुनिः १४ कविःकनीयान्विषयेषुनिस्पृहोविसृज्यराज्यंसहबंधुभिर्वनम् निवेश्यचित्तेपुरुषंस्वरोचिषंविवेशकैशोरवयाःपरंगतः १५ करूषान्मानवादासन्कारूषाःक्षत्रजातयः उत्तरापथगोप्तारोब्रह्मण्याधर्मवत्सलाः १६ धृष्टाद्धार्ष्टमभूत्क्षत्रंब्रह्मभूयंगतंक्षितौ नृगस्यवंशःसुमतिर्भूतज्योतिस्ततोवसुः १७ वसोःप्रतीकस्तत्पुत्रओघवानोघवत्पिता कन्याचौघवतीनामसुदर्शनउवाहताम् १८ चित्रसेनोनरिष्यंताद्दक्षस्तस्यसुतोऽभवत् तस्यमीढ्वांस्ततःकूर्चइंद्रसेनस्तुतत्सुतः १९ वीतिहोत्रस्त्विंद्रसेनात्तस्यसत्यश्रवाअभूत् उरुश्रवाःसुतस्तस्यदेवदत्तस्ततोऽभवत् २० ततोऽग्निवेश्योभगवानग्निःस्वयमभूत्सुतः कानीनइतिविख्यातोजातूकर्ण्योमहानृषिः २१ ततोब्रह्मकुलंजातमाग्निवेश्यायनंनृप नरिष्यंतान्वयःप्रोक्तोदिष्टवंशमतःशृणु २२

हराज्यंविसृज्य १५ १६ ब्रह्मभूयंब्राह्मणत्वम् नृगस्यवंशःपुत्रःसुमतिः ततोभूतज्योतिः ततोवसुः १७ ओघवतः पितातत्सुतोऽप्योघवानेवेत्यर्थः १८ तदेवंत्रिभिःश्लोकैःकरूषधृष्टनृपाणांवंशाउक्ताःनरिष्यंतस्यवंशमाह चित्रसेनइतिसार्द्धैस्त्रिभिः ततइत्यादेर्यत्राधिक्यंस्यात् तत्रानंतर्येततइत्यादिपदंव्याख्येयम् यत्रतुन्यूनत्वंतत्रपूर्वस्यपरस्यवानुषंगादितिव्याख्येयम् १९ २० अग्निवेश्यएवकानीनइतिजातूकर्ण्यइतिचविख्यातः २१ २२ ७ ७ ७

दिष्टस्य पुत्रो नाभागो वक्ष्यमाणनाभागादन्य इति भ्रांतिव्युदासार्थमनुवादमात्रम् २३ २४ २५ अंगिरसः सुतो महायोगी संवर्त्तो यमयाजयत् स मरुत्तः २६ अस्य यत्किंचित्पात्रादिकमस्ति तत्तु सर्वं हिरण्मयं शोभनमासीत् २७ अमाद्यत् अतृष्यत् २८ २९ ३० यतः यस्यां तृणबिंदोः पुत्रा अभवन् ३१ ३२ तानेवाह विशाल इति तस्य तृणबिंदोः सुताः ३३ सहदेवजः देवजेन सहितः पाठांतरेनामान्यत्वमात्रमर्थस्तु स एव ३४ ३५ वैशालभूपालाः विशालस्यान्वये जाताः ३६ इति नवमस्कंधे टीकायां द्वितीयोऽध्यायः २ तृतीये मनुपुत्रस्य शर्यातेः कीर्त्यतेऽन्वयः यत्रासौ कन्यमारव्यानं रैवतं च महाद्भुतम् १ ब्रह्मिष्ठः वेदार्थतत्त्वज्ञः तदेवाह

नाभागो दिष्टपुत्रोऽन्यः कर्मणा वैश्यतां गतः भलंदनः सुतस्तस्य वत्सप्रीतिर्भलंदनात् २३ वत्सप्रीतेः सुतः प्रांशुस्तत्सुतं प्रमतिं विदुः खनित्रः प्रमतेस्तस्माच्चाक्षुषोऽथ विविंशतिः २४ विविंशतिसुतो रंभः खनिनेत्रोऽस्य धार्मिकः करंधमो महाराज तस्यासीदात्मजो नृप २५ तस्यावीक्षित्सुतो यस्य मरुत्तश्चक्रवर्त्यभूत् संवर्त्तोऽयाजयद्यं वै महायोग्यंगिरः सुतः २६ मरुत्तस्य यथा यज्ञो न तथाऽन्यस्य कश्चन सर्वं हिरण्मयं त्वासीद्यत्किंचिच्चास्य शोभनम् २७ अमाद्यदिंद्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः मरुतः परिवेष्टारो विश्वेदेवाः सभासदः २८ मरुत्तस्य दमः पुत्रस्तस्यासीद्राज्यवर्द्धनः सुधृतिस्तत्सुतो जज्ञे सौधृतेयो नरः सुतः २९ तत्सुतः केवलस्तस्मात् बंधुमान्वेगवांस्ततः बंधुस्तस्याभवद्यस्य तृणबिंदुर्महीपतिः ३० तं भेजेऽलंबुषा देवी भजनीयगुणालयम् वराप्सरा यतः पुत्राः कन्या चेडविडाऽभवत् ३१ तस्यामुत्पादयामास विश्रवा धनदं सुतम् प्रादाय विद्यां परमामृषिर्योगेश्वरात्पितुः ३२ विशालः शून्यबंधुश्च धूम्रकेतुश्च तत्सुताः विशालो वंशकृद्राजा वैशालीं निर्ममे पुरीम् ३३ हेमचंद्रः सुतस्तस्य धूम्राक्षस्तस्य चात्मजः तत्पुत्रात्संयमादासीत्कृशाश्वः सहदेवजः ३४ कृशाश्वात्सोमदत्तोऽभूद्योऽश्वमेधैरिडस्पतिम् इष्ट्वा पुरुषमापाग्र्यां गतिं योगेश्वराश्रितः ३५ सौमदत्तिस्तु सुमतिस्तत्सुतो जनमेजयः एते वैशालभूपालास्तृणबिंदोर्यशोधराः ३६ इति श्रीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः २ श्रीशुक उवाच शर्यातिर्मानवो राजा ब्रह्मिष्ठः स बभूव ह यो वा आंगिरसां सत्रे द्वितीयमहरूचिवान् १ सुकन्या नाम तस्यासीत्कन्या कमललोचना तया सार्द्धं वनगतो ह्यगमच्च्यवनाश्रमम् २ सा सखीभिः परिवृता विचिन्वंत्यंघ्रिपान्वने वल्मीकरंध्रे ददृशे खद्योते इव ज्योतिषी ३ ते दैवचोदिता बाला ज्योतिषी कंटकेन वै अविध्यन्मुग्धभावेन सुस्रावासृक्ततो बहु ४ शकृन्मूत्रनिरोधोऽभूत्सैनिकानां च तत्क्षणात् राजर्षिस्तमुपालक्ष्य पुरुषान्विस्मितोऽब्रवीत् ५ अप्यभद्रं न युष्माभिर्भार्गवस्य विचेष्टितम् व्यक्तं केनापि नस्तस्य कृतमाश्रमदूषणम् ६ सुकन्या प्राह पितरं भीता किंचित्कृतं मया द्वे ज्योतिषी अजानंत्या निर्भिन्ने कंटकेन वै ७ दुहितुस्तद्वचः श्रुत्वा शर्यातिर्जातसाध्वसः मुनिं प्रसादयामास वल्मीकांतर्गतं शनैः ८ तदभिप्रायमाज्ञाय प्रादाद्दुहितरं मुनेः कृच्छ्रान्मुक्तस्तमामंत्र्य पुरं प्रायात्समाहितः ९

यो वा इति द्वितीयमहः द्वितीयेऽह्नि क्रियमाणं कर्म ऊचिवान् उवाच तस्य वंशमुत्तानबर्हिरानर्त्त इत्यादिना वक्ष्यति १ आदौ तावत्सुकन्यावृत्तांतमाह सुकन्या नामेत्यादिना २ ३ ४ ५ भार्गवस्य च्यवनस्य अभद्रमपराधः ६ ७ ८ मुग्धेयं मम कन्या क्षंतव्यं त्वयेत्युच्यमाने कति वर्षाण्यस्या विवाहः कृतो न वेत्यादिवाक्यैः तदभिप्रायं ज्ञात्वा तस्मै तां दुहितरं प्रादात् ९

१० हेईश्वरौसद्वैद्यौ युवांमह्यंवयस्तारुण्यंदत्तंसंपादयतम् ११ असोमपोःसोमपानरहितयोरपिवांयुवयोःसोमस्यग्रहंसोमपूर्णपात्रंग्रहिष्येदास्यामीतियुवांसोमेनयक्ष्यइ
त्यर्थः ऐंद्रंवायव्यंगृण्हातीत्यादिषुद्रव्यदेवतासंबंधानुपपत्त्याग्रहणनहातेर्यागपर्यवसायित्वात् १२ बाढमित्यभिनंद्यभवानस्मिन्निमज्जतामित्यूचतुः १३ ह्रदंप्रवेशितः ताव
पितमपिद्वद्वंगृहीत्वाप्रविशामित्यर्थः १४ १५ अश्विनोःशरणंययोर्युवांपृथक्स्थित्वामत्पतिंदर्शयतमितिप्रार्थयामासेत्यर्थः १६ १७ १८ १९ प्रलंभितोवंचितः हेअसति

स्रकन्याच्यवनंप्राप्यपतिंपरमकोपनम् प्रीणयामासचित्तज्ञाअप्रमत्ताऽनुवृत्तिभिः १० कस्यचित्त्वथकालस्यनासत्यावाश्रमागतौ तौपूजयित्वाप्रोवा
चवयोमेदत्तमीश्वरौ ११ ग्रहंग्रहीष्येसोमस्ययज्ञेवामस्यसोमपोः क्रियतांमेवयोरूपंप्रमदानांयदीप्सितम् १२ बाढमित्यूचतुर्विप्रमभिनंद्यभि
षक्तमौ निमज्जताभवानस्मिन्ह्रदेसिद्धविनिर्मिते १३ इत्युक्त्वाजरयाग्रस्तदेहोधमनिसंततः ह्रदंप्रवेशितोऽश्विभ्यांवलीपलितविप्रियः १४
पुरुषास्त्रयउत्तस्थुरपीच्यावनिताप्रियाः पद्मस्रजःकुंडलिनस्तुल्यरूपाःस्ववाससः १५ तान्निरीक्ष्यवरारोहासरूपान्सूर्यवर्चसः अजानतीप
तिंसाध्वीअश्विनौशरणंययौ १६ दर्शयित्वापतिंतस्यैपातिव्रत्येनतोषितौ ऋषिमामंत्र्यययतुर्विमानेनत्रिविष्टपम् १७ यक्ष्यमाणोऽथशर्याति
श्च्यवनस्याश्रमंगतः ददर्शदुहितुःपार्श्वेपुरुषंसूर्यवर्चसम् १८ राजादुहितरंप्राह कृतपादाभिवंदनाम् आशिषश्चाप्रयुंजानोनातिप्रीतमनाइव
१९ चिकीर्षितंतेकिमिदंपतिस्त्वयाप्रलंभितोलोकनमस्कृतोमुनिः त्वंयज्जराग्रस्तमसत्यसंमतंविहायजारंभजसेऽमुमध्वगम् २० कथंमतिस्ते
ऽवगताऽन्यथासतांकुलप्रसूतेकुलदूषणंत्विदम् बिभर्षिजारंयदपत्रपाकुलंपितुश्चभर्तुश्चनयस्यधस्तमः २१ एवंब्रुवाणंपितरंस्मयमानाशु
चिस्मिता उवाचतातजामातातवैषभृगुनंदनः २२ शशंसपित्रेतत्सर्वंवयोरूपाभिलंभनम् विस्मितःपरमप्रीतस्तनयांपरिषस्वजे २३ सोमे
नयाजयन्वीरंग्रहंसोमस्यचाग्रहीत् असोमपोरप्यश्विनोश्च्यवनःस्वेनतेजसा २४ हंतुंतमाददेवज्रंसद्योमन्युरमर्षितः सवज्रंस्तंभयामास
भुजमिंद्रस्यभार्गवः २५ अन्वजानंस्ततःसर्वेग्रहंसोमस्यचाश्विनोः भिषजाविति यत्पूर्वंसोमाहुत्याबहिष्कृतौ २६ उत्तानबर्हिरानर्तोभूरि
षेणइतित्रयः शर्यातेरभवन्पुत्राआनर्ताद्रेवतोऽभवत् २७ सोंऽतःसमुद्रेनगरींविनिर्मायकुशस्थलीम् आस्थितोभुंक्तविषयानानर्ता-
दीनरिंदम २८ तस्यपुत्रशतंजज्ञेककुद्मिज्येष्ठमुत्तमम् ककुद्मीरेवतींकन्यांस्वामादायविभुंगतः २९ कन्यावरंपरिप्रष्टुंब्रह्मलोकमपा-
वृतम् आवर्तमानेगांधर्वेस्थितोलब्धक्षणःक्षणम् ३० तदंतआद्यमानस्यस्वाभिप्रायंन्यवेदयत् तच्छ्रुत्वाभगवान्ब्रह्माप्रहस्यत-
मुवाचह ३१ अहोराजन्निरुद्धास्तेकालेनहृदियेकृताः तत्पुत्रपौत्रनप्तृणांगोत्राणिचनशृण्महे ३२

असंमतमनभीष्टम् २० हेसतांकुलप्रसूतेतेतवमतिरन्यथातद्विपर्ययेणकथमवगताअवसन्ना अध्यवसितेतिवा तदेवाह कुलदूषणंत्विदमित्यादि २१ २२
२३ २४ सद्यःतत्क्षणमेवमन्युर्यस्यसइंद्रः २५ २६ २७ विषयान्देशान् आनर्तादीन् अभुंक्त अपालयत् २८ ककुद्मीज्येष्ठोयस्मिन्तत् विभुंब्र
ह्माणम् २९ नलब्धःक्षणोऽवसरोयेन ३० आद्यंब्रह्माणम् ३१ तेत्वयाहृदयेयेकृताःतेसर्वेकालेननिरुद्धाःसंहृताः ३२ ७ ७ ७

त्रिणवसप्तविंशतिचतुर्युगगणितैः विकल्पितो विभक्तः योऽदेवस्यांशोऽस्ति तस्मै नररत्नाय देहि ३३ तदेवाह भुव इति ३४ ३५ पुण्यजनत्रासात् यक्षभयात् पूर्वमेव चिरं पुरं तत् भ्रातृभिः त्यक्तम् ३६ इति नवमस्कंधे टीकायां तृतीयोऽध्यायः ३ चतुर्थे मनुपुत्रस्य नभगस्य कथोच्यते तत्सूनोश्चांबरीषस्य कृत्याप्रतिहतायतः १ नभगस्य वंशमाह नभगस्यापत्यं नाभागः नाभागादंबरीषो महाभागवतोऽभूदिति वक्ष्यन् तद्धेतुत्वेन वंशप्रवर्त्तकस्य नाभागस्य निष्कपटं चरितं तेन तु श्रीरुद्रप्रसादमाह यं ततमित्यादिना ब्रह्मचारिणं बहुकालं गुरुकुले वसंतं नैष्ठिकोऽसावितिमत्वा विभागसमये तस्मै भागमप्रकल्प्यैव भ्रातरः सर्वं दायं विभज्य गृहीत्वा पश्चात् गुरुकुलादागतं यं भागार्थिनं कविं विद्वांसं यविष्ठं प्रतिततं तातम् पितरं दायं व्यभजन्नित्यर्थः १ एतदेव प्रश्नोत्तराभ्यां दर्शयति तत्र नाभागः पृच्छति हे भ्रातरः मह्यं किमभंक्त व्यभजंत कं भागं मदर्थं यूयं प्रकल्पितवंतः भ्रातर आहुः तदा विस्मृतमस्माभिरिदानीं तु तव पितरं विभजाम त्वं पितरं गृहाणेत्यर्थः स च पितरं गत्वाह तत्र हे तात आर्याः श्रेष्ठाः मे मम त्वाम भांक्षुः भागं चक्रुः मदीयो भागस्त्वमित्यर्थः पाठांतरे हे तात किमिदं ममाभांक्षुः भजाम पितरं तवेत्युक्तवंतः आर्यस्त्वां मह्यं

कालोभियातस्त्रिणवचतुर्युगविकल्पितः तद्गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलः ३३ कन्यारत्नमिदं राजन् नररत्नाय देहि भो भुवो भारावतारायभगवान् भूतभावनः ३४ अवतीर्णो निजांशेन पुण्यश्रवणकीर्तनः इत्यादिष्टोऽभिवंद्याजं नृपः स्वपुरमागतः ३५ त्यक्तं पुण्यजनत्रासात् भ्रातृभिर्दिक्ष्ववस्थितैः सुतां दत्वाऽनवद्यांगीं बलाय बलशालिने बदर्याख्यं गतो राजा तप्तुं नारायणाश्रमम् ३६ इति श्रीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ३ श्रीशुक उवाच नाभागो नभगापत्यं यं ततं भ्रातरः कविम् यविष्ठं व्यभजन् दायं ब्रह्मचारिणमागतम् १ भ्रातरोऽभंक्त किं मह्यं भजाम पितरं तव त्वां ममार्यास्तताभांक्षुर्मा पुत्रक तदादृथाः २ इमे आंगिरसः सत्रमासतेऽद्य सुमेधसः षष्ठंषष्ठमुपेत्याहः कवे मुह्यंति कर्मणि ३ तांस्त्वं शंसय सूक्ते द्वे वैश्वदेवे महात्मनः ते स्वर्यंतो धनं सत्रपरिशेषितमात्मनः ४ दास्यंत्यथ ततो गच्छ तथा स कृतवान् यथा तस्मै दत्वाययुः स्वर्गं ते सत्रपरिशेषितम् ५ तं कश्चित्स्वीकरिष्यंतं पुरुषः कृष्णदर्शनः उवाचोत्तरतोऽभ्येत्य ममेदं वास्तुकं वसु ६ ममेदमृषिभिर्दत्तमिति तर्हि स्म मानवः स्यान्नौ ते पितरि प्रश्नः पृष्टवान् पितरं तथा ७

किमर्थं ददुरित्यर्थः पिता आह हे पुत्र कतत् तैरुक्तं मादृथाः प्रतारणमात्रं तैः कृतं तस्मिन्नादरं माकार्षीः नह्यहं दायइव भोगसाधनमित्यर्थः २ तथापि तैर्भागत्वेन दत्तोऽहं तव जीवनोपायमुपदेक्ष्यामीत्याह इम इति सपादाभ्यां द्वाभ्याम् अभिप्लवः षडहो भवति पृष्ठ्यः षडहो भवतीति विहितेषु षडहेष्वावर्त्यमानेषु षष्ठं षष्ठमहः कर्मोपेत्य प्राप्य तदनुष्ठाने कर्मणि सुमेधसोऽपि ते सूक्तविशेषाऽज्ञानेन मुह्यंति कवे हे विद्वन् ३ तान्महात्मनोऽपि त्वमिदमित्थारौद्रमिति च येयज्ञेन दक्षिणयेति च त्वं वैश्वदेवे द्वे सूक्ते शंसय पाठय ततः कर्मणि समाप्ते सति ते स्वर्यंतः स्वर्गं गच्छंतः स्वसत्रे परिशेषितमवशिष्टमात्मनो धनं ते तुभ्यं दास्यंति अथ तस्मात्तान् गच्छेति तथेत्यादि शुकवाक्यं यथावत्कृतवान् सत्रपरिशेषितं सत्रावशिष्टं धनम् ४ ५ पुरुषः श्रीरुद्रः दृश्यत इति दर्शनं शरीरं कृष्णं दर्शनं यस्य सः वास्तुकं यज्ञभूमिगतं वसु धनं ममेत्युवाच ६ तर्हि स्म तदेव ममेदमिति मानवो नाभागः उवाच पुनश्च रुद्र उवाच नौ आवयोरस्मिन् विवादे ते पितरि प्रश्नः स्यादिति पृष्टवानिति शुकोक्तिः ७ ७ ७ ७ ७

पृष्टस्यमनोर्वाक्यंयज्ञवास्तुगतमिति उच्छिष्टमुच्चरितम् क्वचिदितिदक्षाध्वरे उच्छेषणभागोवैरुद्रइतिश्रुतेश्च किंच सदेवईश्वरः सर्वमप्यर्हतीतिकिंपुनर्यज्ञाव-
शिष्टमित्यर्थः ८ ९ श्रीरुद्रआहयत्तेइति १० इदमाख्यानश्रुतिप्रसिद्धम् तथाहिबह्वृचब्राह्मणेनाभानेदिष्ठंवैमानवंब्रह्मचर्यंवसंतंभ्रातरोनिरभजन्सोऽ
ब्रवीदित्यादि ११ अस्याख्यानस्यस्मरणेफलमाह यएतदिति आत्मनोगतिंचप्राप्नोतीतिशेषः १२ क्वचिदपिनप्रतिहतोब्रह्मशापोऽपिब्राह्मणेनदुर्वाससानि-
र्मितः कृत्यानलोऽपियन्नास्पृशत् असौऽसौमहाभागवतः अतएवकृतीपुण्यवान् १३ तस्यश्रोतुमिच्छामिचरितमितिशेषः ब्रह्मदंडः कृत्यानलः नप्राभून्न
समर्थोबभूव १४ श्रियंसंपदंविभवमैश्वर्यं अतुलंनिरुपमम् १५ पुंसामितिदुर्लभमपितत्सर्वंस्वप्नवत्संस्तुतंनिरूपितम् अनुपादेयंमेनेतत्रहेतुःविभवस्य-
निर्वाणंनाशंविद्वान् यत् येनविभवेनतन्नाशेनवापुमान् तमोविशतिमोहेनिमज्जति १६ नन्वेवंजानंतोऽपिविभवैषिणोदृश्यंतेतत्राह वासुदेवइति भावभक्तिंप्राप्तः

यज्ञवास्तुगतंसर्वमुच्छिष्टमृषयः क्वचित् चक्रुर्हिभागंरुद्रायसदेवःसर्वमर्हति ८ नाभागस्तंप्रणम्याहतवेशाकिलवास्तुकम् इत्याहमेपिताब्रह्म
न्शिरसात्वांप्रसादये ९ यत्तेपितावदद्धर्मंत्वंतुसत्यंप्रभाषसे ददामितेमंत्रदृशेज्ञानंब्रह्मसनातनम् १० गृहाणद्रविणंदत्तंमत्सत्रेपरिशेषित
म् इत्युक्त्वाऽन्तर्हितोरुद्रोभगवान्सत्यवत्सलः ११ यएतत्संस्मरेत्प्रातःसायंचसुसमाहितः कविर्भवतिमंत्रज्ञोगतिंचैवतथात्मनः १२ नाभागा
दंबरीषोऽभून्महाभागवतःकृती नास्पृशद्ब्रह्मशापोऽपियंनप्रतिहतःक्वचित् १३ राजोवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिराजर्षेस्त-
स्यधीमतः नप्राभूद्यत्रनिर्मुक्तोब्रह्मदंडोदुरत्ययः १४ श्रीशुकउवाच अंबरीषोमहाभागःसप्तद्वीपवतींमहीम् अव्ययांचश्रियं
लब्ध्वाविभवंचातुलंभुवि १५ मेनेतिदुर्लभंपुंसांसर्वंतत्स्वप्नसंस्तुतम् विद्वान्विभवनिर्वाणंतमोविशतियत्पुमान् १६ वासुदेवेभगवतितद्भ
क्तेषुचसाधुषु प्राप्तोभावंपरंविश्वंयेनेदंलोष्टवत्स्मृतम् १७ सवैमनःकृष्णपदारविंदयोर्वचांसिवैकुंठगुणानुवर्णने करौहरेर्मंदिरमार्जना-
दिषुश्रुतिंचकाराच्युतसत्कथोदये १८ मुकुंदलिंगालयदर्शनेदृशौतद्भृत्यगात्रस्पर्शेंगसंगमम् घ्राणंचतत्पादसरोजसौरभेश्रीमत्तुलस्यारस-
नांतदर्पिते १९ पादौहरेःक्षेत्रपदानुसर्पणेशिरोहृषीकेशपदाभिवंदने कामंचदास्येनतुकामकाम्ययायथोत्तमश्लोकजनाश्रयारतिः २०
एवंसदाकर्मकलापमात्मनःपरेऽधियज्ञेभगवत्यधोऽक्षजे सर्वात्मभावंविदधन्महीमिमांतन्निष्ठविप्राभिहितःशशासह २१

येनभावेनेदंविश्वंलोष्टवदतितुच्छंस्मृतम् १७ भक्तिमेवसर्वेंद्रियाणांभगवत्परत्वकथनेनप्रपंचयति सवाइतित्रिभिः श्रुतिंश्रोत्रम् अच्युतस्यसत्कथानामुदयश्रवणे
च कारेत्यस्यसर्वत्रान्वयः १८ मुकुंदस्यलिंगानामालयानिस्थानानितेषांदर्शनेदृशौनेत्रेश्रीमत्याःतुलस्याः तत्पादसरोजेनयत्सौरभंतस्मिन्तदर्पितेतस्मैनिवेदितान्नादौ
१९ कामस्रक्चंदनादिसेवांदास्येनिमित्तेतत्प्रसादस्वीकारायनतुकामकाम्ययाविषयेच्छयाकथंचकार उत्तमश्लोकजनाश्रयारतिर्यथाभवेत्तथा अनेनतद्भक्तेषुचप
रंभावंप्राप्तइत्येतत्स्फुटीकृतम् २० सर्वत्रात्मेतिभावोभावनायस्मिन्तम् आत्मनःस्वस्यकर्मणांकलापंसमूहम् भगवतिविदधत्समर्पयन्तन्निष्ठैर्भागवतैः
विप्रैःअभिहितःशिक्षितःसन् महींशशासपालयामास अनेनाधिकृतोधर्मोऽपियथावद्दर्शितः २१

किंच यज्ञाधिष्ठानारमीश्वरमश्वमेधैरीजे आराधयामास महाविभूत्या उपचितान्यंगानि दक्षिणाश्चयेषु तैः वसिष्ठादिभिर्हेतुभूतैस्ततैः विस्तृतैः धन्वनि धन्वदेशे निरुदके सरस्वतीमभिस्रोतम् तस्याः प्रतिलोममित्यर्थः २२ किंच यस्य क्रतुषु सदस्यादयो गीर्वाणैः सह भूषणादिभिस्तुल्यरूपाः व्यदृश्यंत स इत्थमितिचतुर्थेनान्वयः नच देवानां निमेषाभावात् वैलक्षण्यम् यतः अनिमिषाश्च व्यदृश्यंत न निमिषंतीति तथा आश्चर्यदर्शनोत्सुक्येन तेषां निमेषोपरमादिति भावः २३ यस्य यदीयैर्मनुजैरपि स्वर्गो न प्रार्थितः तस्य तु का वार्त्ता २४ आस्तां स्वर्गप्रार्थनशंका ऽपि यद्यतः मुकुंदं हृदि पश्यतस्तान् जनान् कामा विषयाः न समर्द्धयंति न हर्षयंति कथंभूताः स्वाराज्येन स्वरूपसुखेन परिभाविताः अनिशायिता अतएव सिद्धानामपि दुर्लभाः यानिति पाठे यान्मनुजान् स्वाराज्ये स्वत्रापि द्वितीयांतपाठे मनुजानां विशेषणम् यमिति पाठे यमंबरीषं पश्यनामिति पाठे

ईजेऽश्वमेधैरधियज्ञमीश्वरं महाविभूत्योपचितांगदक्षिणैः ततैर्वसिष्ठासितगौतमादिभिर्धन्वन्यभिस्रोतमसौ सरस्वतीम् २२ यस्य क्रतुषु गीर्वाणैः सदस्या ऋत्विजो जनाः तुल्यरूपाश्चानिमिषा व्यदृश्यंत सुवाससः २३ स्वर्गो न प्रार्थितो यस्य मनुजैरमरप्रियः शृण्वद्भिरुपगायद्भिरुत्तमश्लोकचेष्टितम् २४ समर्द्धयंति तान् कामाः स्वाराज्यपरिभाविताः दुर्लभा नापि सिद्धानां मुकुंदं हृदि पश्यतः २५ स इत्थं भक्तियोगेन तपोयुक्तेन पार्थिवः स्वधर्मेण हरिं प्रीणन् संगान् सर्वान् शनैर्जहौ २६ गृहेषु दारेषु सुतेषु बंधुषु द्विपोत्तमस्यंदनवाजिपत्तिषु अक्षय्यरत्नाभरणायुधादिष्वनंतकोशेष्वकरोदसन्मतिम् २७ तस्मा अदाद्धरिश्चक्रं प्रत्यनीकभयावहम् एकांतभक्तिभावेन प्रीतो भृत्याभिरक्षणम् २८ आरिराधयिषुः कृष्णं महिष्या तुल्यशीलया युक्तः सांवत्सरं वीरो दधार द्वादशीव्रतम् २९ व्रतांते कार्त्तिके मासि त्रिरात्रं समुपोषितः स्नातः कदाचित्कालिंद्यां हरिं मधुवनेऽर्चयत् ३० महाभिषेकविधिना सर्वोपस्करसंपदा अभिषिच्यांबराकल्पैर्गंधमाल्यार्हणादिभिः ३१ तद्गतांतरभावेन पूजयामास केशवम् ब्राह्मणांश्च महाभागान् सिद्धार्थानपि भक्तितः ३२ गवां रुक्मविषाणीनां रूप्यांघ्रीणां सुवाससाम् पयःशीलवयोरूपवत्सोपस्करसंपदाम् ३३ प्राहिणोत्साधुविप्रेभ्यो गृहेषु न्यर्बुदानि षट् भोजयित्वा द्विजानग्रे स्वाद्वन्नं गुणवत्तमम् ३४ लब्धकामैरनुज्ञातः पारणायोपचक्रमे तस्य तर्ह्यतिथिः साक्षात् दुर्वासा भगवानभूत् ३५ तमानर्चातिथिं भूपः प्रत्युत्थानासनार्हणैः ययाचेऽभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः ३६

सिद्धानां विशेषणम् २५ एवं भगवदाराधनपरस्य कामाद्युपेक्षा नैव चित्रमित्युपसंहरति स इत्थमिति द्वाभ्याम् २६ २७ नन्वेवंभूतोऽसौ कथं प्रतिपक्षान् जयेत्तत्राह तस्मा इति तदेवं तस्य वैराग्यादिकं हरिभक्तिं चोक्त्वा ब्रह्मदंडो यत्र न प्राभूदिति यदुक्तं तदेव द्वादशीव्रतनिष्ठां कथयन्नाह आरिराधयिषुरित्यादिना यावदध्यायसमाप्ति २९ अर्चयत् आडागमाभाव आर्षः ३० ३१ ब्राह्मणांश्च पूजयामास सिद्धार्थान् आप्तकामान् पूजाऽनपेक्षानपि ३२ रूप्यांघ्रीणां पयःशीलादिसंपदो यासां तासाम् ३३ न्यर्बुदानि षट् षष्टिकोटीः ३४ तर्हि तदैव दुर्वासा अतिथिः साक्षात् प्रत्यक्षोऽभूत् ३५ आनर्च अर्चितवान् अभ्यवहाराय भोजनाय ३६ ७ ७ ७ ७

आवश्यकंनैमित्तिकंमाध्यान्हिकंकर्मकर्तुंगतः बृहत्‌बृहत् ३७ ३८ धर्मसंकटमेवाह यद्यतः ब्राह्मणातिक्रमेदोषोऽधर्मः द्वादश्यामपारणेऽपिदोषः व्रतवैगुण्यंयन्त्कृतायस्मिन्‌क्‌ते ३९ एवंद्विजेसहविचार्यनिश्चिनोति अंभसेति व्रतस्यपारणंसमाप्तिम् तत् अशितमाहुः अशितंनेतिचाहुः श्रुतिश्च अपोऽश्नातितन्नैवाशितंनैवानशितमिति ४० प्रत्याचष्ट प्रत्येक्षत ४१ ४२ प्रचलत्कंपमानंगात्रंयस्यभृकुटिभ्यांकुटिलमाननंयस्य ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ क्रुद्धमहिंपावकोदावाग्निरिव ४८ निष्फलमुद्वीक्ष्य ४९ अनुषक्तंपृष्ठतः संसक्तम् मेरोर्गुहांविविक्षुरधावत् ५० ५१ अरणमेषमाणः शरणमिच्छन् अजिततेजसोहरेश्चक्रात् ५२ एतत्सर्वंयस्यभ्रूभंगमात्रेणतिरोभविष्यति कदाक्रीडायाअव

प्रतिनंद्यसतद्यात्र्यांकर्तुमावश्यकंगतः निममज्जबृहद्ध्यायन्‌कालिंदीसलिलेशुभे ३७ मुहूर्तार्द्धावशिष्टायांद्वादश्यांपारणंप्रति चिंतयामासधर्मज्ञोद्विजैस्तद्धर्मसंकटे ३८ ब्राह्मणातिक्रमेदोषोद्वादश्यायदपारणे यत्कृत्वासाधुमेभूयादधर्मोवानमास्पृशेत् ३९ अंभसाकेवलेनाथकरिष्येव्रतपारणम् प्राहुरब्भक्षणंविप्राह्यशितंनाशितंचतत् ४० इत्यपःप्राश्यराजर्षिश्चिंतयन्मनसाच्युतम् प्रत्याचष्टकुरुश्रेष्ठद्विजागमनमेवसः ४१ दुर्वासायमुनाकूलात्कृतावश्यकआगतः राज्ञाभिनंदितस्तस्यबुबुधेचेष्टितंधिया ४२ मन्युनाप्रचलद्गात्रोभ्रुकुटीकुटिलाननः बुभुक्षितश्चसुतरांकृतांजलिमभाषत ४३ अहोअस्यनृशंसस्यश्रियोन्मत्तस्यपश्यत धर्मव्यतिक्रमंविष्णोरभक्तस्येशमानिनः ४४ योमामतिथिमायातमातिथ्येननिमंत्र्यच अदत्त्वाभुक्तवांस्तस्यसद्यस्तेदर्शयेफलम् ४५ एवंब्रुवाणउत्कृत्यजटांरोषविदीपितः तयासनिर्ममेतस्मैकृत्यांकालानलोपमाम् ४६ तामापतंतींज्वलतीमसिहस्तांपदाभुवम् वेपयंतींसमुद्वीक्ष्यनचचालपदान्नृपः ४७ प्राग्दिष्टंभृत्यरक्षायांपुरुषेणमहात्मना ददाहकृत्यांतांचक्रंक्रुद्धाहिमिवपावकः ४८ तदभिद्रवदुद्वीक्ष्यस्वप्रयासंचनिष्फलम् दुर्वासादुद्रुवेभीतोदिक्षुप्राणपरीप्सया ४९ तमन्वधावद्भगवद्रथांगंदावाग्निरुद्धूतशिखोयथाऽहिम् तथानुषक्तंमुनिरीक्षमाणोगुहांविविक्षुःप्रससारमेरोः ५० दिशोनभःक्ष्मांविवरान्समुद्रान्लोकान्सपालांस्त्रिदिवंगतःसः यतोयतोधावतितत्रतत्रसुदर्शनंदुःप्रसहंददर्श ५१ अलब्धनाथःसयदाकुतश्चित्संत्रस्तचित्तोऽरणमेषमाणः देवंविरिंच्यंसमगाद्विधातस्त्राह्यात्मयोनेऽजिततेजसोमाम् ५२ ब्रह्मोवाच स्थानंमदीयंसहविश्वमेतत्क्रीडावसानेद्विपरार्धसंज्ञे भ्रूभंगमात्रेणहिसंदिधक्षोःकालात्मनोयस्यतिरोभविष्यति ५३ अहंभवोदक्षभृगुप्रधानाःप्रजेशभूतेशसुरेशमुख्याः सर्वेवयंयन्नियमंप्रपन्नामूर्ध्न्यर्पितंलोकहितंवहामः ५४ प्रत्याख्यातोविरिंच्येनविष्णुचक्रोपतापितः दुर्वासाःशरणंयातःशर्वंकैलासवासिनम् ५५ श्रीरुद्रउवाच वयंनतातप्रभवामभूम्नि यस्मिन्परेऽन्येऽप्यजजीवकोशाः भवंतिकालेनभवंतिहीदृशाःसहस्रशोयत्रवयंभ्रमामः ५६

सानेतदपिकदाद्विपरार्द्धसंज्ञेकाले ५३ अतोवयंसर्वेयस्यनियममाज्ञांप्रपन्नाःप्राप्ताःसंतोलोकहितंयथाभवति एवंतंनियमंमूर्ध्न्यर्पितंवहामः अतस्तद्भक्तद्रोहिणंत्वांरक्षितुंनसमर्थोऽहमितिशेषः यत्तदोर्नित्यसंबंधात् ५४ ५५ श्रीरुद्रोऽपिप्रत्याचष्टे वयमितिचतुर्भिः भूम्निमहति महत्त्वमेवाह यस्मिन्परमेश्वरे अजाब्रह्माणःतएवजीवास्तेषांकोशाःउपाधिभूताब्रह्मांडविग्रहाईदृशादृश्यमानब्रह्मांडप्रमाणाअन्येपिभवंतिजायंतेनश्यंतिचयत्रयेषुब्रह्मांडेषुलोकेशाभिमानिनोवयंभ्रमामः ५६ ५ ५ ५

ननुसर्वज्ञस्यतवभ्रमः कुतस्तत्राह अहमिति ५७ पारदर्शिनाः सर्वज्ञाअपियस्यमायांनविदुः ५८ ५९ ६० हेस्वतामीप्सितमामामवहिपाहि ६१ अपराधंनिवेदयन् प्रार्थयंते अजानतेति अघंदुःखम् अपचितिंनिष्कृतिंमद्भक्तद्रोहेनिष्कृतिंनपश्यामीतिचेत्तत्राह यस्यतवनाम्निकीर्तितेनरकस्थोऽपिमुच्यतेतस्यतवकिमशक्यमि-तिभावः ६२ ६३ नआशासेनस्पृहयामि ६४ इमंपरंचलोकंहित्वा ६५ ६६ प्रतीतंप्राप्तमपि ६७ ६८ आत्मनस्त्वेवेषअभिचारोहिंसायतोऽभूत्तमेवयातु ६९ अ

अहंसनत्कुमारश्चनारदोभगवानजः कपिलोऽपांतरतमोदेवलोधर्मआसुरिः ५७ मरीचिप्रमुखाश्चान्येसिद्धेशाःपारदर्शिनाः विदामनवयंसर्वेय न्मायांमाययावृताः ५८ तस्यविश्वेश्वरस्येदंशस्त्रंदुर्विषहंहिनः तमेवशरणंयाहिहरिस्तेशंविधास्यति ५९ ततोनिराशोदुर्वासाःपदंभगवतोय यौ वैकुंठाख्यंयदध्यास्तेश्रीनिवासःश्रियासह ६० संदह्यमानोऽजितशस्त्रवह्निनातत्पादमूलेपतितःसवेपथुः आहाच्युतानंतसदीप्सितप्रभो कृतागसंमावहिविश्वभावन ६१ अजानतातेपरमानुभावंकृतंमयाऽघंभवतःप्रियाणाम् विधेहितस्यापचितिंविधातर्मुच्येतयन्नाम्न्युदितेना रकोऽपि ६२ श्रीभगवानुवाच अहंभक्तपराधीनोह्यस्वतंत्रइवद्विज साधुभिर्ग्रस्तहृदयोभक्तैर्भक्तजनप्रियः ६३ नाहमात्मानमा शासेमद्भक्तैःसाधुभिर्विना श्रियंचात्यंतिकींब्रह्मन्येषांगतिरहंपरा ६४ येदारागारपुत्राप्तान्प्राणान्वित्तमिमंपरम् हित्वामांशरणंयाताःकथं तांस्त्यक्तुमुत्सहे ६५ मयिनिर्बद्धहृदयाःसाधवःसमदर्शिनाः वशेकुर्वंतिमांभक्त्यासत्स्त्रियःसत्पतिंयथा ६६ मत्सेवयाप्रतीतंचसालोक्यादि चतुष्टयम् नेच्छंतिसेवयापूर्णाःकुतोऽन्यत्कालविद्रुतम् ६७ साधवोहृदयंमह्यंसाधूनांहृदयंत्वहम् मदन्यत्तेनजानंतिनाहंतेभ्योमनागपि ६८ उपायंकथयिष्यामितवविप्रशृणुष्वतत् अयंत्वात्माभिचारस्तेयतस्तंयातुवैभवान् ६९ साधुषुप्रहितंतेजःप्रहर्तुःकुरुतेशिवम् तपोवि द्याचविप्राणांनिःश्रेयसकरेउभे तएवदुर्विनीतस्यकल्पेतेकर्तुरन्यथा ७० ब्रह्मंस्तद्गच्छभद्रंतेनाभागतनयंनृपम् क्षमापयमहाभागंततः शांतिर्भविष्यति ७१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेअंबरीषचरितेचतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुकउवाच

एवंभगवतादिष्टोदुर्वासाश्चक्रतापितः अंबरीषमुपावृत्यतत्पादौदुःखितोऽग्रहीत् १ तस्यसोद्यममनुवीक्ष्यपादस्पर्शविलज्जितः अस्ता वीत्तद्धरेरस्त्रंकृपयापीडितोभृशम् २ अंबरीषउवाच त्वमग्निर्भगवान्सूर्यस्त्वंसोमोज्योतिषांपतिः त्वमापस्त्वंक्षिति र्व्योमवायुर्मात्रेंद्रियाणिच ३ सुदर्शननमस्तुभ्यंसहस्राराच्युतप्रिय सर्वास्त्रघातिन्विप्रायस्वस्तिभूयाइडस्पते ४

शिवमनर्थम् तपोविद्यासंपन्नस्यममकथमनर्थःसमजनीतिमास्मविस्मयंकार्षीरित्याह तपइति ७० ७१ इतिनवमस्कंधेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमेविष्णुचक्रंनुप्रसाद्यमाणसंकटात् दुर्वासारक्षितस्तेनतथातद्धत्तमीर्यते १ १ सउद्यमनमितिच्छेदः सलोपःपादपूरणार्थः २ ज्योतिषांनक्षत्राणांपतिःसोमस्त्वं म् मात्राणिइंद्रियाणिच त्वच्छक्त्यैवाग्न्यादयःस्वस्वंकार्यंकुर्वंतीत्यर्थः ३ सहस्रमारायस्यहेसहस्रारस्वस्तिशरणंभूयाः इडस्पतेपृथ्वीपते ४ ७ ७

ब्राह्मणरक्षणं तव युक्तमेवेत्याह त्वंधर्म इति नचतवेयमतिस्तुतिरित्याह पौरुषं पुरुषस्येश्वरस्य परंतेजः सामर्थ्यं त्वम् अयंभावः सऐक्षतेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धं भगवतः शोभन दर्शनं स्रुदर्शनं ततएव सर्वजातमतस्त्वमेवसर्वात्मेति ५ हेसुनाभ अद्भुतकर्मणं त्वां कः स्तोतुं समर्थः अतस्तुभ्यं केवलं नमोगृणइत्यन्वयः अद्भुतकर्मत्वमेवाह अखिलानां धर्माणां सेतवे मर्यादारूपाय अतएवाधर्मशीलानामसुराणां धूमकेतवे दाहकाय त्रैलोक्यं गोपायतीतितथाविशुद्धमत्युज्ज्वलं वर्चस्तेजोयस्यतस्मै ६ तदेवप्रपंचयति त्वत्तेजसेतिद्वाभ्याम् सूर्यादीनांप्रकाशस्त्वत्तयैव रूप्यते प्रकाश्यत इतित्वद्रूपम् ७ हेअजित अनंजनेन श्रीहरिणायदाविसृष्टस्त्वंतदा दैत्यदानवानां बलं प्रविष्टः सन् तेषां बाह्वादीन्भिंदन्विराजसे पाठांतरे ऊर्जितादैत्यदानवायस्मिन् तद्बलं पूर्वपदेन संधिरार्षः ८ किंच त्वया भगवन्नियुक्तेन खलानामेवदंडः कार्यः साधवस्तु रक्षणीयाः अ

त्वं धर्मस्त्वमृतं सत्यं त्वं यज्ञोऽखिलयज्ञभुक् त्वं लोकपालः सर्वात्मा त्वं तेजः पौरुषं परम् ५ नमः सुनाभाखिलधर्मसेतवे ह्यधर्मशीलासुरधूमकेतवे त्रैलोक्यगोपायविशुद्धवर्चसे मनोजवायाद्भुतकर्मणे गृणे ६ त्वत्तेजसा धर्ममयेन संहृतं तमः प्रकाशश्च धृतो महात्मनाम् दुरत्ययस्ते महिमा गिरांपते त्वद्रूपमेतत्सदसत्परावरम् ७ यदा विसृष्टस्त्वमनंजनेन वै बलं प्रविष्टोऽजित दैत्यदानवम् बाहूदरोर्वंघ्रिशिरोधराणि वृश्चन्नजस्रं प्रधने विराजसे ८ सत्वं जगत्त्राण खलप्रहाणये निरूपितः सर्वसहो गदाभृता विप्रस्य चास्मत्कुलदैवहेतवे विधेहि भद्रं तदनुग्रहो हि नः ९ यद्यस्ति दत्तमिष्टं वा स्वधर्मो वा स्वनुष्ठितः कुलं नो विप्रदैवं चेद्द्विजो भवतु विज्वरः १० यदि नो भगवान्प्रीत एकः सर्वगुणाश्रयः सर्वभूतात्मभावेन द्विजो भवतु विज्वरः ११ श्रीशुक उवाच इति संस्तुवतो राज्ञो विष्णुचक्रं सुदर्शनम् अशाम्यत्सर्वतो विप्रं प्रदहद्राजयाञ्चया १२ समुक्तोऽस्त्राग्नितापेन दुर्वासाः स्वस्तिमांस्ततः प्रशशंस तमुर्वीशं युंजानः परमाशिषः १३ दुर्वासा उवाच अहो अनंतदासानां महत्त्वं दृष्टमद्य मे कृतागसोऽपि यद्राजन्मंगलानि समीहसे १४ दुष्करः को नु साधूनां दुस्त्यजो वा महात्मनाम् यैः संगृहीतो भगवान्सात्वतामृषभो हरिः १५ यन्नामश्रुतिमात्रेण पुमान्भवति निर्मलः तस्य तीर्थपदः किं वा दासानामवशिष्यते १६ राजन्ननुगृहीतोऽहं त्वयाऽतिकरुणात्मना मदघं पृष्ठतः कृत्वा प्राणा यन्मेऽभिरक्षिताः १७ राजा तमकृताहारः प्रत्यागमनकांक्षया चरणावुपसंगृह्य प्रसाद्य समभोजयत् १८ सोऽशित्वादृतमानीतमातिथ्यं सार्वकामिकम् तृप्तात्मा नृपतिं प्राह भुज्यतामिति सादरम् १९ प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि तव भागवतस्य वै दर्शनस्पर्शनालापैरातिथ्येनात्ममेधसा २० कर्मावदातमेतत्ते गायंति स्वःस्त्रियो मुहुः कीर्तिं परमपुण्यां च कीर्त्तयिष्यति भूरियम् २१

तो विप्रस्य रक्षणेनास्माननुगृहाणेत्याह सत्वमिति हेजगत्त्राण सएवंभूतः त्वं खलानामेव प्रहारार्थं निरूपितो नियुक्तः अतोऽस्मत्कुलस्य दैवहेतवे भाग्यलाभाय विप्रस्य भद्रं विधेहि तत्तवनोऽनुग्रहः ९ सर्वस्वकृतार्प्पणेन विप्ररक्षां प्रार्थयते यद्यस्तीतिद्वाभ्याम् विप्रोदैवं देवतायस्मिन् तत् १० ११ राज्ञस्तस्यैव याञ्चया १२ १३ १४ १५ १६ १७ राजेत्यादिश्लोकद्वयं शुकोक्तिः प्रीतोऽस्मीति श्लोकद्वयं पुनश्च विप्रोक्तिः १८ १९ आत्मनि मेधा येन तेनातिथ्येन २० भूरियं तत्रस्थो जनः कीर्त्तयिष्यति २१ ७ ७

२२ तस्यधैर्यातिशयमाह गतोमुनिर्यावतानागतोतावत्संवत्सरोऽतिक्रांतइति २३ द्विजस्योपयोगेनभोजनेनअतिपवित्रमाहरत्बुभुजे स्ववीर्यंचधैर्यादिलक्षणंपरा
नुभावंभगवतःप्रभावंमेने २४ एवंविधाअनेकेगुणायस्यसः आविरिंच्यान् विरिंच्यपदसहितान् भोगानूनिरयप्रायानपश्यदित्यर्थः २५ २६ २७ इतिनवमे
टीकायांपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठारंभेंऽबरीषस्यवंशामुक्त्वाततःपरम् षष्ठाद्यष्टभिरध्यायैरिक्ष्वाकोर्वंशउच्यते १ तत्रषष्ठेशशादादिर्मंधात्रंतोनिरूप्यते प्रसंगा
त्सौभरेराख्यामांधातृतनयापतेः २ १ तंतवेसंतानार्थम् २ येआंगिरसाजनिताः एतेरथीतरस्यक्षेत्रेप्रसूतत्वेनरथीतरगोत्राःसंतःअंगिरसोवीर्येणप्रसूतत्वादां
गिरसाश्चपुनरपिरथीतराणामन्येषांजातानांप्रवराःमुख्याःस्मृताःयतःक्षत्रोपेताःब्राह्मणाइत्यर्थः ३ तदेवंमनोर्दशसुपुत्रेषुपृषध्रकविश्वविरक्तत्वान्नवंश-

श्रीशुकउवाच एवंसंकीर्त्यराजानंदुर्वासाःपरितोषितः ययौविहायसामंत्र्यब्रह्मलोकमहैतुकम् २२ संवत्सरोऽत्यगात्तावद्यावतानागतोगतः मुनिस्तद्दर्शनाकांक्षोराजाब्भक्षोबभूवह २३ गतेचदुर्वाससिसोंऽबरीषोद्विजोपयोगातिपवित्रमाहरत् ऋषेर्विमोक्षंव्यसनंचबुद्ध्वामेनेस्ववीर्यंचपरानुभावम् २४ एवंविधानेकगुणःसराजापरात्मनिब्रह्मणिवासुदेवे क्रियाकलापैःसमुवाहभक्तिंययाविरिंच्यान्निरयंश्चकार २५ अथांबरीषस्तनयेषुराज्यंसमानशीलेषुविसृज्यधीरः वनंविवेशात्मनिवासुदेवेमनोऽदधत्ध्वस्तगुणप्रवाहः २६ इत्येतत्पुण्यमाख्यानमंबरीषस्यभूपतेः संकीर्त्तयन्ननुध्यायन्भक्तोभगवतोभवेत् २७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेअंबरीषचरितंनामपंचमोऽध्यायः ५ श्रीशुकउवाच विरूपःकेतुमानूशंभुरंबरीषसुतास्त्रयः विरूपात्पृषदश्वोऽभूत्तत्पुत्रस्तुरथीतरः १ रथीतरस्याप्रजस्यभार्यायांतंतवेऽर्थितः अंगिराजनयामासब्रह्मवर्चस्विनःसुतान् २ एतेक्षेत्रप्रसूतावैपुनस्त्वांगिरसाःस्मृताः रथीतराणांप्रवराःक्षत्रोपेताद्विजातयः ३ क्षुवतस्तुमनोर्जज्ञेइक्ष्वाकुर्घ्राणतःसुतः तस्यपुत्रशतज्येष्ठाविकुक्षिनिमिदंडकाः ४ तेषांपुरस्तादभवन्नार्यावर्त्तेनृपानृप पंचविंशतिःपश्चाच्चत्रयोमध्येपरेऽन्यतः ५ सएकदाऽष्टकाश्राद्धइक्ष्वाकुःसुतमादिशत् मांसमानीयतांमेध्यंविकुक्षेगच्छमाचिरम् ६ तथेतिसवनंगत्वामृगान्हत्वाक्रियार्हणान् श्रांतोबुभुक्षितोवीरःशशंचाददपस्मृतिः ७ शेषंनिवेदयामास पित्रेतेनचतद्गुरुः चोदितःप्रोक्षणायाहदुष्टमेतदकर्मकृत् ८ ज्ञात्वापुत्रस्यतत्कर्मगुरुणाभिहितंनृपः देशान्निःसारयामाससुतंत्यक्तविधिंरुषा ९

प्रवर्त्तकौकरूषादीनांचसप्तानांवंशास्तारतम्यक्रमेणोक्ताः इदानीमतिविततमिक्ष्वाकोर्वंशमाह क्षुवतस्त्वित्यादिनायावत्सोमवंशप्रस्तावः क्षुतंकुर्वतोमनो-
र्घ्राणतोजज्ञे श्रद्धायांजनयामासदशपुत्रानिति पूर्वोक्तंबाहुल्याभिप्रायेणेतिद्रष्टव्यम् पुत्राणांशतेज्येष्ठाः ४ आर्यावर्त्तःपुण्यभूमिर्मध्यंविंध्यहिमागयोः
तस्मिन्पुरस्तात्समुद्रपर्यंतंमंडलविभागेनपंचविंशतिर्नृपाअभवन् हेनृपतथैवपश्चाच्चपंचविंशति मध्येतुज्येष्ठास्त्रयःअपरेतुअन्यतःदक्षिणोत्तरादिषु ५
विकुक्षिरेवशशादइति विख्यातइतिवक्ष्यातितत्रहेतुमाह सएकदेतिचतुर्भिः ६ क्रियाऽर्हणान्श्राद्धार्हान् आदत् अभक्षयत् ७ तद्गुरुर्वसिष्ठःप्रोक्ष
णायश्राद्धोचितसंस्काराय ८ त्यक्तोविधिःसदाचारोयेननम् ९ ५ ५ ५ ५ ५ ५

सतुइक्ष्वाकुः जापकेनवसिष्ठेनराज्यभोगेनविरक्तोयोगीसन् तेनयोगेनकलेवरंत्यक्त्वासयत्परंतत्त्वंतदवाप १० शासत् पालयन् हरिमीजे ११ दैत्यपुरस्यजयात् पुरंजयः इंद्रोवाहोयस्येतीद्रवाहः ककुदिस्थितत्वात् ककुत्स्थइतिचशशादस्तस्यत्रीणिनामानितत्तत्कर्मनिमित्तानि १२ तान्येवव्याचक्षाणआह कृतांतइतिसप्तभिः कृतंवि-श्वमंतयतीतितथा पार्ष्णिग्राहः सहायः १३ इंद्रोयदिममवाहनंस्यात् तर्हिदैत्यान् हनिष्यामीतितेनवाहनत्वेनवृतःसन्निंद्रोलज्जयातदनंगीकुर्वन् विष्णोर्वचनात्तस्य वाहनत्वायमहान्वृषोबभूवेत्यर्थः १४ १५ १६ येऽभिमुखंययुःतान् यमंदर्शयितुंसदेहानेवभल्लैरनयदित्यर्थः १७ तच्चदृष्ट्वाअन्येदुद्रुवुःस्वमालयंपाता

सतुविप्रेणसंवादंजापकेनसमाचरन् त्यक्त्वाकलेवरंयोगीसतेनावापयत्परम् १० पितर्युपरतेऽभ्येत्यविकुक्षिःपृथिवीमिमाम् शासदीजेहरिंयज्ञैःशशादइतिविश्रुतः ११ पुरंजयस्तस्यसुतइंद्रवाहइतीरितः ककुत्स्थइतिचाप्युक्तःशृणुनामानिकर्मभिः १२ कृतांतआसीत्समरोदेवानांसहदानवैः पार्ष्णिग्राहोवृतोवीरोदेवैर्दैत्यपराजितैः १३ वचनाद्देवदेवस्यविष्णोर्विश्वात्मनःप्रभोः वाहनत्वेवृतस्तस्यबभूवेंद्रोमहावृषः १४ ससन्नद्धोधनुर्दिव्यमादायविशिखान्शितान् स्तूयमानःसमारुह्ययुयुत्सुःककुदिस्थितः १५ तेजसाऽप्यायितोविष्णोःपुरुषस्यपरात्मनः प्रतीच्यांदिशिदैत्यानांन्यरुणत्त्रिदशैःपुरम् १६ तैस्तस्यचाभूत्प्रधनंतुमुलंलोमहर्षणम् यमायभल्लैरनयद्दैत्यान्येऽभिययुर्मृधे १७ तस्येषुपाताभिमुखंयुगांताग्निमिवोल्बणम् विसृज्यदुद्रुवुर्दैत्याहन्यमानाःस्वमालयम् १८ जित्वापुरंधनंसर्वंसश्रीकंवज्रपाणये प्रत्ययच्छत्सराजर्षिरितिनामभिराहृतः १९ पुरंजयस्यपुत्रोऽभूदनेनास्तत्सुतःपृथुः विश्वरंधिस्ततश्चंद्रोयुवनाश्वश्चतत्सुतः २० शाबस्तस्तत्सुतोयेनशाबस्तीनिर्ममेपुरी बृहदश्वस्तुशाबस्तिस्ततःकुवलयाश्वकः २१ यःप्रियार्थमुतंकस्यधुंधुनामासुरंबली सुतानामेकविंशत्यासहस्रैरहनद्वृतः २२ धुंधुमारइतिख्यातस्तत्सुतास्तेचजज्वलुः धुंधोर्मुखाग्निनासर्वेत्रयएवावशेषिताः २३ दृढाश्वःकपिलाश्वश्चभद्राश्वइतिभारत दृढाश्वपुत्रोहर्यश्वोनिकुंभस्तत्सुतःस्मृतः २४ बर्हणाश्वोनिकुंभस्यकृशाश्वोऽथास्यसेनजित् युवनाश्वोऽभवत्तस्यसोऽनपत्योवनंगतः २५ भार्याशतेननिर्विण्णऋषयोऽस्यकृपालवः इष्टिंस्मवर्तयांचक्रुरैंद्रींतेस्मसमाहिताः २६ राजातद्यज्ञसदनंप्रविष्टोनिशितर्षितः दृष्ट्वाशयानान्विप्रांस्तान्पपौमंत्रजलंस्वयम् २७ उत्थितास्तेनिशम्याथव्युदकंकलशंप्रभो पप्रच्छुःकस्यकर्मेदंपीतंपुंसवनंजलम् २८ राज्ञापीतंविदित्वाथईश्वरप्रहितेनते ईश्वरायनमश्चक्रुरहोदैवबलंबलम् २९

लम् १८ इतिएतैःकर्मभिःपुरंजयादिनामभिःआहृतःव्याहृतःपाठांतरेआहूतइत्यर्थः १९ २० शाबस्तिःशाबस्तस्यपुत्रःकुवलयाश्वकएवधुंधुमारइतिख्यातः २१ तत्रकारणमाह यइति सुतानामेकविंशत्यासहस्रैर्वृतःसन्हतवान् २२ धुंधुमारइतिचेतिचकारस्यान्वयः २३ २४ अथतस्मान्निकुंभात्कृशाश्वः २५ भार्याणांशतेनसह अस्यपुत्रार्थमिंद्रदेवत्यामिष्टिंवर्त्तयामासुःस्मेत्याश्चर्ये २६ तदेवाह राजेतिषड्भिः तर्षितःतृषितःसन्जलार्थंप्रविष्टः मंत्राभिमंत्रितंजलंपत्न्यैदेयंस्वयंपपौ २७ व्युदकंनिरुदकंपुंसवनंपुत्रोत्पत्तिकारणम् २८ अहोदैवबलमेवमुख्यंबलंपुरुषबलंतुनकिंचिदितिवदंतःईश्वरायनमस्कारंचक्रुः २९

३० अयंकंधास्यतीतिपास्यतीतिदुःखितैर्विप्रैः उक्तेसतितस्यामिष्यामाराधितइंद्रोमांधातापाताहेवत्समारोदीरितिब्रुवन्देशिनींतर्जनीमदादित्यर्थः ३१ तस्यपितायुवनाश्वोभिन्नकुक्षिरपिनममारकिंतुकालांतरेतपसासिद्धिमन्वगात् ३२ मांधातुर्महिमानमाह त्रसद्दस्युरितिषड्भिः अंगहेराजन् यस्मान्मांधातुर्दस्यवउद्विग्नाः कंपिताःसंतस्त्रसंति अतइंद्रोयस्यत्रसद्दस्युरितिनामविदधौ समांधाताअवनीमेकःशशासेत्युत्तरेणान्वयः ३३ अच्युतस्यतेजसाअप्रच्युततेजसेतिवा ३४ आत्मविदपिसःयज्ञैर्विष्णुमीडे तमेवविशिनष्टि सर्वदेवमयमितिसार्द्धेन ३५ ३६ प्रतितिष्ठतिअस्तंगच्छति ३७ ३८ प्रसंगात्सौभरेश्चरितमाह तेषामितियावत्समाप्ति तेषांस्वसारः मांधातुःकन्याः ननुमहातापसस्यकुतोविवाहप्रसंगः कथंवाजराजर्जरितराजकन्यावाप्तिरेतदाहयमुनांतर्जलइतिषड्भिः ३९ नृपंमांधातारं

ततःकालउपावृत्तेकुक्षिंनिर्भिद्यदक्षिणम् युवनाश्वस्यतनयश्चक्रवर्तीजजानह ३० कंधास्यतिकुमारोऽयंस्तन्यंरोरूयतेभृशम् मांधातावत्समा-रोदीरितींद्रोदेशिनीमदात् ३१ नममारपितातस्यविप्रदेवप्रसादतः युवनाश्वोऽथतत्रैवतपसासिद्धिमन्वगात् ३२ त्रसद्दस्युरितींद्रोऽगाविदधेनामतस्यवै यस्मात्त्रसंतिसंद्विग्नाद्दस्यवोरावणादयः ३३ यौवनाश्वोऽथमांधाताचक्रवर्त्यवनीप्रभुः सप्तद्वीपवतीमेकःशशासाच्युततेजसा ३४ ईजेचयज्ञक्रतुभिरात्मविद्भूरिदक्षिणैः सर्वदेवमयंदेवंसर्वात्मकमतींद्रियम् ३५ द्रव्यंमंत्रोविधिर्यज्ञोयजमानस्तथार्त्विजः धर्मोदेशश्चकालश्चसर्वमेतद्यदात्मकम् ३६ यावत्सूर्यउदेतिस्मयावच्चप्रतितिष्ठति सर्वंतत्यौवनाश्वस्यमांधातुःक्षेत्रमुच्यते ३७ शशबिंदोर्दुहितरिबिंदुमत्यामधान्नृपः पुरुकुत्समंबरीषंमुचुकुंदंचयोगिनम् ३८ तेषांस्वसारःपंचाशत्सौभरिंवव्रिरेपतिम् यमुनांतर्जलेमग्नस्तप्यमानःपरंतपः ३९ निर्वृतिंमीनराजस्यवीक्ष्यमैथुनधर्मिणः जातस्पृहोनृपंविप्रःकन्यामेकामयाचत ४० सोऽप्याहगृह्यतांब्रह्मन्कामंकन्यास्वयंवरे सविचिंत्याप्रियंस्त्रीणांजरठोऽयमसंमतः ४१ वलीपलितएजत्कइत्यहंप्रत्युदाहृतः साधयिष्येतथात्मानंसुरस्त्रीणामपीप्सितम् किंपुनर्मनुजेंद्राणामितिव्यवसितःप्रभुः ४२ मुनिःप्रवेशितःक्षत्त्राकन्यांऽतःपुरमृद्धिमत् वृतश्चराजकन्याभिरेकःपंचाशतावरः ४३ तासांकलिरभूत्भूयांस्तदर्थेऽपोह्यसौहृदम् ममानुरूपोनायंवइतितद्गतचेतसाम् ४४ सबह्वृचस्ताभिरपारणीयतपःश्रियाऽनर्घ्यपरिच्छदेषु गृहेषुनानोपवनामलांभःसरस्सुसौगंधिककाननेषु ४५

४० सोऽपिमांधातास्वयंवरेकामंगृह्यतामित्याह सविप्रःस्त्रीणामप्रियंमांविचिंत्यानेनाहंप्रत्युक्तोऽतआत्मानंतथासाधयिष्यामीतिव्यवसितःनिश्चितवानितिद्वयोरन्वयः अप्रियत्वेहेतुःजरठोवृद्धः ४१ वलीभिर्युक्तःपलितश्चएजत्कःकंपमानशिराः तापसत्वादिनावाअसंमतोऽहमितिकृत्वातथेत्यस्यप्रपंचःसुरस्त्रीणामपीप्सितंकिंपुनर्मनुजेंद्राणांयाःस्त्रियःतासामिति ४२ ततःकिंवृत्तंतदाह मुनिरितिद्वाभ्याम् क्षत्त्राप्रतीहारेणपंचाशताऽपिराजकन्याभिःसएकएववरोवृतः ४३ ४४ तस्यगार्हस्थ्यंवर्णयति सइतिचतुर्भिः बह्वृचइतिमंत्रसामर्थ्यमुक्तम् ताभिःसहरेमइत्युत्तरेणान्वयः कुतःमेअपारणीयंदुरंतंयत्तपः तस्यश्रियासमृद्ध्याअनर्घ्याःपरिच्छदायेषुतेषुगृहेषुतथानानाविधेषूपवनेषुच अमलान्यंभांसियेषांतेषुसरःसुच कथंभूतेषुसौगंधिकानांकल्हाराणांचकाननानिस्तोमायेषु ४५

कथंभूतेषुगृहादिषुस्वलंकृताःस्त्रियःपुरुषाश्चयेषुअनुगायंतोद्विजाश्चपक्षिणःभृंगाश्चबंदिनश्चयेषुकथंभूतःमहार्हशय्यादिभिरुपलक्षितःसन् ४६ स्तंभंगर्वम् ४७ आज्यस्तोकैर्घृतबिंदुभिः ४८ इदानींतस्यानुतापपूर्वकंवानप्रस्थाश्रममाह सकदाचिदितिसप्तभिःआत्मनःमनसःहेतोःआत्मनोऽपन्हवंतपोहानिंददर्श ४९ संश्चासौ चरितव्रतश्चयोऽहंतस्यब्रह्मतपः ५० मिथुनव्रतिनादांपत्यधर्मवताचेत्यदिप्रसंगःतर्हितद्वतिषुईश्वरार्थधर्मपरेष्वेवकार्यइतिशेषः ५१ संगाज्जातंदोषप्रपंचयति एकइति पंचाशताभार्याभिःसंबंधात्पंचाशत् आसमभूवमित्यर्थः ततश्चसुतैःपंचसहस्रसर्गआसंप्रत्येकंतासुपुत्रशतरूपेणोत्पत्तेः उभयकृत्यानिऐहिकपारत्रिकाणिकर्माणितद्विषयाणांमनोरथानाम् अर्थभावःपुरुषार्थबुद्धिमान् ५२ न्यासोऽत्रसंगत्यागएववानप्रस्थधर्मइत्यर्थः ५३ ५४ आध्यात्मिकींगतिंब्रह्मणि

महाऽर्हशय्यासनवस्त्रभूषणस्नानानुलेपाभ्यवहारमाल्यकैः स्वलंकृतस्त्रीपुरुषेषुनित्यदारेमेनुगायत्द्विजभृंगबंदिषु ४६ यद्गार्हस्थ्यंतुसंवीक्ष्यसप्तद्वीपवतीपतिः विस्मितःस्तंभमजहात्सार्वभौमश्रियाऽन्वितः ४७ एवंगृहेषभिरतोविषयान्विविधैःसुखैः सेवमानोनचातुष्यदाज्यस्तोकैरिवानलः ४८ सकदाचिदुपासीनआत्मापन्हवमात्मनः ददर्शबह्वृचाचार्योमीनसंगसमुत्थितम् ४९ अहोइमंपश्यतमेविनाशंतपस्विनःसच्चरितव्रतस्य अंतर्जलेवारिचरप्रसंगात्प्रच्यावितंब्रह्मचिरंधृतंयत् ५० संगंत्यजेतमिथुनव्रतिनांमुमुक्षुःसर्वात्मनानविसृजेद्बहिरिंद्रियाणि एकश्चरन्रहसिचित्तमनंतईशेयुंजीततद्व्रतिषुसाधुषुचेत्प्रसंगः ५१ एकस्तपस्व्यहमथांभसिमत्स्यसंगात्पंचाशदासमुतपंचसहस्रसर्गः नांतंव्रजाम्युभयकृत्यमनोरथानांमायागुणैर्हृतमतिर्विषयेऽर्थभावः ५२ एवंवसन्गृहेकालंविरक्तोन्यासमास्थितः वनंजगामानुययुस्तत्पत्न्यःपतिदेवताः ५३ तत्रतप्त्वातपस्तीक्ष्णमात्मकर्षणमात्मवान् सहैवाग्निभिरात्मानंयुयोजपरमात्मनि ५४ ताःस्वपत्युर्महाराजनिरीक्ष्याध्यात्मिकींगतिम् अन्वीयुस्तत्प्रभावेनअग्निंशांतमिवार्चिषः ५५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेसौभर्याख्यानेषष्ठोऽध्यायः ६

श्रीशुकउवाच मांधातुःपुत्रप्रवरोयोंऽबरीषःप्रकीर्त्तितः पितामहेनप्रवृतोयौवनाश्वश्चतत्सुतः १ हारीतस्तस्यपुत्रोऽभून्मांधातृप्रवराइमे नर्मदाभ्रातृभिर्दत्तापुरुकुत्साययोरगैः २ तयारसातलंनीतोभुजगेंद्रप्रयुक्तया गंधर्वानवधीत्तत्रवध्यान्वैविष्णुशक्तिधृक् ३ नागाल्लब्धवरःसर्पादभयंस्मरतामिदम् त्रसद्दस्युःपौरुकुत्सोयोऽनरण्यस्यदेहकृत् ४

लयम् ५५ इतिनवमस्कंधेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६

मांधातुरन्वयःप्रोक्तःसप्तमेयत्रगीयते पुरुकुत्सस्यचाख्यानंहरिश्चंद्रस्यचोत्तमम् १ पुत्रप्रवरःपुत्रश्रेष्ठःसपितामहेनयुवनाश्वेनप्रवृतःपुत्रत्वेनस्वीकृतःअतएवतस्यमांधातृप्रवर्ग्यत्वम् तत्सुतःअंबरीषस्यसुतः १ इमेयौवनाश्वांबरीषहारीतामांधातृगोत्रस्यप्रवराःआवांतरविशेषप्रवर्त्तकाःयद्वा यौवनाश्वविशेषणंपितामहेनमांधात्रासह आर्षेयवरणेप्रवृत्तःमांधाताप्रवरोयेषांतेइमेअंबरीषयौवनाश्वहारीताःयथाहाश्वलायनःहारीतकुत्सपिंगदर्भभैमगवानामंगिरसांबरीषयौवनाश्वेतिमांधातारंहैकेब्रुवते अनीतांगिरसंमांधात्रंबरीषयौवनाश्वेतीति पुरुकुत्सस्यवंशंकथयिष्यन्नादौतावत्तस्यविवाहंप्रभावंचाह उरगैर्भ्रातृभिर्यादत्तानर्मदातया २ वध्यान्वधार्हान् ३ सचपुरुकुत्सोनागाल्लब्धवरोऽभूत् वरमाह इदंनर्मदयारसातलानयनादिकंस्मरतांसर्पादभयमिति देहकृत्पितात्रसद्दस्योःसुतोऽनरण्यइत्यर्थः ४ ५

त्रयः शंकवइवदुःखहेतवोदोषायस्यासौत्रिशंकुः तदुक्तंहरिवंशेपितुश्चापरितोषेणगुरोर्दोग्ध्रीवधेनचअप्रोक्षितोपयोगाच्चत्रिविधस्तेव्यतिक्रमइति ५ परिणीयमानविप्र
कन्याऽपहरणात् क्रुद्धस्यगुरोःपितुःशापात् कौशिकस्य विश्वामित्रस्यतेजसाप्रभावेन ६ तेनैवकौशिकेनपक्षिणोः आडीबकयोः विश्वामित्रोराजसूयदक्षिणाच्छलेनह
रिश्चंद्रसर्वस्वमपहृत्ययातयामास तच्छ्रुत्वाकुपितोवसिष्ठोऽपिविश्वामित्रंत्वमाडीभवेतिशशाप सोऽपित्वंबकोभवेतिवसिष्ठंशशापतयोश्चयुद्धमभूदितिप्रसिद्ध
म् ७ हरिश्चंद्रोहवैधसऐक्ष्वाकोराजापुत्रआसेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धंहरिश्चंद्रस्यचरितमाह सोऽनपत्यइत्यादियावत्समाप्ति कथंशरणंयातस्तदाहपुत्रोमेजायताम्
८ यदिवीरःपुत्रोमेजायेततर्हितेनैवपुरुषपशुनात्वांयजे यजामीतिभाषयातथेत्युक्तवतावरुणेननिमित्तेनास्यरोहितोनामपुत्रोजातः ९ जातेपुत्रेसवरुणोजातः

हर्यश्ववस्तत्सुतस्तस्मादरुणोऽथनिबंधनः तस्यसत्यव्रतःपुत्रस्त्रिशंकुरितिविश्रुतः ५ प्राप्तश्चांडालतांशापात्गुरोःकौशिकतेजसा सशरीरोग-
तःस्वर्गमद्यापिदिविदृश्यते ६ पातितोवाक्शिरादेवैस्तेनैवस्तंभितोबलात् त्रैशंकवोहरिश्चंद्रोविश्वामित्रवसिष्ठयोः यन्निमित्तमभूद्युद्धंपक्षि-
णोर्बहुवार्षिकम् ७ सोऽनपत्योविषण्णात्मानारदस्योपदेशतः वरुणंशरणंयातःपुत्रोमेजायतांप्रभो ८ यदिवीरोमहाराजतेनैवत्वांयजेइति
तथेतिवरुणेनास्यपुत्रोजातस्तुरोहितः ९ जातःसुतोह्यनेनांगमायजस्वेतिसोऽब्रवीत् यदापशुर्निर्दशःस्यादथमेध्योभवेदिति १० निर्दशेच
सआगत्ययजस्वेत्याहसोऽब्रवीत् दंताःपशोर्यज्जायेरन्नथमेध्योभवेदिति ११ जातादंतायजस्वेतिसप्रत्याहाथसोऽब्रवीत् यदापतंत्यस्यदंता
अथमेध्योभवेदिति १२ पशोर्निपतितादंतायजस्वेत्याहसोऽब्रवीत् यदापशोःपुनर्दंताजायंतेऽथपशुःशुचिः १३ पुनर्जातायजस्वेतिसप्रत्या
हाथसोऽब्रवीत् सान्नाहिकोयदाराजन्राजन्योऽथपशुःशुचिः १४ इतिपुत्रानुरागेणस्नेहयंत्रितचेतसा कालंवंचयतातंतमुक्तोदेवस्तमैक्ष-
त १५ रोहितस्तदभिज्ञायपितुःकर्मचिकीर्षितम् प्राणप्रेप्सुर्धनुःपाणिररण्यंप्रत्यपद्यत १६ पितरंवरुणग्रस्तंश्रुत्वाजातमहोदरम् रोहितो
ग्राममेयायतमिंद्रःप्रत्यषेधत १७ भूमेःपर्यटनंपुण्यंतीर्थक्षेत्रनिषेवणैः रोहितायादिशच्छक्रःसोऽप्यरण्येवसत्समाम् १८ एवंद्वितीयेतृ
तीयेचतुर्थेपंचमेतथा अभ्येत्याभ्येत्यस्थविरोविप्रोभूत्वाहवृत्रहा १९ षष्ठंसंवत्सरंतत्रचरित्वारोहितःपुरीम् उपव्रजन्नजीगर्तादक्रीणान्मध्य
मंसुतम् २० शुनःशेपंपशुंपित्रेप्रदायसमवंदत ततःपुरुषमेधेनहरिश्चंद्रोमहायशाः २१ मुक्तोदरोयजद्देवान्वरुणादीन्महत्कथः वि
श्वामित्रोऽभवत्तस्मिन्होताचाध्वर्युरात्मवान् २२ जमदग्निरभूद्ब्रह्मावसिष्ठोयास्यसामगः तस्मैतुष्टोददाविंद्रःशातकौंभमयंरथम् २३

सुतोमामनेनयजस्वेत्यब्रवीत् यदापशुर्निर्दशः निर्गतदशादिवसःस्यादित्यत्रसराजाऽब्रवीदित्यनुषंगः १० ११ १२ १३ राजन्हेवरुणराजन्यःपशुःयदासान्नाहिकः
कवचसंबद्धार्हःसंग्रामसमर्थः अथतदाशुचिः १४ इत्येवंतंतंकालंवंचयताराज्ञाउक्तः प्रार्थितोदेवोवरुणः तंतंकालंप्रतैक्षतेत्यर्थः १५ चिकीर्षितमात्मनापशुनावरु
णायजनम् १६ ततश्चकुपितेनवरुणेनग्रस्तम् अतएवजातंमहदुदरंयस्यतंपितरंश्रुत्वा १७ समांवर्षम् १८ द्वितीयेचवर्षेवृत्रहाअभ्येत्याभ्येत्यतथैवतंप्रत्यषेधत्
किंचित्किंचिदाह १९ २० २१ वरुणेनमुक्तमुदरंयस्यमहत्सुकथायस्यसः २२ आत्मवान्जमदग्निरध्वर्युरभूत् अयास्योमुनिःसामगउद्गाताअभूदित्यर्थः २३ ६९

उपरिष्टात् विश्वामित्रकृताख्यानप्रसंगेन २४ अविहतांगतिं ज्ञानम् तामेवगतिमाह सार्द्धाभ्याम् मनःपृथिव्यांधारयन् ज्ञानकलांध्यात्वा तयाअज्ञानंविनिर्दहन् तां चहित्वामुक्तामुक्तबंधनः तस्थाविलन्वयः मनोमूलोहिसंसारः मनश्चान्नमयमन्नमयंहिसौम्यमनइतिश्रुतेः अतोन्नशब्दवाच्यायांपृथिव्यांमनोधारयन् एकीकुर्वन् तांपृथिवीमद्भिरेकीकुर्वन् अपस्तेजसातत्तेजोनिलेन २५ तंचखेआकाशेतच्चभूतादावहंकारेतंचभूतादिमहंकारंमहात्मनिमहत्तत्त्वे तस्मिन्विषयाकारंव्यावर्त्त्य ज्ञानकलांज्ञानांशमात्मत्वेनध्यात्वातयाध्यानवृत्तिरूपयाआत्मावरकमज्ञानंविनिर्दहन् २६ निर्वाणसुखसंविदातांचहित्वामुक्तबंधःसन् अनिर्देश्येनाप्रतर्क्येण स्वेनस्वभावेनस्वस्वरूपेणतस्थौ २७ इतिनवमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेरोहितस्योक्तोवंशोयत्राभवन्नृपः सगरःकपिलाक्षेपात्तुनिर्दग्धायस्यसूनवः १ चंपस्तस्मादभूत् येनचंपापुरीनिर्मिता अतःचंपात्सुदेवः १ हृताभूर्यस्य २ और्वेणऋषिणाआत्मानंदेहंप्रजावंतंसगर्भम् ३ गरोविषम् तेनगरेणसहैवजा

शुनःशेपस्यमाहात्म्यमुपरिष्टात्प्रचक्ष्यते सत्यसारांधृतिंदृष्ट्वासभार्यस्यचभूपतेः २४ विश्वामित्रोभृशंप्रीतोददावविहतांगतिम् मनःपृथिव्यांतामद्भिस्तेजसाऽपोऽनिलेनतत् २५ खेवायुंधारयंस्तच्चभूतादौतंमहात्मनि तस्मिन्ज्ञानकलांध्यात्वातयाज्ञानंविनिर्दहन् २६ हित्वातांस्वेनभावेननिर्वाणसुखसंविदा अनिर्देश्याप्रतर्क्येणतस्थौविध्वस्तबंधनः २७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेन० हरिश्चंद्रोपाख्यानेनामसप्तमोऽध्यायः ७ श्रीशुकउवाच हरितोरोहितसुतश्चंपस्तस्माद्विनिर्मिता चंपापुरीसुदेवोऽतोविजयोयस्यचात्मजः १ भरुकस्तत्सुतस्तस्माद्वृकस्तस्यापिबाहुकः सोऽरिभिर्हृतभूराजासभार्योवनमाविशत् २ वृद्धंतंपंचतांप्राप्तंमहिष्यनुमरिष्यती और्वेणजानतात्मानंप्रजावंतंनिवारिता ३ आज्ञायास्यैसपत्नीभिर्गरोदत्तोंऽधसासह सहतेनैवसंजातःसगराख्योमहायशाः ४ सगरश्चक्रवर्त्यासीत्सागरोयत्सुतैःकृतः यस्तालजंघान्यवनान्शकान्हैहयबर्बरान् ५ नावधीत्गुरुवाक्येनचक्रेविकृतवेषिणः मुंडान्श्मश्रुधरान्कांश्चित्मुक्तकेशार्द्धमुंडितान् ६ अनंतर्वाससःकांश्चिदबहिर्वाससोऽपरान् सोऽश्वमेधैरयजतसर्ववेदसुरात्मकम् ७ और्वोपदिष्टयोगेनहरिमात्मानमीश्वरम् तस्योत्सृष्टंपशुंयज्ञेजहाराश्वंपुरंदरः ८ सुमत्यास्तनयादृप्ताःपितुरादेशकारिणः हयमन्वेषमाणास्तेसमंतान्न्यखनन्महीम् ९ प्रागुदीच्यांदिशिहयंददृशुःकपिलांतिके एषवाजिहरश्चोरआस्तेमीलितलोचनः १० हन्यताहन्यतापापइतिषष्टिसहस्रिणः उदायुधाअभिययुरुन्मिषतदामुनिः ११ स्वशरीराग्निनातावन्महेंद्रहृतचेतसः महद्व्यतिक्रमहताभस्मसादभवन्क्षणात् १२ नसाधुवादोमुनिकोपभर्जितानृपेंद्रपुत्राइतिसत्त्वधामनि कथंतमोरोषमयंविभाव्यतेजगत्पवित्रात्मनिखेरजोभुवः १३

तः ४ ५ गुरुवाक्येन और्ववचनेनकांश्चिदहलेववविकृतवेषिणश्चक्रेतदेवाह मुंडानिति मुक्तकेशान् अर्द्धमुंडितांश्च ६ ७ और्वेणोपदिष्टोयोगउपायस्तेन ८ यस्यद्वेभार्येसुमतिःकेशिनीचतत्रसुमत्याःपुत्राणांप्रभावंमृत्युंचाह सुमत्याइतिषड्भिः ९ १० एषवाजिहरइतिब्रुवंतोऽभिययुः षष्टिसहस्राणिपरिच्छेदकतयासंतियेषाम् उन्मिमेषलोचनोन्मीलनंचकार ११ १२ केचित्तुकपिलस्यकोपाग्निनादग्धाइतिवर्णयंतितन्निराकरोति नेतिकुतइत्यतआह सत्त्वधामनिशुद्धसत्त्वमूर्तौजगतःपवित्रःशुद्धिकरःआत्मायस्यतस्मिन् कथंविभाव्यतेसंभाव्यतेअसंभावनायांदृष्टांतःभुवोरजःखेकथंभाव्यतेइति १३ ७ ७

किंच यस्ययेन ईरिताप्रवर्त्तिता तस्याविपश्चितः सर्वज्ञस्यकथंपृथग्भ्रतिः अरिमित्रादिभेददृष्टिः १४ तदेवंसुमत्याः पुत्रेषुमृतेषुकेशिन्याः पौत्रेणांशुमताः समानीतः पितृव्योद्धरणप्रयत्नः कृतइतिदर्शायितुमाह योऽसमंजसइतिउक्तः केवलमज्ञैः वस्तुतस्तुसमंजसएवसतुकेशिन्याः सुतः क्षेत्रजत्वमिवप्रतीतंवारयति तस्यैवनृपस्यात्मनः देहाज्जातः १५ तस्यकथामाहचतुर्भिः असमंजसः पुरापूर्वजन्मनियोगीसन्संगाद्धेतोः योगाद्विचालितः १६ अतइदानींजातिस्मरः सन्संगपरिहारायजनमुद्वेजयन्लोकेगर्हितम् ज्ञातीनांचविप्रियंकर्माचरन् क्रीडतोबालान्सरय्वांप्रास्यत् प्राक्षिपदिति द्वयोरन्वयः १७ एवंविधंवृत्तंकर्मयस्यसः १८ १९ पितृव्यखातमनुयः पंथाः तंययौभस्मांतिभस्मसमीपे २० अजानंतोऽवजानंतोऽप्यनुकंप्यावयंत्विति तुष्टावषड्भिरीशानमंशुमानेवमाशयः २१ अजनः अजः ब्रह्माऽपितामद्यापिनपश्यतिनचबुध्यते कथंभूतम् आत्मनः स्वस्मात्परंपरमेश्वरम् कैर्हेतुभिः समाधियुक्तिभिः समाधिनाऽप्यपरोऽक्षंनपश्यतियुक्तिभिः परोक्षमपिसम्यङ्नबुध्यतइत्यर्थः अपरेअर्वाचीनास्तुकुतस्त्वांपश्येयुः अर्वाचीनत्वेहेतुः तस्यब्रह्मणः मनश्चशरीरंचधीश्चसत्त्वतमोरजः कार्याणिताभिर्येविविधादेवतिर्यङ्नराणांसर्गाः तेषु

यस्येरितासांख्यमयीदृढेहनौर्ययामुमुक्षुस्तरते दुरत्ययम् भवार्णवंमृत्युपथंविपश्चितः परात्मभूतस्यकथंपृथङ्मतिः १४ योऽसमंजसइत्युक्तः सकेशिन्यानृपात्मजः तस्यपुत्रोंऽशुमान्नामपितामहहितेरतः १५ असमंजसआत्मानंदर्शयन्नसमंजसम् जातिस्मरः पुरासंगान्योगीयोगाद्विचालितः १६ आचरन्गर्हितंलोकेज्ञातीनांकर्मविप्रियम् सरय्वांक्रीडतोबालान्प्रास्यदुद्वेजयन्जनम् १७ एवंवृत्तः परित्यक्तः पित्रास्नेहमपोह्यवै योगैश्वर्येणबालांस्तान्दर्शयित्वाततोययौ १८ अयोध्यावासिनः सर्वेबालकान्पुनरागतान् दृष्ट्वाविसिस्मिरेराजन्राजाचाप्यन्वतप्यत १९ अंशुमांश्चोदितोराज्ञातुरगान्वेषणेययौ पितृव्यखातानुपथंभस्मांतिददृशेहयम् २० तत्रासीनंमुनिंवीक्ष्यकपिलाख्यमधोक्षजम् अस्तौत्समाहितमनाः प्रांजलिः प्रणतोमहान् २१ अंशुमानुवाच नपश्यतित्वांपरमात्मनोजनोनबुध्यतेऽद्यापिसमाधियुक्तिभिः कुतोपरेतस्यमनः शरीरधीविसर्गसृष्टावयमप्रकाशाः २२ येदेहभाजस्त्रिगुणप्रधानागुणान्विपश्यन्त्युतवातमश्च यन्माययामोहितचेतसस्त्वांविदुः स्वसंस्थंनबहिः प्रकाशाः २३ तंत्वामहंज्ञानघनंस्वभावप्रध्वस्तमायागुणभेदमोहैः सनंदनाद्यैर्मुनिभिर्विभाव्यंकथंहिमूढः परिभावयामि २४

सृष्टाः तत्रापिवयमप्रकाशाः अज्ञाः कुतः पश्यामेत्यर्थः २२ अपरेतर्हिकिंपश्यंतितदाह येदेहभाजस्तेस्वस्मिन्सम्यक्स्थितमपित्वांनविदुः किंतुगुणानेवविपश्यंति अथवानगुणान्अपितुतमएवपश्यंति यतस्त्रिगुणाबुद्धिरेवप्रधानंयेषामतोबहिरेवप्रकाशोज्ञानंयेषाम् बुद्धिपरतंत्रतयाजाग्रत्स्वप्नयोर्विषयान् पश्यंतिसुषुप्तौतमएवकेवलंनतुनिर्गुणंत्वाम् सर्वत्रहेतुः यत्यतः नस्यतवमाययेतिवामोहितंचेतोयेषांते २३ तथाप्यहंविचारेणज्ञास्यामीतिचेत्तत्राह तंत्वामहंविमूढः कथंपरिभावयामि विचारयामि कथंभूतम् ज्ञानघनंशुद्धज्ञानमूर्त्तिम् स्वतएवप्रध्वस्तोमायागुणनिमित्तोभेदमोहोयेषांतैर्विभाव्यंविचिंत्यम् अयंभावः ज्ञानघनत्वात्तावत्ज्ञानविषयत्वंविचारविषयत्वेऽपिमायागुणैरभिभूतोऽहंनविचारेसमर्थइति २४

हे प्रशांत तस्मात्त्वां पुरुषं पुराणं केवलं नमामेत्यन्वयः पुराणपुरुषत्वे हेतुः मायायाः गुणाः कर्माणि च विश्वसृष्ट्यादीनि लिंगानि च ब्रह्मादिरूपाणि यस्य तम् प्रशांतत्वे हेतुः सदसद्भ्यां कार्यकारणाभ्यां पुण्यपापाभ्यां वा विमुक्तम् अतः अनामरूपम् तत्तत्कृतनामरूपशून्यम् किंतु ज्ञानोपदेशाय गृहीतः प्रकटितो देहः शुद्धसत्त्वमूर्तिर्येन तम् यद्वा हे प्रशांतमायेति हे अगुणेति च संबोध्य कर्मभिः सृष्ट्यादिकार्यैर्लिंगानि यस्येति योज्यम् यद्वा प्रशांता माया गुणादयो यस्मिन्निति एकमेव पदम् २५ त्वन्माययैव रचिते लोके वस्तुबुद्ध्या गृहादिषु भ्रमंति २६ हे सर्वभूतात्मन् नः अस्माकं त्वत्कृपयैव घटितात् त्वद्दर्शनात् दृढो ऽपि मोहमयः पाशः छिन्नः कथंभूतः कामादीनामाशयः आश्रयः त्वत्प्रसादेन कृतार्थो ऽस्मीत्यर्थः २७ २८ अश्वं लब्ध्वा ऽपि साकांक्षं प्रत्याह इमे चेति २९ तं परिक्रम्येति निगदव्याख्यातो ऽयं श्लोकः ३० ३१ इति नवमे टीकायां अष्टमो ऽध्यायः ८ नवमे ऽंशुमतो वंशः खट्वांगावधि वर्ण्यते गंगा भूतलमानिन्ये यस्य पौत्रो भगीरथः १ यथा सगरः पौत्रा

प्रशांतमायागुणकर्मलिंगमनामरूपं सदसद्विमुक्तम् ज्ञानोपदेशाय गृहीतदेहं नमामहे त्वां पुरुषं पुराणम् २५ त्वन्मायारचिते लोके वस्तुबुद्ध्या गृहादिषु भ्रमंति कामलोभेर्ष्यामोहविभ्रांतचेतसः २६ अद्य नः सर्वभूतात्मन् कामकर्मेंद्रियाशयः मोहपाशो दृढश्छिन्नो भगवंस्तव दर्शनात् २७ श्रीशुक उवाच इत्थं गीतानुभावस्तं भगवान् कपिलो मुनिः अंशुमंतमुवाचेदमनुगृह्य धिया नृप २८ श्रीभगवानुवाच अश्वो ऽयं नीयतां वत्स पितामहपशुस्तव इमे च पितरो दग्धा गंगांभो ऽर्हंति नेतरत् २९ तं परिक्रम्य शिरसा प्रसाद्य हयमानयत् सगरस्तेन पशुना क्रतुशेषं समापयत् ३० राज्यमंशुमति न्यस्य निस्पृहो मुक्तबंधनः और्वोपदिष्टमार्गेण लेभे गतिमनुत्तमाम् ३१ इति श्रीभाग॰ नव॰ सगरोपाख्याने अष्टमो ऽध्यायः ८ श्रीशुक उवाच अंशुमांश्च तपस्तेपे गंगानयनकाम्यया कालं महांतं नाशक्नोत्ततः कालेन संस्थितः १ दिलीपस्तत्सुतस्तद्वदशक्तः कालमेयिवान् भगीरथस्तस्य पुत्रस्तेपे स सुमहत्तपः २ दर्शयामास तं देवी प्रसन्ना वरदा ऽस्मि ते इत्युक्तः स्वमभिप्रायं शशंसावनतो नृपः ३ को ऽपि धारयिता वेगं पतंत्या मे महीतले अन्यथा भूतलं भित्त्वा नृप यास्ये रसातलम् ४ किं चाहं न भुवं यास्ये नरा मय्यामृजंत्यघम् मृजामि तदघं कुत्र राजंस्तत्र विचिंत्यताम् ५ भगीरथ उवाच साधवो न्यासिनः शांता ब्रह्मिष्ठा लोकपावनाः हरंत्यघं ते ऽंगसंगात्तेष्वास्ते ह्यघभिद्धरिः ६ धारयिष्यति ते वेगं रुद्रस्त्वात्मा शरीरिणाम् यस्मिन्नोतमिदं प्रोतं विश्वं शाटीव तंतुषु ७ इत्युक्त्वा स नृपो देवं तपसा तोषयच्छिवम् कालेनाल्पीयसा राजन् तस्येशः समतुष्यत ८ तथेति राज्ञा ऽभिहितं सर्वलोकहितः शिवः दधारावहितो गंगां पादपूतजलां हरेः ९

यः राज्यं दत्त्वा तपस्तेपे तथा अंशुमांश्च स्वपुत्राय राज्यं दत्त्वा महांतं कालं तपस्तेपे इति चकारस्यार्थः नाशक्नोत् गंगामानेतुमिति शेषः संस्थितः मृतः १ कालं मृत्युमेयिवान् प्राप्तः २ तं प्रत्यात्मानं दर्शयामास ते वरदा ऽस्मीति गंगयोक्तः सन् स्वमभिप्रायं पूर्वजोद्धरणं शशंस कथयामास ३ आह गंगा को ऽपि गगनात्पतंत्या मे वेगं धारयिता धारयिष्यति ४ किं च आमृजंति क्षालयिष्यंति तत्रोपायो विचिंत्यताम् ५ अघं भिनत्तीति अघभित् हरिः आस्ते अतः अघं हरंति हरिष्यंति ६ आत्मा कथंभूतः यस्मिन्निदं विश्वमोतं ग्रथितमूर्ध्वतंतुषु शाटीपट इव प्रोतं च तिर्यक्तंतुषु पट इव असौ सर्वाधारस्त्वद्वेगं धारयिष्यतीत्यर्थः ७ इत्येवं गंगामुक्त्वा तच्छ्रुत्वेति पाठे श्रावयित्वेत्यर्थः ८ राज्ञा ऽभिहितं तथेत्यंगीकृत्य हरेः पादेन पूतं जलं यस्याः ९

१० ११ प्रसंगात् गंगामाहात्म्यमाह चतुर्भिः यत् यस्याः जलस्पर्शमात्रेणतत्त्वके वलंदेहभस्मभिरेव नसाक्षात् ब्रह्मणि स्वकृतेनदंडेनहताअपि १२ तांश्रद्धयायेसेवंते इति तत्प्रपंचयति भस्मीभूतेनांगेनयःसंगस्तेन १३ १४ अनंतस्यविशेषणंसंनिवेश्येति त्रैगुण्यंदेहसंबंधम् १५ १६ नलस्यसखाअयात्प्राप्तःतत्सुतः ऋतुपर्ण सर्वकामः १७ तत्पुत्रःसौदासः १८ नरहः नरहस्यम् १९ मृगयांचरन् कंचिद्राक्षसंजघानतस्यभ्रातरमुमोच २० सभ्रातापलाय्यगतः अधममिष्टम् सूदःपाचकःतद्रूपधरःसन्राज्ञोगृहेवर्त्तमानः २१ अभक्ष्यमंजसा विलोक्य एवंनरमांसव्यवहारेण २२ वसिष्ठएवतंशापंद्वादशवार्षिकंचक्रे २३ रुशतीःतीक्ष्णाःआपःस्वपादयोर्जे

भगीरथःसराजर्षिर्निन्ये भुवनपावनीम् यत्रस्वपितृणांदेहाभस्मीभूताःस्मशेरते १० रथेनवायुवेगेनप्रयांतमनुधावती देशान्पुनंतीनिर्दग्धानासिंचत्सगरात्मजान् ११ यज्जलस्पर्शमात्रेणब्रह्मदंडहताअपि सगरात्मजादिवंजग्मुःकेवलंदेहभस्मभिः १२ भस्मीभूतांगसंगेनस्वर्याताःसगरात्मजाः किंपुनश्श्रद्धयादेवींयेसेवंतेधृतव्रताः १३ नह्येतत्परमाश्चर्यंस्वर्धुन्यायदिहोदितम् अनंतचरणांभोजप्रसूतायाभवच्छिदः १४ सन्निवेश्यमनोयस्मिन्श्रद्धयामुनयोऽमलाः त्रैगुण्यंदुस्त्यजंहित्वासद्योजातास्तदात्मताम् १५ श्रुतोभगीरथाज्जज्ञेतस्यनाभोऽपरोऽभवत् सिंधुद्वीपस्ततस्तस्मादयुतायुस्ततोऽभवत् १६ ऋतुपर्णोनलसखोयोऽश्वविद्यामयान्नलात् दत्वाऽक्षहृदयंचास्मैसर्वकामस्तुतत्सुतः १७ ततःसुदासस्तत्पुत्रोमदयंतीपतिर्नृपः आहुर्मित्रसहंयंवैकल्माषांघ्रिमुतक्वचित् वसिष्ठशापाद्रक्षोऽभूदनपत्यःस्वकर्मणा १८

राजोवाच किंनिमित्तोगुरोःशापःसौदासस्यमहात्मनः एतद्वेदितुमिच्छामःकथ्यतांनरहोयदि १९ श्रीशुकउवाच सौदासोमृगयांकंचिच्चरन्रक्षोजघानह मुमोचभ्रातरंसोऽथगतःप्रतिचिकीर्षया २० सचिंतयन्नघंराज्ञःसूदरूपधरोगृहे गुरवेभोक्तुकामायपक्त्वानिन्येनरामिषम् २१ परिवेक्ष्यमाणंभगवान्विलोक्याभक्ष्यमंजसा राजानमशपत्क्रुद्धोरक्षोह्येवंभविष्यसि २२ रक्षःकृतंतद्विदित्वाचक्रेद्वादशवार्षिकम् सोऽप्यपोंऽजलिनादायगुरुंशप्तुंसमुद्यतः २३ वारितोमदयंत्यापोरुशतीःपादयोर्जहौ दिशःखमवनींसर्वंपश्यन्जीवमयंनृपः २४ राक्षसंभावमापन्नःपादेकल्माषतांगतः व्यवायकालेददृशेवनौकोदंपतीद्विजौ २५ क्षुधार्त्तोजगृहेविप्रंतत्पत्न्याहाकृतार्थवत् नभवान्राक्षसःसाक्षादिक्ष्वाकूणांमहारथः २६ मदयंत्याःपतिर्वीरनाधर्मंकर्त्तुमर्हसि देहिमेपत्यकामायाअकृतार्थंपतिंद्विजम् २७ देहोयंमानुषोराजन्पुरुषस्याखिलार्थदः तस्मादस्यवधोवीरसर्वार्थवधउच्यते २८ एषहिब्राह्मणोविद्वान्तपःशीलगुणान्वितः आरिराधयिषुर्ब्रह्ममहापुरुषसंज्ञितम् सर्वभूतात्मभावेनभूतेष्वंतर्हितंगुणैः २९

हीनान्यत्र तत्रहेतुःदिशइति एवमनेनमित्रसहत्वमपिदर्शितम् मित्रस्यकलत्रस्यवाचःसहनात् २४ तदेवंराक्षसत्वेकल्माषांघ्रित्वेचकारणमुक्त्वास्वकर्मणाऽनपत्यइतियदुक्तंतत्प्रपंचयति व्यवायकालइत्यादिनाकर्मणा अप्रजइत्यंतेनवनमोकोनिवासोययोःतौवनौकसौचतौदंपतीचपृथक्पदत्वेसकारलोपआर्षः २५ अकृतार्थवत्दीनवत् २६ अकृतार्थमसमाप्तरतिम् २७ २८ सर्वभूतानामात्मेतिभावनयाआराधयितुमिच्छुःयद्वा सर्वभूतानामात्मभावेनभूतेषुस्थितमपिगुणैरंतर्हितंब्रह्मेतिसंबंधः पाठांतरे अंतर्हितिःसोऽयमित्युत्तरेणान्वयः २९ ध ७

३० भ्रूणस्यश्रोत्रियस्यगर्भस्यसतइतिवा बभ्रोः गोः सतांमतोभवान् वधंकथंसाधुमन्यतइत्यर्थः ३१ क्षणमपियेनविनानजीविष्यामिसोऽयंयदिभक्षःक्रियतेतर्हि मृतकंयथामृतप्रायांमांपूर्वंभक्षय ३२ ३३ दिधिषुंगर्भाधानकर्तारम् ३४ आधानात्मैथुनात् हेअकृतप्रज्ञमृत्युर्मयादर्शितः ३५ ३६ ३७ तदेवंकर्मणाअप्रजः ३८ अबिभ्रत् दधारेत्यर्थः नव्यजायतनप्रासूत अतोवसिष्ठएवतस्याउदरमश्मनाजघानसउत्पन्नः सुतोऽश्मकः ३९ स्त्रीभिः संवेष्ट्यपरशुरामात्परिरक्षितः अतोनारीकवचइतिउक्तः निःक्षत्रेसति क्षत्रवंशस्यमूलमभवत् अतोमूलकइतिचोक्तः ४० ४१ प्रसन्नैर्देवैः वरंवृणीष्वेत्युक्तेखट्वांगेनोक्तम् प्रथमंतावन्ममायुः कथ्यतामिति देवैश्चोक्तम् मुहूर्तमात्रमिति तत्ज्ञात्वादेवैर्दत्तेनविमानेनशीघ्रंस्वपुरमेत्यमनः परमेश्वरेसंदधे ४२ एतदेवस्वसाधुवृत्तानुस्मरणपूर्वकंतत्कृतेननिश्चयेनदर्श

सोऽयंब्रह्मर्षिवर्यस्तेराजर्षिप्रवराद्विभो कथमर्हतिधर्मज्ञवधंपितुरिवात्मजः ३० तस्यसाधोरपापस्यभ्रूणस्यब्रह्मवादिनः कथंवधंयथाबभ्रो र्मन्यतेसंमतोभवान् ३१ यद्ययंक्रियतेभक्षस्तर्हिमांखादपूर्वतः नजीविष्येविनायेनक्षणंचमृतकंयथा ३२ एवंकरुणभाषिण्याविलपंत्याअ नाथवत् व्याघ्रः पशुमिवाखादत्सौदासः शापमोहितः ३३ ब्राह्मणीवीक्ष्यदिधिषुंपुरुषादेनभक्षितम् शोचंत्यात्मानमुर्वीशमशपत्कुपिता सती ३४ यस्मान्मेभक्षितः पापकामार्त्तायाः पतिस्त्वया तवापिमृत्युराधानादकृतप्रज्ञदर्शितः ३५ एवंमित्रसहंशस्वापतिलोकपरायणा तदस्थीनिसमिद्धेऽग्नौप्रास्यभर्त्तुर्गतिंगता ३६ विशापोद्वादशाब्दांतेमैथुनायसमुद्यतः विज्ञायब्राह्मणीशापंमहिष्यासनिवारितः ३७ ततऊ र्ध्वंसतत्याजस्त्रीसुखंकर्मणाप्रजः वसिष्ठस्तदनुज्ञातोमदयंत्यांप्रजामधात् ३८ सावैसप्तसमागर्भमबिभ्रन्नव्यजायत जघ्नेऽश्मनोदरं तस्याः सोऽश्मकस्तेनकथ्यते ३९ अश्मकान्मूलकोजज्ञेयः स्त्रीभिः परिरक्षितः नारीकवचइत्युक्तोनिःक्षत्रेमूलकोभवत् ४० ततोदशरथ स्तस्मात्पुत्रऐडविडस्ततः राजाविश्वसहोयस्यखट्वांगश्चक्रवर्त्यभूत् ४१ योदेवैरर्थितोदैत्यानवधीत्युधिदुर्जयः मुहूर्तमायुर्ज्ञात्वेत्यस्वपु रंसंदधेमनः ४२ नमेब्रह्मकुलात्प्राणाः कुलदेवान्नचात्मजाः नश्रियोनमहीराज्यंनदाराश्चातिवल्लभाः ४३ नबाल्येऽपिमतिर्मह्यमधर्मे रमतेक्वचित् नपश्याम्युत्तमश्लोकादन्यत्किंचनवस्त्वहम् ४४ देवैः कामवरोदत्तोमह्यंत्रिभुवनेश्वरैः नवृणेतमहंकाममभूतभावनभावनः ४५ येविक्षिप्तेंद्रियधियोदेवास्तेस्वहृदिस्थितम् नविंदंतिप्रियंशश्वदात्मानंकिमुतापरे ४६ अथेशमायारचितेषुसंगंगुणेषुगंधर्वपुरोपमे षु रूढंप्रकृत्यात्मनिविश्वकर्तुर्भावेनहित्वातमहंप्रपद्ये ४७ इतिव्यवसितोबुद्ध्यानारायणगृहीतया हित्वान्यभावमज्ञानंततः स्वंभावमा श्रितः ४८ यत्तद्ब्रह्मपरंसूक्ष्ममशून्यंशून्यकल्पितम् भगवान्वासुदेवेतियंगृणंतिहिसात्वताः ४९ इति॰न॰सूर्यवंशानुवर्णनेनवमोऽध्यायः ९

यति नेतिसप्तभिः कुलदेवात्ब्रह्मकुलात्सकाशात्मेप्राणादयोनातिवल्लभानातिप्रियाः ४३ ४४ मह्यंममभूतभावनोहरिस्तस्मिन्नेवभावनायस्यसोऽहंतंकामंनवृणे ४५ तत्रहेतुः यइतिविक्षिप्तानींद्रियाणिधीश्चयेषांतेदेवाअपि ४६ अथतस्मात्प्रकृत्यास्वभावेनात्मनिरूढंगुणेषुसंगंविश्वकर्तुर्भावेनहित्वातमेवाहंप्रपद्ये ४७ अन्यभावंदेहा द्यभिमानरूपमज्ञानंहित्वा ४८ स्वभावमेवाह यत्तदितिशून्यवत्कल्पितंवागाद्यविषयत्वात् वासुदेवइतियंगृणंतिब्रह्मणएवभक्तानुग्रहार्थंआविष्कृततनोर्वासुदेवत्वात् ४९ इति नवमेटीकायांनवमोऽध्यायः ९

दशमेशाहरवट्वांगवंशेश्रीरामसंभवम् तच्चरित्रं चलंकेशाहत्यायोध्यागमावधि १ खट्वांगाद्दीर्घबाहुः १ २ ऋषिभिर्वाल्मीकिमुख्यैर्भूरिविवर्णितंत्वयासुहुःश्रुतम् तथाऽपिसं क्षेपतः कथ्यमानंशृणु ३ ग्रंथकोटिभिराकीर्णमद्भुतंरामविक्रमम् अध्यायद्वयतोवक्ष्यन्नेकश्लोकेसमस्यति सकोशलेंद्रः श्रीरामःनोऽस्मान् अवतात् पातु कथंभूतः यो गुर्वर्थेपितुःसत्यस्यपालनार्थंत्यक्तराज्यःसन् पद्मवदतिसुकुमाराभ्यांपद्भ्याम् तदेवाह प्रियायाःपाणिनाऽपिस्पर्शेनास्ति क्षमा ययोः ताभ्यांप्रतिवनंव्यचरत् हरींद्रोह नुमान्सुग्रीवोवा अनुजोलक्ष्मणस्ताभ्यांमृजिता अपनीतापथरुजामार्गश्रमोयस्य शूर्पणख्यावैरूप्यात् कर्णनासिकाच्छेदाद्धेतोः तयाप्रलोभितेनरावणेनाप हारात् प्रियेणकलत्रेणविरहः तेनरुट् तयाआरोपितयोर्भ्रुवोर्विजृंभेणैवत्रस्तोऽब्धिर्यस्मात् ततस्तद्विज्ञापनेनबद्धः सेतुर्येन ततःखलारावणादयएवदवोवनं तस्यदहनः ४ संक्षेपतोवर्णितंरामचरितमादितआरभ्यविस्तरेणाह विश्वामित्राध्वरइत्यादिनायावदुत्तराध्यायसमाप्ति पश्यतएवलक्ष्मणस्यतमप्यनपेक्ष्यैव हताइत्यर्थः यच्छब्दानासकोशलेंद्रोऽवतादित्यनेनैवान्वयः ५ लोकेयेवीरास्तेषांसमितौसमाजेऐशंत्र्यैयंबकंधनुरिक्षुयष्टिमिवलीलयैवादायसज्जीकृतमारोपितं

श्रीशुकउवाच खट्वांगाद्दीर्घबाहुश्चरघुस्तस्मात्पृथुश्रवाः अजस्ततोमहाराजस्तस्माद्दशरथोऽभवत् १ तस्यापिभगवानेषसाक्षाद्ब्रह्ममयो हरिः अंशांशेनचतुर्धाऽगात्पुत्रत्वंप्रार्थितःसुरैः २ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नाइतिसंज्ञया तस्यानुचरितंराजन्नृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः श्रुतंहिव र्णितंभूरित्वयासीतापतेर्मुहुः ३ गुर्वर्थेत्यक्तराज्योव्यचरदनुवनंपद्मपद्भ्यांप्रियायाःपाणिस्पर्शाक्षमाभ्यांमृजितपथरुजोयोहरींद्रानुजाभ्याम् वैरूप्याच्छूर्पणख्याःप्रियविरहरुषारोपितभ्रूविजृंभत्रस्ताब्धिर्बद्धसेतुःखलदवदहनःकोशलेंद्रोऽवतान्नः ४ विश्वामित्राध्वरेयेनमारीचा द्यानिशाचराः पश्यतोलक्ष्मणस्यैवहतानैर्ऋतपुंगवाः ५ योलोकवीरसमितौधनुरैशमुग्रंसीतास्वयंवरगृहेत्रिशतोपनीतम् आदायबालगज लीलइवेक्षुयष्टिंसज्जीकृतंनृपविकृष्यबभंजमध्ये ६ जित्वाऽनुरूपगुणशीलवयोऽगरूपांसीताभिधांश्रियमुरस्यभिलब्धमानाम् मार्गेव्रजन् भृगुपतेर्व्यनयत्प्ररूढंदर्पंमहीमकृतयस्त्रिरराजबीजाम् ७ यःसत्यपाशपरिवीतपितुर्निदेशंस्त्रैणस्यचापिशिरसाजगृहेसभार्यः राज्यंश्रियं प्रणयिनःसुहृदोनिवासंत्यक्त्वाययौवनमसूनिवमुक्तसंगः ८ रक्षःस्वसुर्व्यकृतरूपमशुद्धबुद्धेस्तस्याःखरत्रिशिरदूषणमुख्यबंधून् जघ्नेचतुर्दशसह स्रमपारणीयकोदंडपाणिरटमानउवासकृच्छ्रम् ९

विकृष्यमध्येबभंज हेनृपउग्रंकठिनंगरिष्ठम् तदाह वाहकानांत्रिभिःशतैरुपनीतम् बालगजस्यलीलेव लीलायस्यसः ६ अनुरूपाणिस्वयोग्यानिगुणशीलादीनियस्यास्तांसीतासंज्ञाम् पूर्वमुरसि अभिलब्धोमानोययातांश्रियंजित्वाधनुर्भंगमहानादश्रवणक्षुभितस्यभृ गुपतेर्दर्पंव्यनयत् अपनीतवान् कथंभूतस्यत्रिःसप्तकृत्वःराजबीजशून्यांमहीयोऽकरोत् तस्य ७ इदानींगुर्वर्थइतिश्लोकंविवृण्वन्नाह यइति कदाचित्कैकेय्यास्तुष्टेनरा ज्ञात्वदपेक्षितंदास्यामीतिप्रतिश्रुतम् ततःश्रीरामस्ययुवराज्याभिषेकसमयेतयाभरतस्यराज्यंरामस्यचवनेवासःप्रार्थितः तदासत्यपाशेनपरिवीतस्यपितुर्निदेशमाज्ञां शिरसाजगृहे ततोराज्यादिकंत्यक्त्वासभार्योविनंययौ दुस्त्यजस्यापिसहर्षत्यागेदृष्टांतः मुक्तसंगोयोगीअसून्प्राणानिवेति ८ रक्षसोरावणस्यस्वसुःशूर्पणखायाःअशु द्धबुद्धेःसीताजिघृक्षोःकामातुरायाइतिवारूपंव्यकृतविकारमनयत् तस्याःखरत्रिशिरादूषणमुख्याबंधवोयेषुतांश्चतुर्दशसहस्रांजघान अपारणीयमलंघ्यमसह्यंकोदं डंपाणौयस्यसः ९ ७

सीतायाः कथाश्रवणेनदीपितोद्दच्छयोयस्यतेनसीतांहरिष्यतास्वस्माद्भीतेनस्वस्याश्रमादपकर्षणार्थंसृष्टंमारीचंविलोक्यजघानकथंभूतम् अद्भुतेनवपुषास्वर्ण
हरिणदेहेनोपलक्षितम् अतएवमलोभेनाश्रमतस्तेनापकृष्टःसन् कंदर्पंयथाउग्रःश्रीरुद्रः १० ततश्चरक्षोधमेनरावणेन असमक्षमपनीतायांप्रियायावियुक्तोभ्रा
त्रालक्ष्मणेनसहकृपणवद्दीनेचचार किमभिप्रायःसन्इति अनेनप्रकारेणस्त्रीसंगिनांदुःखोदर्कांगतिंप्रख्यापयन् ११ आत्मार्थेनिकृत्येनकर्मणारावणेनसहयु-
द्धेनहतंकृत्यंशास्त्रीयंदहनादिकंयस्यतंजटायुषंपुत्रइवदग्ध्वाकबंधंस्वग्रहणायप्रसारितबाहुंराक्षसमहन् अथवालिनिहतेतैःकपिभिर्दर्शितायागतिंबुध्वा
अजभवाभ्यामर्चितांघ्रीयस्यसमनुजोवेलांसमुद्रतीरमगात् १२ तत्रत्रिरात्रमुपवासेनप्रतीक्षितोऽपिसिंधुर्यदानोपस्थितः तदायस्यरोषविभ्रमेणक्रोधलीलयाविवृ
त्तोयःकटाक्षः तस्यपातेनसंभ्रांता नक्रामकरायस्मिन् भयेनगीर्णःग्रस्तःस्तंभितोघोषोयेनसः सिंधुःएतद्वक्ष्यमाणंबभाषेअर्हणमर्घादिकंरूपीमूर्तिमान् १३ भा
षणमेवाह नत्वामितिद्वाभ्याम् एतावत्पर्यंतंनुनिश्चितम् त्वांनविदाम नजानीमइत्यर्थः इदानीतुज्ञातोऽसीत्याह यदितिपृथक्पदयस्येत्यर्थः यद्वशेभ्यःसत्त्वा

सीताकथाश्रवणदीपितहृच्छयेनसृष्टंविलोक्यनृपतेदशकंधरेण जघ्नेद्भुतेनवपुषाश्रमतोऽपकृष्टोमारीचमाशुविशिखेनयथाकमुग्रः १० र
क्षोधमेनवृकवद्विपिनेसमक्षवैदेहराजदुहितर्यपयापितायाम् भ्रात्रावनेकृपणवत्प्रिययावियुक्तःस्त्रीसंगिनांगतिमतिप्रथयंश्चचार ११
दग्ध्वात्मकृत्यहतकृत्यमहन्कबंधसख्यंविधायकपिभिर्दयितागतिंतैः बुध्वाथवालिनिहतेप्लवगेंद्रसैन्यैर्वेलामगात्समनुजोऽजभवार्चितां
घ्रिः १२ यद्रोषविभ्रमविवृत्तकटाक्षपातसंभ्रांतनक्रमकरोभयगीर्णघोषः सिंधुःशिरस्यर्हणंपरिगृह्यरूपीपादारविंदमुपगम्यबभाषएतत्
१३ नत्वावयंजडधियोनुविदामभूमन्कूटस्थमादिपुरुषंजगतामधीशम् यत्सत्त्वतःसुरगणारजसःप्रजेशामन्योश्चभूतपतयःसभवान्
गुणेशः १४ कामंप्रयाहिजहिविश्रवसोऽवमेहंत्रैलोक्यरावणमवाप्नुहिवीरपत्नीम् बध्नीहिसेतुमिहतेयशसोवितत्यैगायंतिदिग्विजयिनो
यमुपेत्यभूपाः १५ बध्वोदधौरघुपतिर्विविधाद्रिकूटैःसेतुंकपींद्रकरकंपितभूरुहांगैः सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखैरनीकैर्लंकांविभीषणदृशाऽवि
शदग्रदग्धाम् १६ सावानरेंद्रबलरुद्धविहारकोष्ठश्रीद्वारगोपुरसदोवलभीविटंका निर्भज्यमानधिषणध्वजहेमकुंभशृंगाटकागजकुलैर्ह्र
दिनीवघूर्णा १७

दिभ्यःसुरगणादयोभवंति सभवानिति १४ कामंयथेच्छंजलमाक्रम्यप्रयाहि अवमेहंपुरीषप्रायंत्रैलोक्यंरावयति आक्रंदयतीतितथा
तंजहि हेवीरयद्यपितवजलंप्रतिबंधकंनभवतितथाऽपीहसेतुंबध्नीहि तर्हिकिमर्थं तेयशसोविस्तारायतदेवाह यंसेतुमुपेत्यदुष्करंकर्मवीक्ष्य त्वद्यशोगा
स्यंतिभूपास्तम् १५ नद्याक्यमभिनंदयत्स्ततदाह बध्वेति विविधैरद्रीणांकूटैःशृंगैःसेतुंबध्वाअग्रेसीताऽन्वेषणेहनुमतेवदग्धांलंकामाविशत् कथंभूतैःशृंगैःक
पींद्राणांकरैःकंपितानिभूरुहाणामंगानिशाखादीनियेषुतैः विभीषणदृशाबुध्याकैःसहाविशत् सुग्रीवादयःप्रमुखायेषांतैरनीकैः १६ ततश्चसालंकाघूर्णाप्रचलि
ताबभूव कथंभूतावानरेंद्राणांबलैरुद्धाविहारादयोयस्याम् निर्भज्यमानाधिषणादयोयस्यांसातत्रविहारः क्रीडास्थानंकोष्ठंधान्यागारादिश्रीःकोशःद्वारंगृहा-
दीनांगोपुरंपुरद्वारंसदःसभावलभीप्रासादादिपुरोभागच्छादिनीविटंकःकपोतपालिकाधिषणंवेदिकादिशृंगाटकंचतुष्पथम् १७ ७ ७ ७

रक्षःपतीरावणः पुत्रमिंद्रजितं प्रहस्तादींश्च समहिनोत् प्रायुंक्त १८ असिशूलादिभिर्दुर्गमां तां यातुधानपृतनाम् सुग्रीवादिभिरन्वितः श्रीरामोऽभ्यगात् मरुत्सुतो हनु
मान् ऋक्षो जांबवान् १९ ते रघुपतेः अनीकपा अंगदाद्याः सर्वे रावणस्य इभादिभिर्यद्वरूथं सैन्यं तत्र द्वंद्वं यथा भवति तथाऽभिपत्य संगम्य द्रुमादिभिर्जघ्नुः कान् सीतायाः
अभिमर्शेन निहतं मंगलं यस्य रावणः ईशो येषां तान् २० स्वबलस्य नष्टिं नाशमवेक्ष्य रुष्टः क्रुद्धः सन् यानकं पुष्पकं विमानं रथं वा आरुह्य श्रीराममभिससार अथ तं स्वः
स्यंदने स्वर्गस्थे इंद्रस्य रथे मातलिना इंद्रसारथिना उपनीते द्युमति दीप्तियुक्ते विभ्राजमानमहनत् अहन् २१ हे पुरुषाद पुरीष राक्षस पुरीषप्राय यद्यस्मादपहृता अश्व

रक्षःपतिस्तदवलोक्य निकुंभकुंभधूम्राक्षदुर्मुखसुरांतनरांतकादीन् पुत्रं प्रहस्तमतिकायविकंपनादीन् सर्वांनुगान् समहिनोदथ कुंभकर्णम् १८
तां यातुधानपृतनामसिशूलचापप्रासर्ष्टिशक्तिशरतोमरखड्गदुर्गाम् सुग्रीवलक्ष्मणमरुत्सुतगंधमादनीलांगदर्क्षपनसादिभिरन्वितोऽगात्
१९ तेऽनीकपा रघुपतेरभिपत्य सर्वे द्वंद्वं वरूथमिभपत्तिरथाश्वयोधैः जघ्नुर्द्रुमैर्गिरिगदेषुभिरंगदाद्याः सीताऽभिमर्शहतमंगलरावणेशान् २०
रक्षःपतिः स्वबलनष्टिमवेक्ष्य रुष्ट आरुह्य यानकमथाभिससार रामम् स्वःस्यंदने द्युमति मातलिनोपनीते विभ्राजमानमहनन्निशितैः क्षुरप्रैः २१
रामस्तमाह पुरुषादपुरीष यन्नः कांतासमक्षमसताऽपहृता श्ववत्ते त्यक्तत्रपस्य फलमद्य जुगुप्सितस्य यच्छामि काल इव कर्तुरलंघ्यवीर्यः २२
एवं क्षिपन् धनुषि संधितमुत्ससर्ज बाणं स वज्रमिव तद्धृदयं बिभेद सोऽसृग्वमन् दशमुखैर्न्यपतद्विमानात् हाहेति जल्पति जने सुकृतीव रिक्तः २३
ततो निष्क्रम्य लंकाया यातुधान्यः सहस्रशः मंदोदर्या समं तस्मिन् प्ररुदत्य उपाद्रवन् २४ स्वान् स्वान् बंधून् परिष्वज्य लक्ष्मणेषुभिरर्दितान् रु
रुदुः सुस्वरं दीना घ्नंत्य आत्मानमात्मना २५ हा हताः स्म वयं नाथ लोकरावण रावण कं यायाच्छरणं लंका त्वद्विहीना परार्दिता २६ नैवं वेद महा
भाग भवान् कामवशं गतः तेजोऽनुभावं सीताया येन नीतो दशामिमाम् २७ कृतैषा विधवा लंका वयं च कुलनंदन देहः कृतोऽन्नं गृध्राणामात्मा
नरकहेतवे २८ श्रीशुक उवाच स्वानां बिभीषणश्चक्रे कोशलेंद्रानुमोदितः पितृमेधविधानेन यदुक्तं सांपरायिकम् २९ ततो दद
र्श भगवानशोकवनिकाश्रमे क्षामां स्वविरहव्याधिं शिंशपामूलमास्थिताम् ३० रामः प्रियतमां भार्यां दीनां वीक्ष्यान्वकंपत आत्मसंदर्शनाल्हा
दविकसन्मुखपंकजाम् ३१ आरोप्यारुरुहे यानं भ्रातृभ्यां हनुमद्युतः बिभीषणाय भगवान् दत्वा रक्षोगणेशताम् ३२ लंकामायुश्च कल्पां
तं ययौ चीर्णव्रतः पुरीम् अवकीर्यमाणः कुसुमैर्लोकपालार्पितैः पथि ३३

वत् श्वा यथा असमक्षं गृहं प्रविश्य किमपि हरतीति तद्वत् तस्माज्जुगुप्सितस्य कर्मणः कर्तुस्तेऽद्य काल इवालंघ्यवीर्योऽहं फलं यच्छामि अधर्मकर्तुः पुंसः कालो यथा य
च्छतीति वा २२ रिक्तः क्षीणपुण्यः सुकृती विमानादिव विमानात्पुष्पकान्न्यपतदिति वा २३ राक्षसस्त्रीणां विलापमाह ततइति पंचभिः मंदं स्वल्पमुदरं यस्याः तया
रावणभार्यया सह २४ २५ परैरर्दिता पीडिता २६ २७ गृध्राणामन्नं भक्ष्यः नरकहेतवे नरकभोगाय २८ सांपरायिकमौर्ध्वदेहिकम् २९ ३० आत्मनः स्वस्य संद
र्शनेन य आल्हादस्तेन विकसन्मुखपंकजं यस्याः तां ३१ यानं पुष्पकं भ्रातृभ्यां लक्ष्मणसुग्रीवाभ्याम् ३२ आयुश्च दत्तं तेनापि सहैव ययौ ३३ छ छ

गोमूत्रपक्वयवान्नभोजनं भ्रातरं भरतम् ३४ ३५ स्वशिबिरात् रामं विना ऽयोध्याम प्रविशन् स्वस्य वासं यत्र निर्मितवान् तस्मात्सकाशात् गीतादिभिर्युक्तो रामं प्रत्युद्यतः अभिमुखं ययौ ब्रह्मघोषेण महता घोषेण पठद्भिः ३६ स्वर्णरसाक्ताः कक्षाः प्रांतायासां ताभिः पताकाभिः हैमैरितिच त्वारि रथविशेषणानि ३७ पारमेष्ठ्यानि राजार्हाणि छत्रचामरादीनि ३८ प्रेम्णा प्रक्लिन्नं हृदयमीक्षणे च नेत्रे यस्य ३९ नेत्रजैर्जलैः स्नापयन्नाश्लिष्य ये ऽर्हसत्तमाः कुलवृद्धाः ४० तेभ्यो ऽपि नमनं चक्रे

उपगीयमानचरितः शतधृत्यादिभिर्मुदा गोमूत्रयावकं श्रुत्वा भ्रातरं वल्कलांबरम् ३४ महाकारुणिको ऽतप्यत् जटिलं स्थंडिलेशयम् भरतं प्राप्तमाकर्ण्य पौरामात्यपुरोहितैः पादुके शिरसि न्यस्य रामं प्रत्युद्यतो ऽग्रजम् ३५ नंदिग्रामात् स्वशिबिरात् गीतवादित्रनिःस्वनैः ब्रह्मघोषेण च मुहुः पठद्भिर्ब्रह्मवादिभिः ३६ स्वर्णकक्षपताकाभिर्हैमैश्चित्रध्वजै रथैः सदश्वैरुक्मसन्नाहैर्भटैः पुरटवर्मभिः ३७ श्रेणीभिर्वारमुख्याभिर्भृत्यैश्चैव पदानुगैः पारमेष्ठ्यान्युपादाय पण्यान्युच्चावचानि च ३८ पादयोर्न्यपतत्प्रेम्णा प्रक्लिन्नहृदयेक्षणः पादुके न्यस्य पुरतः प्रांजलिर्बाष्पलोचनः ३९ तमाश्लिष्य चिरं दोर्भ्यां स्नापयन्नेत्रजैर्जलैः रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो ये ऽर्हसत्तमाः ४० तेभ्यः स्वयं नमश्चक्रे प्रजाभिश्च नमस्कृतः धुन्वंत उत्तरासंगान् पतिं वीक्ष्य चिरागतम् ४१ उत्तराः कोशला माल्यैः किरंतो ननृतुर्मुदा पादुके भरतो ऽगृह्णात् चामरव्यजनोत्तमे ४२ बिभीषणः ससुग्रीवः श्वेतच्छत्रं मरुत्सुतः धनुर्निषंगान् शत्रुघ्नः सीता तीर्थकमंडलुम् ४३ अबिभ्रदंगदः खड्गं हैमं चर्मर्क्षराट् नृप पुष्पकस्थो ऽन्वितः स्त्रीभिः स्तूयमानश्च बंदिभिः ४४ विरेजे भगवान् राजन् ग्रहैश्चंद्र इवोदितः भ्रातृभिर्नंदितः सो ऽपि सोत्सवां प्राविशत् पुरीम् ४५ प्रविश्य राजभवनं गुरुपत्नीः स्वमातरम् गुरून् वयस्यावरजान् पूजितः प्रत्यपूजयत् ४६ वैदेही लक्ष्मणश्चैव यथावत् समुपेयतुः पुत्रान् स्वमातरस्तास्तु प्राणांस्तन्व इवोत्थिताः आरोप्यांके ऽभिषिंचंत्यो बाष्पौघैर्विजहुः शुचः ४७ जटा निर्मुच्य विधिवत् कुलवृद्धैः समं गुरुः अभ्यषिंचद्यथैवेंद्रं चतुःसिंधुजलादिभिः ४८ एवं कृतशिरःस्नानः सुवासाः स्रग्व्यलंकृतः स्वलंकृतैः सुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्यया बभौ ४९ अग्रहीदासनं भ्रात्रा प्रणिपत्य प्रसादितः प्रजाः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणान्विताः ५० जुगोप पितृवद्रामो मेनिरे पितरं च तम् त्रेतायां वर्तमानायां कालः कृतसमो ऽभवत् ५१ रामे राजनि धर्मज्ञे सर्वभूतसुखावहे वनानि नद्यो गिरयो वर्षाणि द्वीपसिंधवः ५२ सर्वकामदुघा आसन् प्रजानां भरतर्षभ नाधिव्याधिजराग्लानिदुःखशोकभयक्लमाः ५३ मृत्युश्चानिच्छतां नासीद्रामे राजन्यधोक्षजे एकपत्नीव्रतधरो राजर्षिचरितः शुचिः ५४ स्वधर्मं गृहमेधीयं शिक्षयन् स्वयमाचरन् प्रेम्णा ऽनुवृत्त्या शीलेन प्रश्रयावनता सती धिया ह्रिया च भावज्ञा भर्तुः सीता ऽहरन्मनः ५५ इति श्रीभा० म० न० श्रीरामचरिते दशमो ऽध्यायः १०

४१ अयोध्याप्रवेशप्रकारमाह पादुके इति सार्द्धैस्त्रिभिः ४२ धनुश्च निषंगौ च तान् ४३ ४४ ४५ गुरुपत्नीः कैकेय्याद्याः वयस्यानवरजांश्च ४६ बाष्पौघैरभिषिंचंत्यः शुचः शोकान् विजहुः शेषं स्पष्टम् ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ इति नवमस्कंधे टीकायां दशमो ऽध्यायः १० ७

ततश्चैकादशे ऽयोध्यामावसन्ननुजैः सह यज्ञादियज्ञकारेशो रामस्तदनुवर्ण्यते १ १ २ तदंतरा तासां दिशां मध्ये यावती भूः तां ब्राह्मण एवार्हतीति मन्यमानः ३ अयं श्रीरामः तु तदा सोमंगल्यमाभरणादिकं तावन्मात्रमवशेषितं यस्याः तद्व्यतिरिक्तं हिरण्यादि सर्वं ददावित्यर्थः ४ ५ अप्रत्तं किमदत्तं सर्वं दत्तमित्यर्थः विश्य प्रविश्य ६ न्यस्तदंडे मुनिभिः अर्पितौ चित्ते न्यस्तावंघ्री यस्य तस्मै नेतेष्वर्पितावंघ्री येन नेति वा ७ ८ ९ असंविदः अज्ञात् प्राचेतसो वाल्मीकिः तस्याश्रमं प्राप्ता १० अंतर्वत्नी गर्भिणी क्रियाः जातकर्माद्याः ११ १२ १३ १४ १५ १६ ईश्वरो ऽपि शुचो रोद्धुं नाशक्नोत् न चातिचित्रमेतत् स्त्रीपुंसोः प्रसंगः आसक्तिः त्रासमावहतीति तत्-

श्रीशुक उवाच भगवानात्मनात्मानं राम उत्तमकल्पकैः सर्वदेवमयं देवमीज आचार्यवान्मखैः १ होत्रे ददाद्दिशं प्राचीं ब्रह्मणे दक्षिणां प्रभुः अध्वर्यवे प्रतीचीं च उदीचीं सामगाय सः २ आचार्याय ददौ शेषां यावती भूस्तदंतरा मन्यमान इदं कृत्स्नं ब्राह्मणोर्हतीति निस्पृहः ३ इत्ययं तदलंकारवासोभ्यामवशेषितः तथा राज्यपि वैदेही सौमंगल्यावशेषिता ४ ते तु ब्रह्मण्यदेवस्य वात्सल्यं वीक्ष्य संस्तुतम् प्रीताः क्लिन्नधियस्तस्मै प्रत्यर्प्येदं बभाषिरे ५ अप्रत्तं नस्त्वया किं नु भगवन्भुवनेश्वर यन्नोंतर्हृदयं विश्य तमो हंसि स्वरोचिषा ६ नमो ब्रह्मण्यदेवाय रामायाकुंठमेधसे उत्तमश्लोकधुर्याय न्यस्तदंडार्पितांघ्रये ७ कदाचिल्लोकजिज्ञासुर्गूढो रात्र्यामलक्षितः चरन्वाचो ऽशृणोद्रामो भार्यामुद्दिश्य कस्यचित् ८ नाहं बिभर्मि त्वां दुष्टामसतीं परवेश्मगाम् स्त्रैलोभी बिभृयात्सीतां रामो नाहं भजे पुनः ९ इति लोकाद्बहुमुखाद्दुराराध्यादसंविदः पत्या भीतेन सा त्यक्ता प्राप्ता प्राचेतसाश्रमम् १० अंतर्वत्न्यागते काले यमौ सा सुषुवे सुतौ कुशो लव इति ख्यातौ तयोश्चक्रे क्रिया मुनिः ११ अंगदश्चित्रकेतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजौ स्मृतौ तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भरतस्य महीपते १२ सुबाहुः श्रुतसेनश्च शत्रुघ्नस्य बभूवतुः गंधर्वान्कोटिशो जघ्ने भरतो विजये दिशाम् १३ तदीयं धनमानीय सर्वं राज्ञे न्यवेदयत् शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लवणं नाम राक्षसम् १४ हत्वा मधुवने चक्रे मथुरां नाम वै पुरीम् मुनौ निक्षिप्य तनयौ सीता भर्त्रा विवासिता १५ ध्यायंती रामचरणौ विवरं प्रविवेश ह तच्छ्रुत्वा भगवान्रामो रुंधन्नपि धिया शुचः १६ स्मरंस्तस्या गुणांस्तांस्तान्नाशक्नोद्रोद्धुमीश्वरः स्त्रीपुंप्रसंग एतादृक्सर्वत्र त्रासमावहः १७ अपीश्वराणां किमुत ग्राम्यस्य गृहचेतसः तत ऊर्ध्वं ब्रह्मचर्यं धारयन्नजुहोत्प्रभुः त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमखंडितम् १८ स्मरतां हृदि विन्यस्य विद्धं दंडककंटकैः स्वपादपल्लवं राम आत्मज्योतिरगात्ततः १९ नेदं यशो रघुपतेः सुरयाच्ञयात्तलीलातनोरधिकसाम्यविमुक्तधाम्नः रक्षोवधो जलधिबंधनमस्त्रपूगैः किं तस्य शत्रुहनने कपयः सहायाः २०

था विभक्तेरलुगार्षः सर्वत्रैव भयावह इति पाठांतरं सुगमम् १७ किमुतेति प्रासंगिकोक्तिः अग्निहोत्रमजुहोत्प्रभुः रामः १८ आत्मज्योतिर्निजं धाम १९ जलधिबंधनमस्त्रपूगैश्च रक्षसां वध इतीदं कविभिराश्चर्यमिव वर्णितमपि यशः स्तुतिर्न भवति तत्र हेतुः अधिकसाम्याभ्यां विमुक्तं धाम प्रभावो यस्य तस्य किं कपयः सहायाः अतः सुग्रीवाद्याश्रयणं यथा लीलामात्रं तथैवेदमपि युक्तं चैतदित्याह सुराणां याच्ञया आत्ता स्वीकृता लीलार्था तनुर्येन तस्य २०

एवंविधलीलाप्रयोजनंदर्शयन्प्रणमति यस्ययशः नृपाणांयुधिष्ठिरादीनांसदस्सुऋषयोमार्कंडेयादयोगायंति दिगिभेंद्राणांपट्टवदाभरणरूपंतत्सर्वंतंव्याप्तमित्यर्थः नाकपालादेवाः वसूपालावसुधापालाश्चतेषांकिरीटैर्जुष्टंपादांबुजंयस्यतंरघुपतिम् पाठांतरेतत्तस्यरघुपतेर्जुष्टंपादांबुजंप्रपद्यइत्यर्थः २१ सरामःसंविष्टःउपवेशितः अनुगतोवायैः तेकोशलदेशवासिनःसर्वेपियत्रयोगिनोगच्छंतितत्स्थानंययुः २२ आनृशंस्यपरउपशमनिष्ठःसन्विमुच्यते २३ सरामःस्वयंकथमवर्त्ततभ्रातृन्प्रतिवाकथमवर्त्तत कथंभूतान् आत्मनःआत्मांशभूतांन्तस्मिन्वाईश्वरेतेभ्रात्रादयः अनुअनंतरंकथमवर्त्ततेतिप्रश्नत्रयम् २४ तत्रश्रीरामस्यभ्रात्रादिषुप्रवृत्तिप्रकारमाह अथेति अनेनैवभ्रातॄणामपितदाज्ञाऽनुसारितयावृत्तिरुक्ता २५ अथसिंहासनस्वीकारानंतरंपुरींवर्णयतित्रिभिः गंधोदकैर्मदबिंदुभिश्च आसिक्तामार्गायस्यांसातरांमत्तामिव समृद्धाम् वाइतिवितर्केपाठांतरे वासितरांकामोन्मत्तांगामिवेत्यर्थः २६ २७ २८ पौराणांतस्मिन्वृत्तिमाह तमुपेयुरिति वराह-

यस्यामलंनृपसदस्सुयशोधुनाऽपिगायंत्यघघ्नमृषयोदिगिभेंद्रपट्टम् तन्नाकपालवसुपालकिरीटजुष्टपादांबुजंरघुपतिंशरणंप्रपद्ये २१ यैःसंस्पृष्टोऽभिमृष्टोवासंविष्टोऽनुगतोऽपिवा कोशलास्तेययुःस्थानंयत्रगच्छंतियोगिनः २२ पुरुषोरामचरितंश्रवणैरुपधारयन् आनृशंस्यपरोराजन्कर्मबंधैर्विमुच्यते २३ राजोवाच कथंसभगवान्रामोभ्रातॄन्वास्वयमात्मनः तस्मिन्वातेऽन्ववर्तंतप्रजाःपौराश्चईश्वरे २४ श्रीशुकउवाच अथादिशद्दिग्विजयेभ्रातॄंस्त्रिभुवनेश्वरः आत्मानंदर्शयन्स्वानांपुरीमैक्षतसानुगः २५ आसिक्तमार्गांगंधोदैःकरिणांमदसीकरैः स्वामिनंप्राप्तमालोक्यमत्तांवासुतरामिव २६ प्रासादगोपुरसभाचैत्यदेवगृहादिषु विन्यस्तहेमकलशैःपताकाभिश्चमंडिताम् २७ पूगैःसवृंतैरंभाभिःपट्टिकाभिःसुवाससाम् आदर्शैरंशुकैःस्रग्भिःकृतकौतुकतोरणाम् २८ तमुपेयुस्तत्रतत्रपौराअर्हणपाणयः आशिषोयुयुजुर्देवपाहिमांप्राक्त्वयोद्धृताम् २९ ततःप्रजावीक्ष्यपतिंचिरागतंदिदृक्षयोत्सृष्टगृहाःस्त्रियोनराः आरुह्यहर्म्याण्यरविंदलोचनमतृप्तनेत्राःकुसुमैरवाकिरन् ३० अथप्रविष्टःस्वगृहंजुष्टंस्वैःपूर्वराजभिः अनंताखिलकोशाढ्यमनर्घ्योरुपरिच्छदम् ३१ विद्रुमोदुंबरद्वारैर्वैडूर्यस्तंभपंक्तिभिः स्थलैर्मारकतैःस्वच्छैर्भ्राजत्स्फटिकभित्तिभिः ३२ चित्रस्रग्भिःपट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुकैः मुक्ताफलैश्चिदुल्लासैःकांतकामोपपत्तिभिः ३३ धूपदीपैःसुरभिभिर्मंडितंपुष्पमंडनैः स्त्रीपुंभिःसुरसंकाशैर्जुष्टंभूषणभूषणैः ३४ तस्मिन्सभगवान्रामःस्निग्धयाप्रिययेष्टया रेमेस्वारामधीराणामृषभःसीतयाकिल ३५

रूपेणत्वयोद्धृतामिमांपृथ्वींपाहीति २९ प्रजानांतस्मिन्वृत्तिमाह ततःप्रजाइति ३० स्वयंकथमवर्त्ततेतितस्योत्तरमाह अथेति यावत्समाप्ति स्वगृहंप्रविष्टःसन् तस्मिन्रेमइतिपंचमेनान्वयः गृहंवर्णयतिसार्द्धैस्त्रिभिः अनंताःयेखिलानांरत्नादीनांकोशाःतैराढ्यं अनर्घ्योउरवःपरिच्छदायस्मिन् ३१ विद्रुममयाउदुंबरादेहल्योयेषुतैर्द्वारैःस्वच्छैःस्थलैः तृतीयांतानांमंडितमितितृतीयेनान्वयः ३२ वाससांमणीनांच अंशुकैर्दीप्तिभिः चित्चैतन्यंतदुल्लासैःउज्ज्वलैःयद्वाचिदितिकचित् वैडूर्यस्तंभादिषुयथाशोभमुज्ज्वलैर्मुक्ताफलैर्मंडितमित्यर्थः कांताःकमनीयाःकामोपपत्तयोभोगसाधनानिताभिः ३३ भूषणानांभूषणभूतैः ३४ ३५

नृणांमध्ये यद्वानृणांनृभिरभिध्यातमंघ्रिपल्लवंयस्येति ३६ इतिनवमस्कंधेटीकायामेकादशोऽध्यायः ११ द्वादशेरामपुत्रस्यकुशस्यान्वयउच्यते एवमि
क्ष्वाकुपुत्रस्यशशादस्येरितोऽन्वयः १ कुशस्यरामपुत्रस्य अतिथिः तत्सुतः तस्यसुतः १ अर्कसंभवः अर्कस्यांशात्संभूतः २ ततोविधृतेःहिरण्यनाभः कथंभू
तः जैमिनेःशिष्योयोगाचार्यः ३ तदाह यतःसकाशात् कौशल्योयाज्ञवल्क्यऋषि रध्यात्मंयोगमध्यगात् महांतउदयाःसिद्धयोयस्मिन् तंहृदयग्रंथेर्भेदकंच ४
५ मरुर्विशिनष्टियोऽसाविति पुनर्भावयिता भावयिष्यति ६ ७ पित्राअभिमन्युना ८ ९ १० ११ तत्तस्मादमित्रजित् १२ १३ १४ निष्ठावंशस्यस्थिति-

बुभुजेचयथाकालंकामान्धर्ममपीडयन् वर्षपूगान्बहून्नृणामभिध्यातांघ्रिपल्लवः ३६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेश्रीरा
मोपाख्यानेएकादशोऽध्यायः ११ श्रीशुकउवाच कुशस्यचातिथिस्तस्मान्निषधस्तत्सुतोनभः पुंडरीकोऽथतत्पुत्रः क्षेमध
न्वाऽभवत्ततः १ देवानीकस्ततोऽनीहः पारियात्रोऽथतत्सुतः ततोबलस्थलस्तस्मात्वज्रनाभोऽर्कसंभवः २ खगणस्तत्सुतस्तस्माद्विधृ
तिश्चाभवत्सुतः ततोहिरण्यनाभोऽभूद्योगाचार्यस्तुजैमिनेः ३ शिष्यःकौशल्यअध्यात्मंयाज्ञवल्क्योऽध्यगाद्यतः योगंमहोदयमृषिर्हृ
दयग्रंथिभेदकम् ४ पुष्योहिरण्यनाभस्यध्रुवसंधिस्ततोऽभवत् सुदर्शनोऽग्निवर्णश्चशीघ्रस्तस्यमरुःसुतः ५ योऽसावास्तेयोगसिद्धः
कलापग्राममाश्रितः कलेरंतेसूर्यवंशंनष्टंभावयितापुनः ६ तस्मात्प्रसुश्रुतस्तस्यसंधिस्तस्याप्यमर्षणः महस्वांस्तत्सुतस्तस्माद्विश्वसाव्हो
ऽन्वजायत ततःप्रसेनजित्तस्मात्तक्षकोभवितापुनः ७ ततोबृहद्बलोयस्तुपित्रातेसमरेहतः एतेहीक्ष्वाकुभूपालाअतीताःशृण्वनागतान् ८
बृहद्बलस्यभवितापुत्रोनामबृहद्रणः उरुक्रियस्ततस्तस्यवत्सवृद्धोभविष्यति ९ प्रतिव्योमस्ततोभानुर्दिवाकोवाहिनीपतिः सहदेवस्ततोवी
रोबृहदश्वोऽथभानुमान् १० प्रतीकाश्वोभानुमतःसुप्रतीकोऽथतत्सुतः भवितामरुदेवोऽथसुनक्षत्रोऽथपुष्करः ११ तस्यांतरिक्षस्तत्पुत्रः
सुतपास्तदमित्रजित् बृहद्राजस्तुतस्यापिबर्हिस्तस्मात्कृतंजयः १२ रणंजयस्तस्यसुतःसंजयोभविताततः तस्माच्छाक्योऽथशुद्धोदोलांग
लस्तत्सुतःस्मृतः १३ ततःप्रसेनजित्तस्मात्क्षुद्रकोभविताततः रणकोभवितातस्मात्सुरथस्तनयस्ततः १४ सुमित्रोनामनिष्ठांतएतेबार्हद्ब
लान्वयाः इक्ष्वाकूणामयंवंशःसुमित्रांतोभविष्यति यतस्तंप्राप्यराजानंसंस्थांप्राप्स्यतिवैकलौ १५ इतिश्रीभा० म० न० श्रीरामचरि
तवर्णनंनामद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीशुकउवाच निमिरिक्ष्वाकुतनयोवसिष्ठमवृतर्त्विजम् आरभ्यसत्रंसोऽप्याहशक्रेणप्राग्वृ
तोऽस्मिभोः १ तन्निर्वर्त्यागमिष्यामितावन्मांप्रतिपालय तूष्णीमासीत्गृहपतिःसोऽपींद्रस्याकरोन्मखम् २ निमिश्चलमिदंविद्वान्सत्रमा
रभतात्मवान् ऋत्विग्भिरपरैस्तावत्नागमद्यावतागुरुः ३

स्तस्यांतः तदेवाह इक्ष्वाकूणामिति १५ इतिनवमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२
इक्ष्वाकोरेवपुत्रस्यनिमेर्वंशस्त्रयोदशे वर्ण्यतेजज्ञिरेयत्रब्रह्मज्ञाजनकादयः १ निमेरौरसःपुत्रोनाभूदितिदर्शयन्कथामाह निमिरित्येकादशभिः सत्रमार
भ्यवसिष्ठमृत्विजमवृतवत्रे १ तंशक्रस्यमखंनिर्वर्त्यप्रतिपालय प्रतीक्षस्वेतिगृहपतिर्निमिः २ इदंजीवितंचलमस्थिरंविद्वान् ३ ४ ५ ६

इंद्रस्यमखंनिर्वर्त्यागतोगुरुः शिष्यस्यव्यतिक्रममन्यायंवीक्ष्यनिमेर्देहःपततिसशपत् ४ ५ उर्वशीदर्शनात्स्कन्नंरेतस्ताभ्यांकुंभेनिषिक्तंतस्मात्प्रपितामहोवसिष्ठोज-
ज्ञे तदाह मित्रावरुणयोरिति तथाचश्रुतिः कुंभेरेतःसिषिचतुःसमानमिति ६ ७ यदिप्रसन्नाःप्रभवःसमर्थाश्चतर्हिजीवत्वित्यूचुः ८ यस्यदेहस्ययोगंनवांच्छंति
अपितुमोक्षायैवभजंति ९ १० निमिर्विदेहएवसन्नुष्यनांवसतु कामंयथेच्छम् एवंसतियुष्माभिः प्रार्थितंजीवितमस्यभविष्यति नचदेहबंधइतिभावः सचअध्या
त्मसंस्थितोलोचनयोःस्थितःसन् उन्मेषणनिमेषाभ्यांतत्प्रवर्त्तकत्वेनलक्षितोऽवर्त्ततइतिशेषः ११ तदेवंमृतादपिनिमेर्देहाद्वंशप्रवृत्तिंदर्शयति अराजकभयमिति

शिष्यव्यतिक्रमंवीक्ष्यनिर्वर्त्यगुरुरागतः अशपत्पतताद्देहोनिमेःपंडितमानिनः ४ निमिःप्रतिददौशापंगुरवेधर्मवर्त्तिने तवापिपतताद्देहो
लोभाद्धर्ममजानतः ५ इत्युत्ससर्जस्वंदेहंनिमिरध्यात्मकोविदः मित्रावरुणयोर्जज्ञेउर्वश्यांप्रपितामहः ६ गंधवस्तुषुतद्देहंनिधायमुनि
सत्तमाः समाप्तेसत्रयागेऽथदेवानूचुःसमागतान् ७ राज्ञोजीवतुदेहोयंप्रसन्नाःप्रभवोयदि तथेत्युक्तेनिमिःप्राहमाभून्मेदेहबंधनम् ८ य
स्ययोगंनवांच्छंतिवियोगभयकातराः भजंतिचरणांभोजंमुनयोहरिमेधसः ९ देहंनावरुरुत्सेहदुःखशोकभयावहम् सर्वत्रास्ययतोमृत्यु
र्मत्स्यानामुदकेयथा १० देवाऊचुः विदेहउष्यतांकामंलोचनेषुशरीरिणाम् उन्मेषणनिमेषाभ्यांलक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः ११
अराजकभयंनृणांमन्यमानामहर्षयः देहंममंथुःस्मनिमेःकुमारःसमजायत १२ जन्मनाजनकःसोऽभूत्वैदेहस्तुविदेहजः मिथिलोमथना
ज्जातोमिथिलायेननिर्मिता १३ तस्मादुदावसुस्तस्यपुत्रोऽभून्नंदिवर्धनः ततःसुकेतुस्तस्यापिदेवरातोमहीपते १४ तस्माद्बृहद्रथस्तस्यम
हावीर्यःसुधृत्पिता सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वैहर्यश्वोऽथमरुस्ततः १५ मरोःप्रदीपकस्तस्माज्जातःकृतिरथोयतः देवमीढस्तस्यसुतोविश्रुतोऽथम
हाधृतिः १६ कृतिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाथतत्सुतः स्वर्णरोमासुतस्तस्यह्रस्वरोमाव्यजायत १७ ततःसीरध्वजोजज्ञेयज्ञार्थंकर्षतोम-
हीम् सीतासीराग्रतोजातातस्मात्सीरध्वजःस्मृतः १८ कुशध्वजस्तस्यपुत्रस्ततोधर्मध्वजोनृपः धर्मध्वजस्यद्वौपुत्रौकृतध्वजमितध्वजौ १९
कृतध्वजात्केशिध्वजःखांडिक्यस्तुमितध्वजात् कृतध्वजसुतोराजन्आत्मविद्याविशारदः २० खांडिक्यःकर्मतत्त्वज्ञोभीतःकेशिध्वजाद्द्रुतः
भानुमांस्तस्यपुत्रोऽभूच्छतद्युम्नस्तुतत्सुतः २१ शुचिस्तत्तनयस्तस्मात्सनद्वाजस्ततोऽभवत् ऊर्ध्वकेतुःसनद्वाजादजोऽथपुरुजित्सुतः २२
अरिष्टनेमिस्तस्यापिश्रुतायुस्तत्सुपार्श्वकः ततश्चित्ररथोयस्यक्षेमधिर्मिथिलाधिपः २३ तस्मात्समरथस्तस्यसुतःसत्यरथस्ततः आसी
दुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोऽग्निसंभवः २४ वस्वनंतोऽथतत्पुत्रोयुयुधायत्सुभाषणः श्रुतस्ततोजयस्तस्माद्विजयोऽस्मादृतःसुतः २५ शुनक
स्तत्सुतोजज्ञेवीतहव्योधृतिस्ततः बहुलाश्वोधृतेस्तस्यकृतिरस्यमहावशी २६

१२ तस्यान्वर्थानित्रीणिनामान्याह जन्मनाअसाधारणेनजनए-
वजनकः यद्वास्वदेहद्वाराजनकत्वात्सनिमिर्जनकोऽभूदित्यर्थः मिथिलायेननिर्मिताइत्यनेनव्युत्पत्त्यंतरमर्थादुक्तम् १३ १४ सुधृत्सुधृतिःतस्यपिता १५ १६
१७ १८ १९ २० तस्यकेशिध्वजस्यभानुमान् २१ २२ तस्मात्सुपार्श्वकः २३ अग्निसंभवःअग्नेरंशात्संभूतः २४ यद्यस्मात्सुभाषणः २५ २६ ६४

योगेश्वरायाज्ञवल्क्यादयःतेषांप्रसादेन २७ इतिनवमेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ चतुर्दशादिभिःसोमवंशमाहसमाप्तितः यस्मिन्नैलादयोभूपाःकीर्त्यंतेपुण्यकीर्तयः १ चतुर्दशेगुरोःपत्न्यांतारायांसोमजाद्बुधात् जातश्चैलःषड्उर्वश्यामायुर्मुख्यानजीजनत् २ १ २ दृग्भ्यःआनंदाश्रुभ्यः अतएवामृतमयःकिलेत्यन्वयःपाठांतरेदृशः नेत्रात्वक्ष्यमाणदर्पस्यकारणमाह विप्रेति ३ सोमस्यपुत्रोबुधइतिद्वारेणाह पत्नीमितिसार्धैर्नवभिः ४ तत्कृतंतन्निमित्तम् ५ सुराणांदानवानांचविग्रहेकारणमाह शुक्रइति असुरैःसहितःउडुपमग्रहीत्इत्यर्थःसंधिरार्षः गुरोःसुतंबृहस्पतिमग्रहीत् अंगिरसःसकाशात्प्राप्तविद्योहरइतिहिप्रसि

एतेवैमिथिलाराजन्नात्मविद्याविशारदाः योगेश्वरप्रसादेनद्वंद्वैर्मुक्तागृहेष्वपि २७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनिमिवंशानुवर्णननामत्रयोदशोऽध्यायः १३ श्रीशुकउवाच अथातःश्रूयतांराजन्वंशःसोमस्यपावनः यस्मिन्नैलादयोभूपाःकीर्त्यंतेपुण्यकीर्तयः १ सहस्रशिरसःपुंसोनाभिह्रदसरोरुहात् जातस्यासीत्सुतोधातुरत्रिःपितृसमोगुणैः २ तस्यदृग्भ्योऽभवत्पुत्रःसोमोऽमृतमयः किल विप्रौषध्युडुगणानांब्रह्मणाकल्पितःपतिः ३ सोऽयजद्राजसूयेनविजित्यभुवनत्रयम् पत्नींबृहस्पतेर्दर्पात्तारांनामाहरद्बलात् ४ यदासदेवगुरुणायाचितोभीक्ष्णशोमदात् नात्यजत्तत्कृतेजज्ञेसुरदानवविग्रहः ५ शुक्रोबृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत्सासुरोडुपम् हरोगुरुसुतंस्नेहात्सर्वभूतगणावृतः ६ सर्वदेवगणोपेतोमहेंद्रोगुरुमन्वयात् सुराऽसुरविनाशोभूत्समरस्तारकामयः ७ निवेदितोऽथांगिरसासोमंनिर्भर्त्स्यविश्वकृत् तारांस्वभर्त्रेप्रायच्छदंतर्वत्नीमवैत्पतिः ८ त्यजत्यजाशुदुःप्रज्ञेमत्क्षेत्रादाहितंपरैः नाहंत्वांभस्मसात्कुर्यांस्त्रियंसांतानिकःसति ९ तत्याजव्रीडितातााराकुमारंकनकप्रभम् स्पृहामांगिरसश्चक्रेकुमारेसोमएवच १० ममायंनतवेत्युच्चैस्तस्मिन्विवदमानयोः पप्रच्छुरृषयोदेवानैवोचेव्रीडितातुसा ११ कुमारोमातरंप्राहकुपितोऽलीकलज्जया किंनवोचस्यसद्वृत्तेआत्मावद्यंवदाशुमे १२ ब्रह्मातांरहआहूयसमप्राक्षीच्चसांत्वयन् सोमस्येत्याहशनकैःसोमस्तंतावदग्रहीत् १३ तस्यात्मयोनिरकृतबुधइत्यभिधांनृप बुद्ध्यागंभीरयायेनपुत्रेणापोडुराण्मुदम् १४ ततःपुरूरवाजज्ञेइलायांयउदाहृतः तस्यरूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् १५ श्रुत्वोर्वशींद्रभवनेगीयमानान्सुरर्षिणा तदंतिकमुपेयायदेवीस्मरशरार्दिता १६ मित्रावरुणयोःशापादापन्नानरलोकताम् निशम्यपुरुषश्रेष्ठंकंदर्पमिवरूपिणम् १७ धृतिंविष्टभ्यललनाउपतस्थेतदंतिके सतांविलोक्यनृपतिर्हर्षेणोत्फुल्ललोचनः उवाचश्लक्ष्णयावाचादेवींहृष्टतनूरुहः १८ राजोवाच स्वागतंतेवरारोहेआस्यतांकरवामकिम् संरमस्वमयासाकंरतिर्नौशाश्वतीःसमाः १९

द्विः ६ ७ निवेदितोविज्ञापितःविश्वकृत्ब्रह्माअवैत् अबुद्धात् ८ बृहस्पतिराह त्यजत्यजेति परैराहितंगर्भम् गर्भेत्यक्तेभस्मीकरिष्यतीतिबिभ्यतींप्रत्याह नाहमिति सांतानिकःसंतानार्थीसांतानिकेइतिपाठेसत्पुत्रेइत्यर्थः ९ १० ११ १२ रहःएकांते १३ पुरूरवसउर्वश्यामायुःप्रमुखाःषट्पुत्राजाताइतिवक्तुंकथामाह तस्येत्यादिनायावत्समाप्ति १४ १५ १६ ननुदेवीकुतोमनुष्यस्यांतिकमुपागच्छेत्तत्राह मित्रावरुणयोःशापान्नरलोकतांमनुष्यभावमापन्नासती १७ १८ नौआवयोरस्त्विति १९ ६ ६ ६ ६

यस्यतवांगांतरंचक्षुः आसाद्यरिरंसयारंतुमिच्छयाहस्फुटंनच्यवतेनापयाति यद्यस्मादितिवा २० शापावसानेभाषाभंगमिषेणजिगमिषोस्तस्याभाषाबंधमाह एतावितिद्वाभ्याम् उरणकौमेषौ न्यासोनिक्षेपरूपोरक्षस्व श्लाघ्यःसएवस्त्रीणांवरःस्मृतःअतोविजातीयत्वंनदोषइतिभावः २१ हेवीरघृतंमेभक्ष्यंस्यात् अमृतंवा आज्यमितिश्रुतेःदेवानांचामृताशित्वात् मैथुनादन्यत्रविवाससंत्वांनेक्षिष्यइतिप्रतिपेदे अंगीकृतवान् २२ तदेवाह अहोइति २३ २४ पद्मकिंजल्कस्य गंधइवगंधोयस्याः तस्याःमुखामोदेनमुषितःप्रलोभितःसन् २५ २६ महारात्रेमध्यरात्रेमहानिशाद्वेघटिकेरात्रौमध्यमयामयोरितिस्मृतेः २७ जिगमिषोस्तस्याःपुरुषोक्तिमाह हताऽस्मीतिसार्द्धेननपुंसानपुंसकेन २८ यथानारीतथासंत्रस्तःशेते २९ ३० विद्युतःविशिष्टद्युतिमंतः व्यद्योततदीप्तिमकुर्वत यद्वातदेव

उर्वश्युवाच कस्यास्त्वयिनसज्जेतमनोदृष्टिश्चसुंदर यदंगांतरमासाद्यच्यवतेहरिरंसया २० एतावुरणकौराजन्न्यासौरक्षस्वमानद संरंस्येभवतासाकंश्लाघ्यःस्त्रीणांवरःस्मृतः २१ घृतंमेवीरभक्ष्यंस्यान्नेक्षेत्वाऽन्यत्रमैथुनात् विवाससंतत्तथेतिप्रतिपेदेमहामनाः २२ अहोरूपमहोभावोनरलोकविमोहनम् कोनसेवेतमनुजोदेवींत्वांस्वयमागताम् २३ तयासपुरुषश्रेष्ठोरमयंत्यायथाऽर्हतः रेमेसुरविहारेषुकामंचैत्ररथादिषु २४ रममाणस्तयादेव्यापद्मकिंजल्कगंधया तन्मुखामोदमुषितोमुमुदेहर्गणान्बहून् २५ अपश्यन्नुर्वशीमिंद्रोगंधर्वान्समनोदयत् उर्वशीरहितमह्यमास्थाननातिशोभते २६ तउपेत्यमहारात्रेतमसिप्रत्युपस्थिते उर्वश्याउरणौजह्रुर्न्यस्तौराजनिजायया २७ निशम्याक्रंदितंदेवीपुत्रयोर्नीयमानयोः हताऽस्म्यहंकुनाथेननपुंसावीरमानिना २८ यद्विस्रंभाद्दहंनष्टाहतापत्याचदस्युभिः यःशेतेनिशिसंत्रस्तोयथानारीदिवापुमान् २९ इतिवाक्सायकैर्विद्धःप्रतोत्रैरिवकुंजरः निशिनिस्त्रिंशमादायविवस्त्रोऽभ्यद्रवद्रुषा ३० तेविसृज्योरणौतत्रव्यद्योततस्मविद्युतः आदायमेषावायांतंनग्नमैक्षतसापतिम् ३१ ऐलोऽपिशयनेजायामपश्यन्विमनाइव तच्चित्तोविह्वलःशोचन्बभ्रामोन्मत्तवन्महीम् ३२ सतांवीक्ष्यकुरुक्षेत्रेसरस्वत्यांचतत्सखीः पंचप्रहृष्टवदनाःप्राहसूक्तंपुरूरवा ३३ अहोजायेतिष्ठतिष्ठघोरेनत्यक्तुमर्हसि मांत्वमद्याप्यनिर्वृत्यवचांसिकृणवावहै ३४ सुदेहोऽयंपतत्यत्रदेविदूरंहृतस्त्वया खादंत्येनंवृकागृध्रास्त्वत्प्रसादस्यनास्पदम् ३५ उर्वश्युवाच मामृथाःपुरुषोसित्वंमास्मत्वाऽद्युर्वृकाइमे क्वापिसख्यंनवैस्त्रीणांवृकाणांहृदयंयथा ३६ स्त्रियोह्यकरुणाःक्रूरादुर्मर्षाःप्रियसाहसाः घ्नंत्यल्पार्थेऽपिविश्रब्धंपतिंभ्रातरमप्युत ३७ विधायालीकविश्रंभमज्ञेषुत्यक्तसौहृदाः नवंनवमभीप्संत्यःपुंश्चल्यःस्वैरवृत्तयः ३८ संवत्सरांतेहिभवानेकरात्रंमयेश्वर वत्स्यत्यपत्यानिचतेभविष्यंत्यपराणिभोः ३९ तडितःप्रकाशांतइत्यर्थः नग्नमैक्षत अतोभाषाभंगात् निर्जगामेतिज्ञेयम् ३१ ३२ तस्याःसखीश्चपंचवीक्ष्यसूक्तंवचनंशोभनंहयेजायेत्यादि ३३ तदेवार्थतआह अहोइतिद्वाभ्याम् अनिर्वृत्यमत्कृतानिर्वृतिमप्राप्यपाठांतरेमांनिर्वृतिमगमयित्वामंत्रानसूक्तेतिवा वचांसिकृणवावहैगोष्ठीःकरवावहै ३४ सुदेहोअतिकमनीयोऽयंममदेहः ३५ पुरूरवोमामृथाइत्यादितस्याःसूक्तंतदप्यर्थतआह मामृथाइतिचतुर्भिः माम्रियस्वत्वंपुरुषोऽसि अतोधैर्यमावहेतिभावः इमेवृकाःप्रसिद्धाःइंद्रियाणिवा त्वाइतित्वाम् मास्मअद्युःभक्षयेयुःइंद्रियवशोमाभवेत्यर्थः ३६ प्रियेनिमित्तेसाहसंयासाम् ३७ ३८ तंसांत्वयनिसंवत्सरांतइति ३९ ६७ ६७

अपराणीतिवचनादंतर्वत्नीमुपालभ्यज्ञात्वा ४० ४१अनेनाग्निनाकर्मकृत्वानहूशादुर्वशींप्राप्स्यतीत्यभिप्रायेणाग्निस्थालींददुः सतुतांस्थालीमेवोर्वशींमन्यमानःतयास
हितोवनेविचरन्नेयमुर्वशीकिंत्वग्निस्थालीत्यबुध्यत ४२ ततश्चतांस्थालींवनेस्थापयित्वागृहान्गत्वानिशिनित्यंतामेवाध्यायतस्तस्यमनसित्रेतायांत्रयीअवर्त्ततकर्म-
बोधकंवेदत्रयंप्रादुरभूत् ४३ ततःस्थालीस्थानंगतःसन्शम्यागर्भेजातमश्वत्थंविलक्ष्य अस्मिन्नसावग्निरस्तीतिविशेषेणलक्षयित्वातेनाश्वत्थेनद्वेअरणीकृत्वाऽग्निं
ममंथेतिशेषःशमीगर्भादग्निममंथतेतिश्रुतिः ४४ मंथनप्रकारमाह अधरारणिमुर्वशींध्यायन्नुत्तरारणिमात्मानंध्यायन्उभयोर्मध्येयत्काष्ठंतत्प्रजननंपुत्रंध्यायन् त
थाचमंत्रःउर्वश्यस्यायुरसिपुरूरवाइति ४५ तस्यतेनकृतान्निर्मथनाद्विभावसुरग्निर्जातः कथंभूतःजातंवेदोधनंभोग्यंयस्मात् सचत्रय्याविद्ययाविहितेनाधानसंस्का
रेणत्रिवृत् आहवनीयादिरूपःसन् राज्ञापुरूरवसापुत्रत्वेकल्पितःपुण्यलोकप्रापकत्वात् ४६ तदाह तेनेति ४७ नन्वनादिर्वेदत्रयबोधितोब्राह्मणादीनामिंद्राद्यनेक-

अंतर्वत्नीमुपालभ्यदेवींसप्रययौपुरम् पुनस्तत्रगतोऽब्दांतेउर्वशींवीरमातरम् ४० उपलभ्यमुदायुक्तःसमुवासतयाऽनिशाम् अथैनमुर्वशीप्राह
कृपणंविरहातुरम् ४१ गंधर्वानुपधावेमान्तुभ्यंदास्यंतिमामिति तस्यसंस्तुवतस्तुष्टाअग्निस्थालींददुर्नृप उर्वशींमन्यमानस्तांसोऽबुध्यतचरन्व
ने ४२ स्थालींन्यस्यवनेगत्वागृहांस्तांध्यायतोनिशि त्रेतायांसंप्रवृत्तायांमनसित्रय्यवर्त्तत ४३ स्थालीस्थानंगतोऽश्वत्थंशमीगर्भंविलक्ष्यसः
तेनद्वेअरणीकृत्वाउर्वशीलोककाम्यया ४४ उर्वशींमंत्रतोध्यायन्नधरारणिमुत्तराम् आत्मानमुभयोर्मध्येयत्तत्प्रजननंप्रभुः ४५ तस्यनिर्मथ
नाज्जातोजातवेदाविभावसुः त्रय्यासविद्ययाराज्ञापुत्रत्वेकल्पितस्त्रिवृत् ४६ तेनायजतयज्ञेशंभगवंतमधोक्षजम् उर्वशीलोकमन्विच्छन्
सर्वदेवमयंहरिम् ४७ एकएवपुरावेदःप्रणवःसर्ववाङ्मयः देवोनारायणोनान्यएकोऽग्निर्वर्णएवच ४८ पुरूरवसएवासीत्त्रयीत्रेतामुखेनृप
अग्निनाप्रजयाराजालोकंगांधर्वमेयिवान् ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेऐलोपाख्यानेचतुर्दशोऽध्यायः १४ श्री
शुकउवाच ऐलस्यचोर्वशीगर्भात्षडासन्नात्मजानृप आयुःश्रुतायुःसत्यायुरयोऽथविजयोजयः १ श्रुतायोर्वसुमान्पुत्रःसत्यायोश्च
श्रुतंजयः रयस्यसुतएकश्चजयस्यतनयोऽमितः २ भीमस्तुविजयस्याथकांचनोहोत्रकस्ततः तस्यजन्हुःसुतोगंगांगंडूषीकृत्ययोऽपिबत्
जन्होस्तुपूरुस्तत्पुत्रोबलाकश्चात्मजोऽजकः ३ ततःकुशःकुशस्यापिकुशांबुर्मूर्तयोवसुः कुशनाभश्चचत्वारोगाधिरासीत्कुशांबुजः ४

देवयजनेनस्वर्गप्राप्तिहेतुःकर्ममार्गःकथंसादिरिववर्ण्यतेतत्राह एकएवेतिद्वाभ्याम् पुराकृतयुगेसर्ववाङ्मयःसर्वासांवाचांबीजभूतःप्रणवएकएववेदःदेवश्चना-
रायणएकएव अग्निश्चैकएवलौकिकः वर्णश्चैकएवहंसोनाम ४८ वेदत्रयीतुपुरूरवसःसकाशादासीत् एयिवान्प्राप अयंभावःकृतयुगेसत्त्वप्रधानाःप्रायशःस
र्वेऽपिध्याननिष्ठाःरजःप्रधानेतुत्रेतायुगेवेदादिविभागेनकर्ममार्गःप्रकटोबभूवेत्यर्थः ४९ इतिनवमस्कंधेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः १४ ततःपंचदशेगा-
धिरैलपुत्रान्वयेजनि यद्दौहित्रसुतोरामःकार्त्तवीर्यमहन्रुषा १ सूयहत्वायाल्पादिक्रमेणश्रुतायुप्रभृतिषण्णांवंशानाह श्रुतायोरित्यादिनाएकसंज्ञःअमितःतत्सं
ज्ञः १ २ जन्होःपूरुःतस्यबलाकः तस्याजकः ३ गाधेःपुत्रोविश्वामित्रोब्रह्मर्षिरभूदितिउत्तराध्यायांतेवक्ष्यति गाधेरभून्महातेजाइत्यादिना ४ ७ ७

तत्रतावत्तदुपोद्घाततत्वेनभृगुवंशसंभवस्यऋचीकस्यचरित्रंप्रसक्तानुप्रसक्तेनचपरशुरामावतारचरितमाह तस्यसत्यवतीमित्यादिनाविसदृशमननुरूपंभार्गवमृचीकम् ५ दक्षिणवामयोरेकतःश्यामःकर्णोयेषांसर्वस्मिन्नंगेचंद्रस्येववर्चोयेषाम् नचेदमपिपर्याप्तमस्मत्कन्यायाःयतःकुशिकाःकौशिकावयम् ६ ७उभयेःप त्यैर्ब्राह्मैर्मंत्रैःश्वश्र्वेतुक्षात्रैरित्यर्थः ८ यावत्स्नातुंमुनिर्निर्गतःतावद्भार्याभर्तृस्नेहात्पुत्र्याःसत्यवत्याश्चरुंश्रेष्ठंमत्वातयामात्रासत्यवतीयाचितासती ब्राह्ममंत्राभिमंत्रितंस्वचरुंमात्रेअयच्छत् प्रादात्मातुःचरुंक्षात्रमंत्राभिमंत्रितम् स्वयमदद् आदत् ९ कष्टंजुगुप्सितम् तदेवाह तेपुत्रोघोरोभविष्यति भ्रातातुब्रह्मवित्तमोभविष्यतीति १० एवंमाभूदितिप्रसादितोभार्गवआह अथतर्हिपौत्रोघोरोभविष्यति जमदग्निःपुत्रोऽभवदित्यर्थः ११ साचसत्यवतीकौशिकीनद्य-

तस्यसत्यवतींकन्यामृचीकोऽयाचतद्विजः वरंविसदृशंमत्वागाधिर्भार्गवमब्रवीत् ५ एकतःश्यामकर्णानांहयानांचंद्रवर्चसाम् सहस्रंदीयतांशुल्कंकन्यायाःकुशिकावयम् ६ इत्युक्तस्तन्मतंज्ञात्वागतःसवरुणांतिकम् आनीयदत्वातानश्वानुपयेमेवराननाम् ७ सऋषिःप्रार्थितःपत्न्याश्वश्र्वाचापत्यकाम्यया श्रपयित्वोभयैर्मंत्रैश्चरुंस्नातुंगतोमुनिः ८ तावत्सत्यवतीमात्रास्वचरुंयाचितासती श्रेष्ठंमत्वातयायच्छन्मात्रेमातुरदत्स्वयम् ९ तद्विज्ञायमुनिःप्राहपत्नींकष्टमकारषीः घोरोदंडधरःपुत्रोभ्रातातेब्रह्मवित्तमः १० प्रसादितःसत्यवत्यामैवंभूदितिभार्गवः अथतर्हिभवेत्पौत्रोजमदग्निस्ततोऽभवत् ११ साचाभूत्सुमहापुण्याकौशिकीलोकपावनी रेणोःसुतांरेणुकांवैजमदग्निरुवाहयाम् १२ तस्यांवैभार्गवऋषेःसुतावसुमदादयः यवीयान्जज्ञएतेषांरामइत्यभिविश्रुतः १३ यमाहुर्वासुदेवांशंहैहयानांकुलांतकम् त्रिःसप्तकृत्वोयइमांचक्रेनिःक्षत्रियांमहीम् १४ दुष्टंक्षत्रंभुवोभारमब्रह्मण्यमनीनशत् रजस्तमोवृतमहन्फल्गुन्यपिकृतेंऽहसि १५ राजोवाच किंतदंहोभगवतोराजन्यैरजितात्मभिः कृतंयेनकुलंनष्टंक्षत्रियाणामभीक्ष्णशः १६ श्रीशुकउवाच हैहयानामधिपतिरर्जुनःक्षत्रियर्षभः दत्तंनारायणस्यांशमाराध्य परिकर्मभिः १७ बाहून्दशशतंलेभेदुर्धर्षत्वमरातिषु अव्याहतेंद्रियौजःश्रीतेजोवीर्ययशोबलम् १८ योगेश्वरत्वमैश्वर्यंगुणायत्राणिमादयः चचाराव्याहतगतिर्लोकेषुपवनोयथा १९ स्त्रीरत्नैरावृतःक्रीडन्रेवांभसिमदोत्कटः वैजयंतींस्रजंबिभ्रद्रुरोधसरितंभुजैः २० विप्लावितंस्वशिबिरंप्रतिस्रोतःसरिज्जलैः नामृष्यत्तस्यतद्वीर्यंवीरमानीदशाननः २१ गृहीतोलीलयास्त्रीणांसमक्षंकृतकिल्बिषः माहिष्मत्यांसन्निरुद्धोमुक्तोयेनकपिर्यथा २२

भूत् १२ भार्गवऋषेःजमदग्नेःसुताः १३ १४ अनीनशत्नाशयामास तदेवाह रजस्तमोवृतमिति पाठांतरेसुगमम् १५ १६ कार्त्तवीर्यार्जुनेनकृतमपराधंवक्तुंतस्यदर्पहेतुमैश्वर्यादिकमाह हैहयानामितिषड्भिः परिकर्मभिःपरिचर्याभिः दत्तंदत्तात्रेयमाराध्य १७ अव्याहतमिंद्रियादिकंचलेभे १८ यत्रयस्मिन्नैश्वर्येअणिमाद्योगुणाः१९ रेवांऽभसिनर्मदायाम् २० रावणोदिग्विजयेमाहिष्मत्याःसमीपेदेवपूजांकुर्वन् प्रवाहस्यावरोधात् प्रतिस्रोतसःसत्याःतस्याःसरितोजलैर्विप्लावितंस्वशिबिरमालक्ष्यतस्यतद्वीर्यंनसेहे २१ ततश्च कृतकिल्बिषःक्रीडंतमभिभवितुंप्रवृत्तःसन्गृहीतःमाहिष्मत्यांस्वपुर्यांकपिरिवसंनिरुद्धश्चपुनश्चावज्ञयायेनमुक्तः २२ ७ ७ ७

इदानींतत्कृतमपराधंदर्शयन्नाह सएकदेत्यादिना २३ अर्हणमातिथ्यादिहविष्मत्याकामधेन्वा २४ तत्अर्हणंनाद्रियततस्मिन्नातुष्यत् यतोग्निहोत्र्यांहो-
मधेनौसाभिलाषःसहैहयःहैहयैःसहवर्त्तमानः २५ दर्पाड्डेतोःऋषेर्हविर्धानीमग्निहोत्रधेनुंहर्त्तुंनरानचोदयत् प्रेरितवान् २६ ततदौरात्म्यंहविष्मत्याहरणम्
क्रोधयुक्तोअहिरिवचुक्रोध २७ सतूणंकार्मुकंचर्मआदाय २८ ऐणेयंचर्मकृष्णाजिनमंबरंयस्य २९ ३० प्रहरन् परश्वधोयस्य मनश्चअनिलश्चतयोरिवोजोवीर्यंयस्य
परेषांचक्रसैन्यंसूदयतीतितथा छिन्नाभुजाउरवःकंधराश्चयेषाम् हताःसूताःवाहनानिचयेषांतेवीरानिपेतुः ३१ विवृक्णाःचर्मादयोयस्य ३२ पंचशतेषुधनुःषुसोऽर्जु

सएकदातुमृगयांविचरन्विपिनेवने यदृच्छयाश्रमपदंजमदग्नेरुपाविशत् २३ तस्मैसनरदेवायमुनिरर्हणमाहरत् ससैन्यामात्यवाहाय-
हविष्मत्यातपोधनः २४ सवीरस्तत्रतद्दृष्ट्वाआत्मैश्वर्यातिशायनम् तन्नाद्रियताऽग्निहोत्र्यांसाभिलाषःसहैहयः २५ हविर्धानीमृषेर्द
र्पान्नरान्हर्त्तुमचोदयत् तेचमाहिष्मतींनिन्युःसवत्सांक्रंदतींबलात् २६ अथराजनिनिर्यातेरामआश्रमआगतः श्रुत्वातत्तस्यदौरात्म्यंचु
क्रोधाहिरिवाहतः २७ घोरमादायपरशुंसतूणंचर्मकार्मुकम् अन्वधावतदुर्धर्षोमृगेंद्रइवयूथपम् २८ तमापतंतंभृगुवर्यमोजसाधनुर्ध
रंबाणपरश्वधायुधम् ऐणेयचर्मांबरमर्कधामभिर्युतंजटाभिर्ददृशेपुरींविशन् २९ अचोदयद्धस्तिरथाश्वपत्तिभिर्गदाऽसिबाणर्ष्टिशतघ्नि
शक्तिभिः अक्षौहिणीःसप्तदशातिभीषणास्तारामएकोभगवानसूदयत् ३० यतोयतोऽसौप्रहरत्परश्वधोमनोऽनिलौजाःपरचक्रसूदनः
ततस्ततश्छिन्नभुजोरुकंधरानिपेतुरुर्व्यांहतसूतवाहनाः ३१ दृष्ट्वास्वसैन्यंरुधिरौघकर्दमेरणाजिरेरामकुठारसायकैः विवृक्णचर्मध्व
जचापविग्रहंनिपातितंहैहयआपतद्रुषा ३२ अथार्जुनःपंचशतेषुबाहुभिर्धनुःषुबाणान्युगपत्ससंदधे रामायरामोऽस्त्रभृतांसमग्र
णीस्तान्येकधन्वेषुभिराच्छिनत्समम् ३३ पुनःस्वहस्तैरचलान्मृधेऽघ्रिपानुत्क्षिप्यवेगादभिधावतोयुधि भुजान्कुठारेणकठोरनेमिना-
चिच्छेदरामःप्रसभंत्वहेरिव ३४ कृत्तबाहोःशिरस्तस्यगिरेःशृंगमिवाहरत् हतेपितरितत्पुत्राअयुतंदुद्रुवुर्भयात् ३५ अग्निहोत्रीमुपाव
र्त्यसवत्सांपरवीरहा समुपेत्याश्रमंपित्रेपरिक्लिष्टांसमर्पयत् ३६ स्वकर्मतत्कृतंरामःपित्रेभ्रातृभ्यएवच वर्णयामासतच्छ्रुत्वाजमदग्निर
भाषत ३७ रामराममहाबाहोभवान्पापमकारषीत् अवधीन्नरदेवंयत्सर्वदेवमयंवृथा ३८ वयंहिब्राह्मणास्तातक्षमयाऽर्हणतांग
ताः ययालोकगुरुर्देवःपारमेष्ठ्यमगात्पदम् ३९ क्षमयारोचतेलक्ष्मीर्ब्राह्मीसौरीयथाप्रभा क्षमिणामाशुभगवांस्तुष्यतेहरिरीश्वरः ४०
राज्ञोमूर्धाभिषिक्तस्यवधोब्रह्मवधाद्गुरुः तीर्थसंसेवयाचांहोजह्यंगाच्युतचेतनः ४१ इतिश्रीभाग० म० न० पंचदशोऽध्यायः १५

नोरामायसंदधे एकमेवधनुर्यस्यसः पाठांतरेएकएवबंधः संधानंयेषांतैरिषुभिः तानिधनूंषिसमंसहतत्क्षणमेवाच्छिनत् ३३ मृधेसाधनभूतानचलानंघ्रिपांश्चो
त्क्षिप्य अभिधावतःतस्यभुजान्चिच्छेद अहेःफणाइवेत्यर्थः ३४ ३५ समर्पयत् समार्प्पयत् ३६ ३७ ३८ अर्हणतांपूज्यताम् ३९ सौरीसूर्यस्यप्रभेव ४०
तीर्थसंसेवया चकाराद्यमनियमैश्च अच्युतेचेतनाचित्तंयस्यसः ४१ इतिनवमस्कंधेटीकायांपंचदशोऽध्यायः १५ ॐ ॐ ॐ

षोडशेऽथार्जुनसुतैर्जमदग्नौ हते मुहुः रामात्क्षत्रवधः प्रोक्तो विश्वामित्रस्य चान्वयः १ १ २ किंचिदीषत् चित्ररथे गंधर्वराजे स्पृहा यस्याः सा किंचिन्नसस्मारेति वा ३ कलशं पुरोधाय अग्रे निधाय ४ व्यभिचारं मानसं ज्ञात्वा ५ आज्ञाऽतिलंघिनां भ्रातॄणां मातुश्च वधे संचोदितः सन् मुनेर्यः समाधिस्तपश्च तयोः प्रभावज्ञः यदि न हन्यात्तर्हि मामपि शप्तुं समर्थः यदि तु हन्यां तर्हि मयि संतुष्टः सन् तानपि जीवयितुं समर्थ इति जानन्नित्यर्थः ६ ७ नन्वतिनिंदितं तत्कथं कृतवान् तत्राह पितुर्विद्वानिति ८ पूर्वोक्त एवाभिप्रायः सर्वक्षत्रियवधे कारणं वक्तुमाह येऽर्जुनस्य सुता इत्यादिना ९ १० भगवति आवेशिता धीर्येन तम् ११ १२ १३ १४ दुःखादीनां वेगेन विमोहितः १५

श्रीशुक उवाच पित्रोपशिक्षितो रामस्तथेति कुरुनंदन संवत्सरं तीर्थयात्रां चरित्वाश्रममाव्रजत् १ कदाचिद्रेणुका याता गंगायां पद्ममालिनम् गंधर्वराजं क्रीडंतमप्सरोभिरपश्यत २ विलोकयंती क्रीडंतमुदकार्थं नदीं गता होमवेलां न सस्मार किंचिच्चित्ररथस्पृहा ३ कालात्ययं तं विलोक्य मुनेः शापविशंकिता आगत्य कलशं तस्थौ पुरोधाय कृतांजलिः ४ व्यभिचारं मुनिर्ज्ञात्वा पत्न्याः प्रकुपितोऽब्रवीत् घ्नतैनां पुत्रकाः पापामित्युक्तास्ते न चक्रिरे ५ रामः संबोधितः पित्रा भ्रातॄन्मात्रा सहावधीत् प्रभावज्ञो मुनेः सम्यक्समाधेस्तपसश्च यः ६ वरेण च्छंदयामास प्रीतः सत्यवतीसुतः वव्रे हतानां रामोऽपि जीवितं चास्मृतिं वधे ७ उत्तस्थुस्ते कुशलिनो निद्रापाय इवांजसा पितुर्विद्वांस्तपोवीर्यं रामश्चक्रे सुहृद्वधम् ८ येऽर्जुनस्य सुता राजन् स्मरंतः स्वपितुर्वधम् रामवीर्यपराभूता लेभिरे शर्म न क्वचित् ९ एकदाश्रमतो रामे सभ्रातरि वनं गते वैरं सिसाधयिषवो लब्धच्छिद्रा उपागमन् १० दृष्ट्वाऽग्न्यगार आसीनमावेशितधियं मुनिम् भगवत्युत्तमश्लोके जघ्नुस्ते पापनिश्चयाः ११ याच्यमानाः कृपणया राममात्रातिदारुणाः प्रसह्य शिर उत्कृत्य निन्युस्ते क्षत्रबंधवः १२ रेणुका दुःखशोकार्त्ता निघ्नंत्यात्मानमात्मना रामरामेहि तातेति विचुक्रोशोच्चकैः सती १३ तदुपश्रुत्य दूरस्थौ हा रामेत्यार्त्तवत्स्वनम् त्वरयाश्रममासाद्य ददृशे पितरं हतम् १४ तद्दुःखरोषामर्षार्तिशोकवेगविमोहितः हा तात साधो धर्मिष्ठ त्यक्त्वाऽस्मान्स्वर्गतो भवान् १५ विलप्यैवं पितुर्देहं निधाय भ्रातृषु स्वयम् प्रगृह्य परशुं रामः क्षत्रांतायमनो दधे १६ गत्वा माहिष्मतीं रामो ब्रह्मघ्नविहतश्रियम् तेषां स शीर्षभी राजन्मध्ये चक्रे महागिरिम् १७ तद्रक्तेन नदीं घोरामब्रह्मण्यभयावहाम् हेतुं कृत्वा पितृवधं क्षत्रेऽमंगलकारिणि १८ त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां प्रभुः स्यमंतपंचके चक्रे शोणितोदान्हृदान्नव १९ पितुः कायेन संधाय शिर आदाय बर्हिषि सर्वदेवमयं देवमात्मानमयजन्मखैः २० ददौ प्राचीं दिशं होत्रे ब्रह्मणे दक्षिणां दिशं अध्वर्यवे प्रतीचीं वै उद्गात्रे उत्तरां दिशम् २१ अन्येभ्योऽवांतरदिशः कश्यपाय च मध्यमाम् आर्यावर्त्तमुपद्रष्ट्रे सदस्येभ्यस्ततः परम् २२ ततश्चावभृथस्नानविधूताशेषकिल्बिषः सरस्वत्यां ब्रह्मनद्यां रेजे व्यभ्र इवांशुमान् २३

१६ ब्रह्मघ्नैर्विहिता श्रीर्यस्यास्ताम् हे राजन् स रामस्तेषां शीर्षभिः माहिष्मत्यां मध्ये महांतं गिरिं चक्रे १७ तेषां रक्तेन अब्रह्मण्यानां भयावहां घोरां नदीं चक्रे तथापि सर्वक्षत्रियवधे किं कारणं तदाह हेतुं कृत्वेति सार्द्धेन अमंगलकारिणि अन्यायवर्त्तिनि सति १८ त्रिःसप्तकृत्वो रेणुकया दुःखावेशादुरस्ताडनं कृतं ततो रामस्तावत्कृत्वः क्षत्रमुत्सादितवानिति प्रसिद्धिः १९ २० २१ २२ २३ ६

संज्ञानंस्मृतिः तदेवलक्षणंचिन्हंयस्यतंस्वदेहंलब्ध्वासऋषीणांमंडलेससमऋषिरभूत् २४ वृहत्ब्रह्मवेदंवेदप्रवर्त्तकेषुसप्तर्षिष्वेकतमोभविष्यतीत्यर्थः २५ २६
भुवोभारमहन् भारमेवाह नृपानिति २७ तदेवंप्रसक्तानुप्रसक्तंसमाप्यप्रस्तुतमाह गाधेरिति महातेजाविश्वामित्रः २८ तेसर्वेलिंगसमवायन्यायेन प्राणभृतउपदधा
तिइतिवत् मधुच्छंदसएवोच्यंतेइत्यादितथाचश्रुतिः तस्यहविश्वामित्रस्यैकशतंपुत्राआसुः पंचाशदेवज्यायांसोमधुच्छंदसः पंचाशत्कनीयांसइत्यादि तत्रचविश्वा
मित्रपुत्रेषुभार्गवस्याजीगर्त्तस्यदेवरातस्यज्येष्ठत्वमवगम्यते तथाआश्वलायनबौधायनादिभिः कौशिकानांदेवरातप्रवरत्वमुक्तम् प्रवरश्चतस्मिन्नेववंशेअवांत
रभेदः नतुवंशांतरम् तथाचस्मृतिः एकएवऋषिर्यावत्प्रवरेष्वनुवर्त्तते तावत्समानगोत्रत्वंविनाभृग्वंगिरोगणादिति २९ तत्कुतोभृगुवंशभवस्यदेवरातस्यकौशिक
प्रवरत्वमित्याशंक्यतदुपपादयन्नाह पुत्रंकृत्वेत्यादियावत्समाप्ति पूर्वमजीगर्त्तसुतत्वेनमध्यमत्वेनपितृभ्याममतांविहायविक्रीतत्वात् तस्यकृपयासुतानाह ज्येष्ठ
एवप्रकल्प्यतामिति ३० एतदेवस्पष्टयितुंविशिनष्टि यइतिद्वाभ्याम् मुमुचेअमुच्यत ३१ भार्गवोपिगाधिषुगाधेर्वंशजेषुदेवरातइतिख्यातः ३२ तत्तस्यज्येष्ठत्वंकु

स्वदेहंजमदग्निस्तुलब्ध्वासंज्ञानलक्षणम् ऋषीणांमंडलेसोऽभूत्सप्तमोरामपूजितः २४ जामदग्न्योऽपिभगवान्रामःकमललोचनः आगामि
न्यंतरेराजन्वर्त्तयिष्यतिवैवृहत् २५ आस्तेऽद्यापिमहेंद्राद्रौन्यस्तदंडःप्रशांतधीः उपगीयमानचरितःसिद्धगंधर्वचारणैः २६ एवंभृगुषुविश्वा-
त्माभगवान्हरिरीश्वरः अवतीर्यपरंभारंभुवोहन्बहुशोनृपान् २७ गाधेरभून्महातेजाःसमिद्धइवपावकः तपसाक्षात्रमुत्सृज्ययोलेभेब्रह्म
वर्चसम् २८ विश्वामित्रस्यचैवासन्पुत्राएकशतंनृप मध्यमस्तुमधुच्छंदामधुच्छंदसएवते २९ पुत्रंकृत्वाशुनःशेपंदेवरातंचभार्गवम्
आजीगर्त्तंसुतानाहज्येष्ठएषप्रकल्प्यताम् ३० योवैहरिश्चंद्रमखेविक्रीतःपुरुषःपशुः स्तुत्वादेवान्प्रजेशादीन्मुमुचेपाशबंधनात् ३१ योरातो
देवयजनेदेवैर्गाधिषुतापसः देवरातइतिख्यातःशुनःशेपःसभार्गवः ३२ येमधुच्छंदसोज्येष्ठाःकुशलंमेनिरेनतत् अपशत्तान्मुनिःक्रुद्धोम्ले
च्छाभवतदुर्जनाः ३३ सहोवाचमधुच्छंदाःसार्द्धंपंचशतातततः यन्नोभवान्संजानीतेतस्मिंस्तिष्ठामहेवयम् ३४ ज्येष्ठंमंत्रदृशंचक्रुस्त्वाम
न्वंचोवयंस्महि विश्वामित्रःसुतानाहवीरवंतोभविष्यथ येमानंमेऽनुगृण्हंतोवीरवंतमकर्त्तमाम् ३५ एषवःकुशिकावीरोदेवरातस्तमन्वि
त अन्येचाष्टकहारीतजयक्रतुमदादयः ३६ एवंकौशिकगोत्रंतुविश्वामित्रैःपृथग्विधम् प्रवरांतरमापन्नंतद्धिचैवंविकल्पितम् ३७ इ
तिश्रीभा०म०न०षोडशोऽध्यायः १६

शलंनमेनिरे मध्यमस्यानर्थावहत्वंदृष्ट्वानांगीकृतवंतः मुनिःविश्वामित्रः ३३ पंचशताकनिष्ठैःसाकंसमध्यमो
मधुच्छंदाउवाच नोऽस्माकंयज्ज्येष्ठत्वंकनिष्ठत्वंवाभवान्पितासंजानीतेमन्यतेतस्मिन्वयंतिष्ठामेति ३४ एवमुक्त्वामंत्रदृशम् कस्यनूनंकतमस्यामृतानामित्यादिमं
त्राणांद्रष्टारंशुनःशेपंज्येष्ठंचक्रुःनदाह वयंसर्वेत्वामन्वंचस्महि अनुगंतारःकनिष्ठाःस्मइत्यर्थः ततःप्रसन्नोविश्वामित्रस्तान्सुतानाह वीरवंतःपुत्रवंतोभविष्यथ
येयूयंमेमानंपूज्यत्वमनुगृण्हंतः अनुवर्त्तमानाःसंतः मांवीरवंतंपुत्रवंतमकर्त्तकृतवंतइत्यर्थः ३५ हेकुशिकाएषदेवरातःवोयुष्मदीयः कौशिकएवयतःवीरःमत्पु
त्रः तमेनमन्वित अनुगच्छत अन्येचाष्टकादयःतस्यसुताआसन् ३६ उपसंहरति एवमिति एकेशप्ताएकेऽनुगृहीताअन्यस्तुपुत्रत्वेनस्वीकृतः इत्येवंकौशि
कगोत्रंपृथग्विधंनानाप्रकारंजातम् तच्चप्रवरांतरमापन्नंप्राप्तम् हियस्मादेवंदेवरातज्येष्ठत्वेनतत्प्रकल्पितम् ३७ इतिनवमेटीकायांषोडशोऽध्यायः १६

आयोः सप्तदशे तैलपुत्रज्येष्ठस्य पंचसु सुतेषु क्षत्रवृद्धादिचतुर्णां वंशवर्णनम् १ इदं श्रीकृष्णावतारप्रस्तावाय वंशानुक्रमणमैलादिक्रमेण प्रक्रांतमिति यस्य वंशे कृष्णावतारस्तस्य वंशो ऽतिविततत्वादंते निरूप्यते अतः पुरूरवसः पुत्राणां पंचानां कनिष्ठानां वंशानुक्त्वेदानीं प्रथमस्य वंशमाह यइति एवं नहुषययातिय दुप्रभृतिषु पिद्रष्टव्यम् १ क्षत्रवृधः क्षत्रवृद्धस्य २ ३ दीर्घतमसः पिता ४ स्मृतमात्र एवार्तिरोगदुःखं नाशयतीति तथा ५ ततः प्रतर्दनादिशब्दवाच्यात् द्युमतः सकाशादलर्कादयः ६ ७ अलर्कात्संततिः ८ सत्यकेतोर्धृष्टकेतुः तस्मात्सुकुमारस्तस्माद्वीतिहोत्रः तस्य भर्गः अतो भर्गात् भार्गभूमिः ९ काशयः काशेर्वंश्याः काशेः प्रपितामहस्य क्ष

श्रीशुक उवाच यः पुरूरवसः पुत्र आयुस्तस्याभवन्सुताः नहुषः क्षत्रवृद्धश्च रजी रंभश्च वीर्यवान् १ अनेना इति राजेंद्र शृणु क्षत्रवृधोऽन्वयम् क्षत्रवृद्धसुतस्यासन्सुहोत्रस्यात्मजास्त्रयः २ काश्यः कुशो गृत्समद इति गृत्समदादभूत् शुनकः शौनको यस्य बह्वृचः प्रवरो मुनिः ३ काश्यस्य काशिस्तत्पुत्रो राष्ट्रो दीर्घतमः पिता धन्वंतरिर्दैर्घ्यतम आयुर्वेदप्रवर्त्तकः ४ यज्ञभुग्वासुदेवांशः स्मृतमात्रार्तिनाशनः तत्पुत्रः केतुमानस्य जज्ञे भीमरथस्ततः ५ दिवोदासो द्युमांस्तस्मात्प्रतर्दन इति स्मृतः स एव शत्रुजिद्वत्स ऋतध्वज इतीरितः तथा कुवलयाश्वेति प्रोक्तोऽलर्कादयस्ततः ६ षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च नालर्कादपरो राजन्मेदिनीं बुभुजे युवा ७ अलर्कात्संततिस्तस्मात्सुनीथोऽथ सुकेतनः धर्मकेतुः सुतस्तस्मात्सत्यकेतुरजायत ८ धृष्टकेतुः सुतस्तस्मात्सुकुमारः क्षितीश्वरः वीतिहोत्रस्य भर्गोतो भार्गभूमिरभून्नृपः ९ इतीमे काशयो भूपाः क्षत्रवृद्धान्वयायिनः रंभस्य रभसः पुत्रो गभीरश्चाक्रियस्ततः १० तस्य क्षेत्रे ब्रह्म जज्ञे शृणु वंशमनेनसः शुद्धस्ततः शुचिस्तस्मात्त्रिककुद्धर्मसारथिः ११ ततः शांतरयो जज्ञे कृतकृत्यः स आत्मवान् रजेः पंचशतान्यासन्पुत्राणाममितौजसाम् १२ देवैरभ्यर्थितो दैत्यान्हत्वेंद्रायाददाद्दिवम् इंद्रस्तस्मै पुनर्दत्वा गृहीत्वा चरणौ रजेः १३ आत्मानमर्पयामास प्रह्रादाद्यरिशंकितः पितर्युपरते पुत्रा याचमानाय नो ददुः १४ त्रिविष्टपं महेंद्राय यज्ञभागान्समाददुः गुरुणा हूयमानेऽग्नौ बलभित्तनयान्रजेः १५ अवधीद्भ्रंशितान्मार्गान्न कश्चिदवशेषितः कुशात्प्रतिः क्षात्रवृद्धात्संजयस्तत्सुतो जयः १६ ततः कृतः कृतस्यापि जज्ञे हर्यवनो नृपः सहदेवस्ततो हीनो जयसेनस्तु तत्सुतः १७ संकृतिस्तस्य च जयः क्षत्रधर्मा महारथः क्षत्रवृद्धान्वया भूपाः शृणु वंशं च नाहुषात् १८ इति श्रीभाग० म० न० चंद्रवंशानुवर्णने सप्तदशोऽध्यायः १७ श्रीशुक उवाच यतिर्ययातिः संयातिरायतिर्वियतिः कृतिः षडिमे नहुषस्यासन्निंद्रियाणीव देहिनाम् १ राज्यं नैच्छद्यतिः पित्रा दत्तं तत्परिणामवित् यत्र प्रविष्टः पुरुष आत्मानं नावबुध्यते २

त्रवृद्धस्यान्वयं यातीति तथा १० ततः अनेनसः शुद्धो जज्ञे ११ कृतकृत्यः सः यतः आत्मवान् ज्ञानी अतः पुत्रोत्पादनेन कृतवानित्यर्थः १२ १३ १४ तेषां मतिभ्रंशाय गुरुणा बृहस्पतिना अभिचारविधानेनाग्नौ हूयमाने सति १५ सिंहावलोकनेनाह क्षात्रवृद्धात् क्षत्रवृद्धपौत्रात् कुशात्प्रतिः प्रतेः संजयः १६ १७ १८ इति नवमे टीकायां सप्तदशोऽध्यायः १७

अष्टादशे ययातेस्तु नाहुषस्य कथोच्यते यस्य पंचसु पुत्रेषु कनीयानग्रहीज्जराम् १ १ तस्य राज्यस्य परिणाममनर्थावहत्वं वेत्तीति तथा तत्र हेतुः यत्रेति २

स्थानात्स्वर्गात् द्विजैरगस्त्याभिः ३ यवीयसोभ्रातॄनादिशत् काव्यस्यशुक्रस्यवृषपर्वणश्चकन्याभ्यांकृतदारःसन् ४ ५ नात्रप्रतिलोमतादोषःईश्वरघटनादितिदर्शय-
न्कथामाह एकदेत्यादिनाप्रतिजग्राह तद्वचइत्यंतेन गुरोःशुक्रस्यदेवयान्यापुत्र्याचव्यचरदितिद्वयोरन्वयः ६ कलगीता अलयोयेषुतानिनलिनीपुलिनानियस्मिन्
पुरोद्याने अबलाशर्मिष्ठा ७ सिंचतीःसिंचंत्यः ८ ९ अजानतीस्वीयंमत्वागुरुपुत्र्यावासःसमव्ययत् पर्यधात् १० असांप्रतमन्याय्यम् ११ अन्याय्यमेवब्राह्मणो
त्कर्षवर्णनेनव्यनक्ति येरितित्रिभिः येब्राह्मणाःपरस्यपुंसःमुखंमुखादुत्पन्नत्वेन तृप्तिदातृत्वेनश्रेष्ठाइत्यर्थः ज्योतिर्ब्रह्मपंथावेदमार्गः १२ १३ तदेवंब्राह्मणमा

पितरिभ्रंशितेस्थानादिंद्राण्याधर्षणाद्विजैः प्रापितेऽजगरत्वंवैययातिरभवन्नृपः ३ चतसृष्वादिशाद्दिक्षुभ्रातॄन्भ्रातायवीयसः कृतदारो-
जुगोपोर्वींकाव्यस्यवृषपर्वणः ४ राजोवाच ब्रह्मर्षिर्भगवान्काव्यःक्षत्रबंधुश्चनाहुषः राजन्यविप्रयोःकस्माद्विवाहःप्रतिलोमकः ५
श्रीशुकउवाच एकदादानवेंद्रस्यशर्मिष्ठानामकन्यका सखीसहस्रसंयुक्तागुरुपुत्र्याचभामिनी ६ देवयान्यापुरोद्यानेपुष्पितद्रुमसंकुले
व्यचरत्कलगीतालिनलिनीपुलिनेऽबला ७ ताजलाशयमासाद्यकन्याःकमललोचनाः तीरेन्यस्यदुकूलानिविजह्रुःसिंचतीर्मिथः ८ वी-
क्ष्यव्रजंतंगिरिशंसहदेव्यावृषस्थितम् सहसोत्तीर्यवासांसिपर्यधुर्व्रीडिताःस्त्रियः ९ शर्मिष्ठाजानतीवासोगुरुपुत्र्याःसमव्ययत् स्वीयंमत्वा
प्रकुपितादेवयानीदमब्रवीत् १० अहोनिरीक्ष्यतामस्यादास्याःकर्मह्यसांप्रतम् अस्मद्धार्यंधृतवतीशुनीवहविरध्वरे ११ यैरिदंतपसासृष्टं
मुखंपुंसःपरस्ययेधार्यतेयैरिहज्योतिःशिवःपंथाश्चदर्शितः १२ यान्वंदंत्युपतिष्ठंतेलोकनाथाःसुरेश्वराः भगवानपिविश्वात्मापावनःश्री-
निकेतनः १३ वयंतत्रापिभृगवःशिष्योऽस्यानःपिताऽसुरः अस्मद्धार्यंधृतवतीशूद्रोवेदमिवासती १४ एवंशपंतींशर्मिष्ठागुरुपुत्रीमभाषत
रुषाश्वसत्युरंगीवधर्षितादष्टदच्छदा १५ आत्मवृत्तमविज्ञायकत्थसेबहुभिक्षुकी किंनप्रतीक्षसेऽस्माकंगृहान्बलिभुजोयथा १६ एवंवि
धैःसुपरुषैःक्षिप्त्वाचार्यसुतांसतीम् शर्मिष्ठाप्राक्षिपत्कूपेवासआदायमन्युना १७ तस्यांगतायांस्वगृहंययातिर्मृगयांचरन् प्राप्तोयदृच्छ
याकूपेजलार्थीतांददर्शह १८ दत्त्वास्वमुत्तरंवासस्तस्यैराजाविवाससे गृहीत्वापाणिनापाणिमुज्जहारदयापरः १९ तंवीरमाहौशनसीप्रे
मनिर्भरयागिरा राजंस्त्वयागृहीतोमेपाणिःपरपुरंजयः २० हस्तग्राहोऽपरोमाऽभूद्गृहीतायास्त्वयाहिमे एषईशकृतोवीरसंबंधोनोनपौरु
षः २१ यदिदंकूपलग्नायाभवतोदर्शनंमम नब्राह्मणोमेभविताहस्तग्राहोमहाभुज कचस्यबार्हस्पत्यस्यशापाद्यमशपंपुरा २२ ययातिरनभि-
प्रेतंदैवोपहृतमात्मनः मनस्तुतद्गतंबुद्ध्वाप्रतिजग्राहतद्वचः २३

त्वमेवतावत्पूज्यंनत्वापिवयंभृगवःअस्याश्चपितानःशिष्यःएवंसत्यपस्माभिर्धार्यंवासइयम
सतीधृतवती १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० निषिद्धोयंप्रतिलोमसंबंधइतिचेत्तत्राह एषइति २१ ब्राह्मणमेवलंवृणीहि किमनेनाग्रहेणेतिचेत्तत्राह नब्राह्मणइति बृहस्पतेःसु
तःकचःशुक्रात्मृतसंजीवनींविद्यामध्यगात् तदाचदेवयानीतंपतिंचकमे सचगुरुपुत्रीममपूज्येतिनतामुदवहत् ततश्चकुपितासतीतवेयंविद्यानिष्फलाभवत्वितिशशाप
सचत्वब्राह्मणःपतिर्नभवेदितितांशशाप तदेवतदाहयमहमशपंतस्यशापात् २२ अशास्त्रीयत्वादनभिप्रेतमपिदैवेनोपहृतंप्रापितंबुद्ध्वातद्गतंतस्यांसकामंस्वमन-
श्चबुद्ध्वानह्यधर्मेमदीयंमनःप्रविशेदितितस्यावचःप्रतिजग्राह अंगीकृतवान् २३

शर्मिष्ठासंबंधोऽपिदैववशादेवाभवदितिदर्शयन्नाह गतेराजनीतिनवभिः उक्तंभिक्षुकीत्यादिकृतं कूपेप्रक्षेपादि २४ कापोतीमुंछवृत्तिम् २५ प्रत्यनीकादेवास्तेविवक्षिताजयंप्रापणीयाइत्यभिप्रेतंयस्यतथाभूतंज्ञात्वाप्रत्यनीकानांविवक्षितमितिवा २६ २७ सानुगास्सखीसहिताशर्मिष्ठामामनुयात्विति २८ ततस्मान्निर्गतात्शुक्रान्तसंकटंवीक्ष्यतत्तस्मादवस्थितादर्थस्यप्रयोजनस्यगौरवंचवीक्ष्य २९ तल्पेनाधाःनोपगच्छेरित्यर्थः ३० ३१ अपत्यार्थमृतुकालेप्रार्थनात् तस्याःकामपूरणधर्ममवेक्ष्य शुक्रस्यवचःस्मरन् दिष्टंदैवंप्रापितमेवतत्संगमभ्यपद्यतनतुकामतइत्यर्थः ३२ ३३ आसुर्याःशर्मिष्ठायाभर्तुःसकाशात् ३४ उपमंत्रयन्प्रसादयन् ३५ विकृतंरूपंकरो

गतेराजनिसावीरतत्रस्मरुदतीपितुः न्यवेदयत्ततःसर्वमुक्तंशर्मिष्ठयाकृतम् २४ दुर्मनाभगवान्काव्यःपौरोहित्यंविगर्हयन् स्तुवन्वृत्तिंचकापोतींदुहित्रासययौपुरात् २५ वृषपर्वातमाज्ञायप्रत्यनीकविवक्षितम् गुरुंप्रसादयन्मूर्ध्नापादयोःपतितःपथि २६ क्षणार्द्धमन्युर्भगवान्शिष्यंव्याचष्टभार्गवः कामोऽस्याःक्रियतांराजन्नैनांत्यक्तुमिहोत्सहे २७ तथेत्यवस्थितेप्राहदेवयानीमनोगतम् पित्रादत्तायतोयास्येसानुगायातुमामनु २८ स्वानांतत्संकटंवीक्ष्य तदर्थस्यचगौरवम् देवयानींपर्यचरत्स्त्रीसहस्रेणदासवत् २९ नाहुषायसुतांदत्त्वासहशर्मिष्ठयोशनाः तमाहराजन्शर्मिष्ठामाधास्तल्पेनकर्हिचित् ३० विलोक्यौशनसींराजन्शर्मिष्ठासप्रजांक्वचित् तमेववव्रेरहसिसख्याःपतिमृतौसती ३१ राजपुत्र्यार्थितोपत्येधर्मंचावेक्ष्यधर्मवित् स्मरन्शुक्रवचःकालेदिष्टमेवाभ्यपद्यत ३२ यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत द्रुह्युंचानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ३३ गर्भसंभवमासुर्याभर्तुर्विज्ञायमानिनी देवयानीपितुर्गेहंययौक्रोधविमूर्च्छिता ३४ प्रियामनुगतःकामीवचोभिरुपमंत्रयन् नप्रसादयितुंशेकेपादसंवाहनादिभिः ३५ शुक्रस्तमाहकुपितःस्त्रीकामानृतपूरुष त्वांजराविशतांमंदविरूपकरणीनृणाम् ३६
ययातिरुवाच अतृप्तोऽस्म्यद्यकामानांब्रह्मन्दुहितरिस्मते व्यत्यस्यतांयथाकामंवयसायोऽभिधास्यति ३७ इतिलब्धव्यवस्थानःपुत्रंज्येष्ठमवोचत यदोतातप्रतीच्छेमांजरांदेहिनिजंवयः ३८ मातामहकृतांवत्सनतृप्तोविषयेष्वहम् वयसाभवदीयेनरंस्येकतिपयाःसमाः ३९
यदुरुवाच नोत्सहेजरसास्थातुमंतराप्राप्तयातव अविदित्वासुखंग्राम्यंवैतृष्ण्यंनैतिपूरुषः ४० तुर्वसुश्चोदितःपित्राद्रुह्युश्चानुश्चभारत प्रत्याचख्युरधर्मज्ञाह्यनित्येनित्यबुद्धयः ४१ अपृच्छत्तनयंपूरुंवयसोनंगुणाधिकम् नत्वमग्रजवद्वत्समांप्रत्याख्यातुमर्हसि ४२
पूरुरुवाच कोनुलोकेमनुष्येंद्रपितुरात्मकृतःपुमान् प्रतिकर्तुंक्षमोयस्यप्रसादाद्विंदतेपरम् ४३ उत्तमश्चिंतितंकुर्यात्प्रोक्तकारीतुमध्यमः अधमोश्रद्धयाकुर्यादकर्त्ताच्चरितपितुः ४४

तीतितथा ३६ तेदुहितरिकामेरद्याऽप्यतृप्तोऽस्मिकामानांभोगेरितिवा शुक्रआह तर्हियोऽभिधास्यति अभितोधारयिष्यति तस्यवयसाकामंव्यत्यस्यताम् यथेच्छंजराव्यत्ययंयातु व्यत्ययंनीयतामितिवा यद्वाव्यत्यस्येतिच्छेदः तांजरांव्यत्यस्यसंगमयेत्यर्थः ३७ इतिलब्धंव्यवस्थानंजरायाव्यवस्थितिर्येनसः ३८ ३९ ४० यतोनधर्मज्ञाःअनित्येचयौवनेनित्यबुद्धयः ४१ त्वंजरांकिंग्रहीष्यसीत्यपृच्छत् प्रत्याख्यानंमाकृथाइत्याह नत्वमिति ४२ ४३ आत्मकृतःस्वदेहकर्तुःप्रत्युपकारंकर्तुंकोनुक्षमः तथाऽपिपितुर्यच्चिंतितंतत्कुर्यात्सउत्तमः यस्तुप्रोक्तकारीसमध्यमः यस्त्वश्रद्धयाकुर्यात्सोऽधमःअकर्त्तापितुरुच्चरितंपुरीषप्रायः ४४ ६१

जुजुषेसेवितवान् ४५ यथोपजोषंयथाप्रीतिजुजुषे ४६ ४७ ४८ नानेवभातियावदिंद्रियप्रवृत्तिः तदुपरमेनाभातिस्वप्नमायाभ्यांसहितोमनोरथइवेत्यर्थः ४९ ५० मनःस्र
खंकामभोगंकदिंद्रियैःकुत्सितैःपराङ्मुखैरिंद्रियैः ५१ इतिनवमेटीकायामष्टादशोऽध्यायः १८ ऊनविंशेययातिःस्वंचेष्टितंनन्वजोपमम् देवयानींसमाश्राव्यवि
रक्तोमुक्तिमाप्तवान् १ भुक्तभोगामजांहास्यन्नजवद्वृत्तमात्मनः विडंबयन्प्रियामाहनिर्वेदयितुमात्मवान् २ कामानाचरन्नुपभुंजानः गाथामितिहासम् १ मद्विधेनम-
त्सदृशेनाचरितामनुष्ठिताम् मद्विधस्याचरितंयस्यामितिवा यस्यग्रामनिवासिनः कामिनोमद्विधस्याचरितंवनेस्थिताधीराःशोचंति तस्यगाथांशृणु २ आत्मानम

इतिप्रमुदितःपूरुःप्रत्यगृह्णाज्जरांपितुः सोऽपितद्वयसाकामानुयथावज्जुजुषेनृप ४५ सप्तद्वीपपतिःसम्यकुपितृवत्पालयन्प्रजाः यथोपजो
षंविषयान्जुजुषेव्याहतेंद्रियः ४६ देवयान्यप्यनुदिनंमनोवाग्देहवस्तुभिः प्रेयसःपरमांप्रीतिमुवाहप्रेयसीरहः ४७ अयजद्यज्ञपुरुषंक्रतु
भिर्भूरिदक्षिणैः सर्वदेवमयंदेवंसर्ववेदमयंहरिम् ४८ यस्मिन्निदंविरचितंव्योम्नीवजलदावलिः नानेवभातिनाभातिस्वप्नमायामनोरथः
४९ तमेवहृदिविन्यस्यवासुदेवंगुहाशयम् नारायणमणीयांसंनिराशीरयजत्प्रभुम् ५० एववर्षसहस्राणिमनःषष्ठैर्मनःसुखम् विदधा
नोऽपिनातृप्यत्सार्वभौमःकदिंद्रियैः ५१ इतिश्रीभागवतेम० नवमस्कंधेअष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीशुकउवाच सइ
त्थमाचरन्कामान्स्त्रैणोपन्हवमात्मनः बुध्वाप्रियायैनिर्विण्णोगाथामेतामगायत १ शृणुभार्गव्यमूंगाथांमद्विधाचरितांभुवि धीरायस्या-
नुशोचंतिवनेग्रामनिवासिनः २ बस्तएकोवनेकश्चित्विचिन्वंन्प्रियमात्मनः ददर्शकूपेपतितांस्वकर्मवशगामजाम् ३ तस्याउद्धरणोपायं
बस्तःकामीविचिंतयन् व्यधत्ततीर्थमुद्धृत्यविषाणाग्रेणरोधसी ४ सोत्तीर्यकूपात्सुश्रोणीतमेवचकमेकिल तयावृतःसमुद्वीक्ष्यबह्वी
जाःकांतकामिनीः ५ पीवानंश्मश्रुलंप्रेष्ठंमीढ्वांसंयाभकोविदम् सएकोऽजवृषस्तासांबह्वीनांरतिवर्द्धनः रेमेकामग्रहग्रस्तआत्मानंना
वबुध्यत ६ तमेवप्रेष्ठतमयारममाणमजान्यया विलोक्यकूपसंलग्नानामृष्यद्बस्तकर्मतत् ७ तंदुर्हृदंसुहृद्रूपंकामिनंक्षणसौहृदम्
इंद्रियाराममुत्सृज्यस्वामिनंदुःखितायया ८ सोऽपिचानुगतःस्त्रैणःकृपणस्तांप्रसादितुम् कुर्वन्निडविडाकारंनाशक्नोत्पथिसंधितुम् ९
तस्यास्तत्रद्विजःकश्चिदजास्वाम्यच्छिनद्रुषा लंबंतंवृषणंभूयःसंदधेऽर्थाययोगवित् १० संबद्धवृषणःसोऽपिह्यजयाकूपलब्धया का
लंबहुतिथंभद्रेकामैर्नाद्यापितुष्यति ११ तथाऽहंकृपणःसुभ्रुभवत्याःप्रेमयंत्रितः आत्मानंनाभिजानामिमोहितस्तवमायया १२

नुलक्ष्याह बस्तइति प्रियामनुलक्ष्याह अजामिति वनेसंसारेप्रियंविषयम् ३ रोधसीतटेविषाणाग्रेणमृदादिकमुद्धृत्यतीर्थंनिर्गमायमार्गंव्यधत्त ४ बह्वइतिशर्मि-
ष्ठाप्रमुखाः कामयामासुः कांतंप्रतिकामिनीःकामवत्यः ५ पीवानंपुष्टंश्मश्रुलंश्मश्रु बहुलंरतिसमर्थमित्यर्थःमीढ्वांसंरेतःसेक्तारंयाभकोविदमभिज्ञमतएव
प्रेष्ठंनावबुध्यतनान्वबुध्यत ६ ७ स्वामिनमितिशुक्राभिप्रायेणाह ८ इडविडाकारंबस्तजातिशब्दम् संधितुंप्रसादयितुम् ९ वृषणमच्छिनत् जरयासंभोगा-
समर्थमकरोत् अर्थायस्वपुत्र्याःकामोपभोगाययोगविदुपायज्ञःजराव्यत्ययेनरतिशक्तिंददावित्यर्थः १० कूपलब्धयासहकामैःसेव्यमानैर्नतुष्यति ११ १२ छ

ननुतर्हिपुनरपि बहवोविषयाः सेव्यंतांततोमनसिप्रीतेकामोपशांत्यामोहोनिवर्त्तेतेतिचेत्तत्राह यदितिद्वाभ्याम् नदुह्यंति नपूरयंति १३ हविषाघृतेनकृष्णवर्त्माऽग्निरि
व १४ तर्हिकदाकेनोपायेनवामनसः संपूर्णाप्रीतिःस्यात् ययाकामोपशमःस्यादित्यतआह यदेतिषड्भिः अमंगलभावंरागद्वेषादिवैषम्यम् १५ दुःखानिनितरांवहतीति
तितयातां १६ स्त्रीसंनिधानंतुसर्वथात्याज्यमित्याह मात्रेति अविविक्तंसंकीर्णमासनंयस्यसः कर्षति आकर्षति १७ १८ १९ ननुतृष्णात्यागस्यातिदुष्करत्वात् क
थंब्रह्मणिमनसआधानंस्यात् तत्राह दृष्टमिति योनानुध्यायेत् नसंविशेत् नचोपभुंजीत तत्रदृष्टश्रुतयोरनुध्यानादोसआत्मदृग्भवति २० २१ २२ तस्यपूरोर्वंशे

यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवःस्त्रियः नदुह्यंतिमनःप्रीतिंपुंसःकामहतस्यते १३ नजातुकामःकामानामुपभोगेनशाम्यति हविषाकृष्णवर्त्मे
वभूयएवाभिवर्द्धते १४ यदानकुरुतेभावंसर्वभूतेष्वमंगलम् समदृष्टेस्तदापुंसःसर्वाःसुखमयादिशः १५ यादुस्त्यजादुर्मतिभिर्जीर्यतोयान
जीर्यते तांतृष्णांदुःखनिवहांशर्मकामोद्रुतंत्यजेत् १६ मात्रास्वस्रादुहित्रावानाविविक्तासनोभवेत् बलवानिंद्रियग्रामोविद्वांसमपिकर्षति
१७ पूर्णंवर्षसहस्रंमेविषयान्सेवतोऽसकृत् तथाऽपिचानुसवनंतृष्णातेषूपजायते १८ तस्मादेतामहंत्यक्त्वाब्रह्मण्याधायमानसम् निर्द्व
द्वोनिरहंकारश्चरिष्यामिमृगैःसह १९ दृष्टंश्रुतमसद्बुध्वानानुध्यायेन्नसंविशेत् संसृतिंचात्मनाशंचतत्रविद्वान्सआत्मदृक् २० इत्युक्त्वा-
नाहुषोजायांतदीयंपूरवेवयः दत्वास्वांजरसंतस्मादाददेविगतस्पृहः २१ दिशिदक्षिणपूर्वस्यांद्रुह्युंदक्षिणतोयदुम् प्रतीच्यांतुर्वसुंचक्रउ-
दीच्यामनुमीश्वरम् २२ भूमंडलस्यसर्वस्यपूरुमर्हत्तमंविशाम् अभिषिच्याग्रजांस्तस्यवशेस्थाप्यवनंययौ २३ आसेवितंवर्षपूगान्षड्
वर्गंविषयेषुसः क्षणेनमुमुचेनीडंजातपक्षइवद्विजः २४ सतत्रनिर्मुक्तसमस्तसंगआत्मानुभूत्याविधुतत्रिलिंगः परेऽमलेब्रह्मणिवासुदेवे
लेभेगतिंभागवतींप्रतीतः २५ श्रुत्वागाथांदेवयानीमेनेप्रस्तोभमात्मनः स्त्रीपुंसोःस्नेहवैक्लव्यात्परिहासमिवेरितम् २६ यासन्निवासंसुहृदा
प्रपायामिवगच्छताम् विज्ञायेश्वरतंत्राणांमायाविरचितंप्रभोः २७ सर्वत्रसंगमुत्सृज्यस्वप्नौपम्येनभार्गवी कृष्णेमनःसमावेश्यव्यधु-
नोल्लिंगमात्मनः २८ नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे सर्वभूताधिवासायशांतायबृहतेनमः २९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे
नवमस्कंधेएकोनविंशोऽध्यायः १९ श्रीशुकउवाच पूरोर्वंशंप्रवक्ष्यामियत्रजातोसिभारत यत्रराजर्षयोवंश्याब्रह्मवं
श्याश्चजज्ञिरे १ जन्मेजयोह्यभूत्पूरोःप्रचिन्वांस्तत्सुतस्ततः प्रवीरोऽथनमस्युर्वैतस्माच्चारुपदोऽभवत् २ तस्यसुद्युरभूत्पुत्रस्तस्माद्ब
हुगवस्ततः संयातिस्तस्याहंयातीरौद्राश्वस्तत्सुतःस्मृतः ३ स्थापयित्वा २३ विषयेषुशब्दादिषुआसेवितंषड्वर्गंषडिंद्रियसुखंमुमुचे तत्याज य
द्वा विषयेषुआसेवितंसेवांकारितंषण्णामिंद्रियाणांवर्गंमुमुचेउपेक्षितेत्यर्थः २४ विधुतंनिरस्तंत्रिगुणात्मकंलिंगंयेन प्रतीतःप्रख्यातः २५ प्रस्तोभमेवाह परिहा
समिवेति यद्वाप्रस्तोभंनिवृत्तिमार्गेप्रोत्साहनंमेने २६ २७ २८ कथंसमावेश्यतदाह नमइति नमनादिभिःसमावेश्येत्यर्थः शुकोवानमस्करोति २९ इतिन
वमेटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः १९ विंशेपितृप्रसादाप्तराजासनमहोन्नतेः पूरोर्वंशेहिदौष्यंतेर्भरतस्येर्यतेयशः ११२ तत्सुतःअहंयातेःसुतः ३ ६ ७

धर्मेयुश्चसत्येयुश्चव्रतेयुश्च धर्मसत्यव्रतेयवः ४ वनेयुश्चावमः स्मृतः एवंदशैतेऋतेयुप्रमुखास्तस्यरौद्राश्वस्य घृताच्यामप्सरसिपुत्राजाताः अप्सरसइतिषष्ठीसप्त
म्यर्थेवशवर्त्तित्वे दृष्टांतः जगदात्मनः जगतआत्मभूतस्यमुख्यस्यप्राणस्येंद्रियाणीव ५ ६ ७ दुष्यंतस्यशकुंतलायांभरतः पुत्रोऽभवदितिकथाद्वारेणाह दुष्यंतोमृग
यामितिपंचदशभिः तामाश्रमंमंडयंतींस्त्रियंविलोक्यमुमुहे अमुह्यत् ८ तस्यादर्शनेनप्रमुदितोऽतएवसन्निवृत्तः परिश्रमोयस्य ९ १० पौरवाणांचेतोनह्यधर्मेर
मते अतोमच्चेतसः त्वयिरमणादेवाहंत्वांराजन्यतनयांवेद्मि ११ विश्वामित्रस्यात्मजाऽहंमेनकायांजातातयाचस्वर्गंगच्छंत्याऽत्रत्यक्ता अतोराजकन्यैवाहमित्यर्थः
१२ १३ किंकरवामेत्यादिवाक्यात् तदभिप्रायंज्ञात्वाह उपपन्नमिति १४ गांधर्वविधिनामिथःसमयपूर्वकेण १५ १६ १७ दुरत्ययंविक्रांतंविक्रमणंयस्य १८ १९ भरस्वानर्मि

ऋतेयुस्तस्यकुक्षेयुः स्थंडिलेयुः कृतेयुकः जलेयुः सततेयुश्चधर्मसत्यव्रतेयवः ४ दशैतेऽप्सरसः पुत्रावनेयुश्चावमः स्मृतः घृताच्यामिंद्रिया
णीवमुख्यस्यजगदात्मनः ५ ऋतेयोरंतिनारोऽभूत्त्रयस्तस्यात्मजानृप सुमतिर्ध्रुवोऽप्रतिरथः कण्वोऽप्रतिरथात्मजः ६ तस्यमेधातिथिस्त
स्मात्प्रस्कण्वाद्याद्विजातयः पुत्रोभूत्सुमतेरेभ्योदुष्यंतस्तत्सुतोमतः ७ दुष्यंतोमृगयांयातः कण्वाश्रमपदंगतः तत्रासीनांस्वप्रभयामंडयं
तींरमामिव विलोक्यसद्योमुमुहेदेवमायामिवस्त्रियम् ८ बभाषेतांवरारोहांभटैःकतिपयैर्वृतः तद्दर्शनप्रमुदितः सन्निवृत्तपरिश्रमः ९ प
प्रच्छकामसंतप्तः प्रहसन्श्लक्ष्णयागिरा कात्वंकमलपत्राक्षि कस्यासिहृदयंगमे १० किंवाचिकीर्षितंत्वत्रभवत्यानिर्जनेवने व्यक्तंराजन्यतन
यांवेद्म्यहंत्वांसुमध्यमे नहिचेतः पौरवाणामधर्मेरमतेक्वचित् ११ शकुंतलोवाच विश्वामित्रात्मजैवाहंत्यक्तामेनकयावने वेदैतद्भग
वान्कण्वोवीरकिंकरवामते १२ आस्यतांह्यरविंदाक्षगृह्यतामर्हणंचनः भुज्यतांसंतिनीवाराउष्यतांयदिरोचते १३ दुष्यंतउवाच उपपन्नमिदंसु
भ्रुजातायाःकुशिकान्वये स्वयंहिवृणुतेराज्ञांकन्यकाःसदृशंवरम् १४ ओमित्युक्तेयथाधर्ममुपयेमेशकुंतलाम् गांधर्वविधिनाराजादेशकाल
विभागवित् १५ अमोघवीर्योराजर्षिर्महिष्यांवीर्यमादधे श्वोभूतेस्वपुरंयातः कालेनासूतसासुतम् १६ कण्वःकुमारस्यवनेचक्रेसमुदिताः
क्रियाः बध्वामृगेंद्रांस्तरसाक्रीडतिस्मसबालकः १७ तंदुरत्ययविक्रांतमादायप्रमदोत्तमा हरेरंशांशसंभूतंभर्त्तुरंतिकमागमत् १८ यदान
जगृहेराजाभार्यापुत्रावनिंदितौ शृण्वतांसर्वभूतानांखेवागाहाशरीरिणी १९ माताभस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसः भरस्वपुत्रंदुष्यंतमाऽ
वमंस्थाःशकुंतलाम् २० रेतोधाःपुत्रोनयतिनरदेवयमक्षयात् त्वंचास्यधातागर्भस्यसत्यमाहशकुंतला २१ पितर्युपरतेऽसोपिचक्रवर्ती
महायशाः महिमागीयतेतस्यहरेरंशभुवोभुवि २२

पात्रंतद्वत् माताआधारपात्रंपितुरेवतुपुत्रः तत्रहेतुः येनेति आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेः भरस्वपुषाण
अनेनभरतनामनिरुक्तम् २० किंच रेतोधाः रेतःसेक्तावंशकृत्पुत्रोयमक्षयासितरंनयति तारयति तथाचश्रुतिः पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पितरंत्रायतेसुतः तस्मात्पुत्रइ
तिप्रोक्तःस्वयमेवस्वयंभुवेति पाठांतरेमातापित्रोःपुत्रंप्रतिविवादेयमक्षयात् धर्मनिर्णेतुर्यमस्यसभायाःसकाशात् रेतोधाः रेतःसेक्तापितैवधर्मेणाविजित्यपुत्रंनयति
नतुमातेत्यर्थः ततश्चभार्यापुत्रौस्वीकृतवानितिज्ञेयम् २१ चक्रवर्त्तीबभूवेतिशेषः तस्यमहिमागीयते तदप्येतेश्लोकाअभिगीताइत्यादिबह्वृचश्रुत्याहरेरंशभुवः
अंशाज्जातस्य २२ ६७

तत्रलिंगमाह चक्रमिति २३ गंगायामनुलोमंपंचपंचाशतावाजिभिरीजे पुरोधायपुरोहितंकृत्वायमुनायामनुचयमुनायाश्चानुलोमम् २४ अष्टाधिकसप्ततिमेध्यान्अ-
श्वान्बबंधकिंकुर्वन्वसुधनंप्रकर्षेणददत् साचीगुणे प्रकृष्टगुणवतिदेशेऽग्निः चितोभूत् यस्मिन्नग्निचयनेदेशेवासहस्रंब्राह्मणाः भरतेन भूरिदानेन दत्ताः गाः बद्वशः
प्रत्येकंबद्वंविभेजिरेविभज्यजगृहुः चतुरशीत्याधिकैः त्रयोदशसहस्रैरेकंबद्वंभवति तथाहि हिरण्येनपरीवृतान् कृष्णान्शुक्लदतोमृगान् मष्णारेभरतोददाच्छतंब
द्वानिसप्तचेतिश्रुत्युक्तानिसप्ताधिकशतंबद्वानिश्रीशुकेनोत्तरश्लोकेचतुर्दशलक्षत्वेन संगृहीतानि अदात्कर्मणिमष्णारेनियुतानिचतुर्दशेति एवंचतुर्दशलक्षाणां
सप्ताधिकशतभागोबद्वमितियुक्तम् इयंचबद्वसंख्याश्लोकेनसंगृह्यते चतुर्दशानांलक्षाणांसप्ताधिकशतांशकः बद्वंचतुरशीत्यग्रसहस्राणित्रयोदश २५ देवानामपि
मायांवैभवमत्यगात् अत्यशेतयतः गुरुःपूज्यंहरिमाययौ प्राप्तः तदंशभवत्वात् मायावत्तरइतिपाठेहृस्वंश्रुत्यनुसारेणमायावतांश्रेष्ठः हरिरेवासावित्यर्थः २६ मृगा

चक्रंदक्षिणहस्तेऽस्यपद्मकोशोऽस्यपादयोः ईजेमहाभिषेकेणसोऽभिषिक्तोऽधिराड्विभुः २३ पंचपंचाशतामेध्यैर्गंगायामनुवाजिभिः सा
मंतेयंपुरोधाययमुनायामनुप्रभुः २४ अष्टसप्ततिमेध्याश्वान्बबंधप्रददद्वसु भरतस्यहिदौष्यंतेरग्निः साचीगुणेचितः सहस्रंबद्वशोय
स्मिन्ब्राह्मणागाविभेजिरे २५ त्रयस्त्रिंशच्छतंह्यश्वान्बध्वाविस्मापयन्नृपान् दौष्यंतिरत्यगान्मायांदेवानांगुरुमाययौ २६ मृगान्शु
क्लदतः कृष्णान्हिरण्येनपरीवृतान् अदात्कर्मणिमष्णारेनियुतानिचतुर्दश २७ भरतस्यमहत्कर्मनपूर्वेनापरेनृपाः नैवापुर्नैवप्राप्स्य-
तिबाहुभ्यांत्रिदिवंयथा २८ किरातहूणान्यवनानंध्रान्कंकान्खशाञ्छकान् अब्रह्मण्यान्नृपांश्चाहनम्लेच्छान्दिग्विजयेऽखिलान् २९
जित्वापुराऽसुरादेवान्येरसौकांसिभेजिरे देवस्त्रियोरसांनीताः प्राणिभिः पुनराहरत् ३० सर्वकामान्दुदुहतुः प्रजानांतस्यरोदसी समा
स्त्रिणवसाहस्रीर्दिक्षुचक्रमवर्तयत् ३१ ससम्राट्लोकपालाख्यमैश्वर्यमधिराट्श्रियम् चक्रंचास्खलितंप्राणान्मृषेत्युपरराम ह ३२
तस्यासन्नृपवैदर्भ्यः पत्न्यस्तिस्रः सुसंमताः जघ्नुस्त्यागभयात्पुत्रान्नानुरूपाइतीरिते ३३ तस्यैवंवितथेवंशेतदर्थंयजतः सुतम् मरुत्स्तोमेन
मरुतोभरद्वाजमुपाददुः ३४

नृश्रेष्ठगजान् भद्रमंद्रमृगादयोगजजातिभेदाः मष्णारेइत्यस्यश्रुतिपदस्यव्याख्यानंकर्मणीतिकस्मिंश्चित्कर्मविशेषे केचित्तुमष्णारे-
तीर्थइतिव्याचक्षते २७ २८ २९ पुरादेवान्जित्वायेऽसुरारसौकांसिरसातलादिस्थानानिभेजिरे तैः प्राणिभिर्बलिभिर्देवस्त्रियोरसातलंनीताः सतीः पुनराहरत् आनि
न्ये प्राणिभिरन्यैर्मनुष्यादिभिः सहनीताइतिवापणिभिरितिपाठे पणयोऽसुरास्तैर्नीताः सतीः यद्वापणयोदूतास्तैर्दूतान्प्रस्थाप्याहरदित्यर्थः ३० त्रिणवसाहस्रीः स-
माः सप्तविंशतिसहस्रंवत्सरान्चक्रंसेनाआज्ञावा ३१ तस्यवैराग्येणमोक्षप्रकारमाह सइति मृषेतिविचार्येतिशेषः ३२ नानुरूपाः मत्सदृशानभवंतीतिभर्त्राईरि
तेसति व्यभिचारशंकयाऽस्मांस्त्यक्ष्यतीतिभयात्पुत्रान्जघ्नुः पुनः पुत्राणांदर्शनेवैसादृश्यानुसंधानेनत्यजेत् नान्यथेत्याशयेन हतवत्यः ३३ वितथेव्यर्थे-
सति तदर्थंपुत्रार्थंमरुत्स्तोमेनयागेनयजतस्तस्यप्रसन्नाः संतोमरुतोभरद्वाजनामपुत्रमुपाददुः समर्पयामासुः ३४ ७ ७ ७

मरुतांभरद्वाजागमप्रकारंप्रदर्शयन्नाह अंतर्वत्न्यामितिचतुर्भिः अंतर्वत्न्यांगर्भिण्यांभ्रातुरुतथ्यस्यपत्न्यांममतायांचौर्येणमैथुनायकदाचित्प्रवृत्तोबृहस्पतिः तदा द्वितीयगर्भस्यावकाशाभावादाक्रोशपूर्वकंगर्भस्थेनवारितः ततःक्रुद्धोबृहस्पतिरंधोभवेतितंगर्भंशप्त्वाबलाद्वीर्यंन्यषिंचत् ततोबृहस्पतेःशापात्गर्भस्थोदीर्घतमाअंधो बभूव तेनचतद्वीर्यंपार्ष्णिप्रहारेणयोनेर्बहिः निःसारितंभूमौपतितंसद्यएवकुमारोऽभवत् ३५ तंचपरवीर्यजंभर्तुस्त्यागात्विशंकितांसतीत्यक्तुकामांममतांप्रतिमरुतः एनंबृहस्पतेर्ममतायाश्चविवादरूपंश्लोकंजगुः किमर्थंजगुःअतआह तस्यनामनिरुच्यतेयेनतम् तन्नामनिर्वचनेनैवभर्तुस्त्यागशंकामपाकर्तुमित्यर्थः ३६ तत्रपुत्रंत्यक्त्वा यांतींममतांबृहस्पतिराह हेमूढे इमंपुत्रंभरपुषाण भर्तुर्बिभेमीतिचेत्तत्राह द्वाजमेकस्यक्षेत्रे अन्यस्यबीजादित्येवंद्वाभ्यांजातमतस्तस्याप्ययंपुत्रइतिनतस्माद्भ यशंकेत्यर्थः एवमुक्तासतीतंप्रत्याह हेबृहस्पतेत्वमिमंभरयतः द्वाजंद्वाभ्यामावाभ्यामन्यायतोजातम् अतोनाहमेकाकिनीभरामीत्यर्थः यद्यस्मादेवमुक्त्वापितरौममता बृहस्पतीविवदमानौपुत्रंपरित्यज्ययातौनततोहेतोरयंभरद्वाजइति पाठांतरेयस्यत्यागदुःखात् पितरौयातावित्यर्थः ३७ वितथंव्यभिचारसंभवात् तमात्मजंवितथं

अंतर्वत्न्यांभ्रातृपत्न्यांमैथुनायबृहस्पतिः प्रवृत्तोवारितोगर्भंशप्त्वावीर्यमवासृजत् ३५ तंत्यक्तुकामांममतांभर्तृत्यागविशंकिताम् नामनिर्वचनं तस्यश्लोकमेनंमरुतोजगुः ३६ मूढेभरद्वाजमिमंभरद्वाजंबृहस्पते यातौयदुक्त्वापितरौभरद्वाजस्ततस्त्वयम् ३७ चोद्यमानासुरैरेवंमत्वावित थमात्मजम् व्यसृजन्मरुतोऽबिभ्रन्दत्तोऽयंवितथेऽन्वये ३८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेविंशोऽध्यायः २० श्रीशुकउ० वितथस्यसुतोमन्युर्बृहत्क्षत्रोजयस्ततः महावीर्योनरोगर्गःसंकृतिस्तुनरात्मजः १ गुरुश्चरंतिदेवश्चसंकृतेःपांडुनंदन रंतिदेवस्यहियशइ हामुत्रचगीयते २ वियद्वित्तस्यददतोलब्धंलब्धंबुभुक्षतः निष्किंचनस्यधीरस्यसकुटुंबस्यसीदतः ३ व्यतीयुरष्टचत्वारिंशदहान्यपि बतःकिल घृतपायससंयावंतोयंप्रातरुपस्थितम् ४ कृच्छ्रप्राप्तकुटुंबस्यक्षुत्तृड्भ्यांजातवेपथोः अतिथिर्ब्राह्मणःकालेभोक्तुकामस्यचा गमत् ५ तस्मैसंव्यभजत्सोन्नमादृत्यश्रद्धयाऽन्वितः हरिंसर्वत्रसंपश्यन्सभुक्त्वाप्रययौद्विजः ६ अथान्योभोक्ष्यमाणस्यविभक्तस्यमही पते विभक्तंव्यभजत्तस्मैवृषलायहरिंस्मरन् ७ यातेशूद्रेतमन्योगादतिथिःश्वभिरावृतः राजन्मेदीयतामन्नंसगणायबुभुक्षते ८

निरर्थकंप्रत्याममताव्यसृजत् तत्याज पाठांतरेआदिजंप्रथमजंभर्तुर्वीर्याज्जातमेवमुख्यमात्मजंमत्वाबृहस्पतेर्जातंतत्याजेत्यर्थः एवंतयात्यक्तंमरुतोऽबिभ्रन् अबिभरुः तदेवंमरुद्भिःप्राप्तोऽयंभर तस्यान्वयेवितथेसतिदत्तः ३८ इतिनवमेटीकायांविंशोऽध्यायः २० एकविंशेतुदौष्यंतेःसुतस्यान्वयउच्यते रंतिदेवाज मीढादेर्यत्रकीर्तिःप्रतन्यते १ भरतस्यान्वयेवितथेसतिदत्तत्वाद्वितथसंज्ञोभरद्वाजः सचब्राह्मणोपिभरतस्यदत्तःपुत्रोजातइतितद्वंशोऽनुक्रम्यते वितथस्यसु तोमन्युः तस्माद्बृहत्क्षत्रजयमहावीर्यनरगर्गाःपंचपुत्राःबभूवुः १ २ वियद्वित्तस्यवियतोगगनाद्दैवाद्यमंविनादैवादुपस्थितमेववित्तंभोग्यंयस्य यद्वावियद्वि यंप्राप्नुवनवित्तंभोग्यंयस्य तदेवाहबुभुक्षतोऽपिसुतोलब्धंलब्धंददतःनत्वपंचयति निष्किंचनस्येत्यादिसार्द्धैःपंचदशभिः ३ अपिबतोजलपानमप्यकुर्वतः घृतादित्रयाणांद्वंद्वैक्यंतोयंच ४ ५ ६ अथान्योवृषलोऽतिथिरागमत् विभक्तस्यकुटुंबार्थमन्नादिकंविभक्तवतः ७ सगणायश्वयूथसहिताय ८ ६७

९ उञ्छेषसुर्वरितमेकमेवतर्पयतीति १० ११ परदुःखासहिष्णुतयासर्वेषांदुःखंस्वयंभोक्तुमाशास्ते नेति अणिमाद्यष्टसमृद्धियुक्तांगतिमपिमोक्षमपिचाहंनकामये
तर्हिकिंकामयसेतदाह अखिलदेहभाजामार्तिंदुःखंतद्दोक्तृरूपेणांतस्थितः सन्नहंप्रपद्येप्राप्नुयामित्येवंकामयेयेनतदुःखभोक्तामयाहेतुभूतेनतेसर्वेअदुःखाभवंति
१२ ननुदुःखंकिमितिप्रार्थयसे परदुःखनिवृत्त्यैवममसर्वदुःखनिवृत्तिरित्याह क्षुत्तृडिति कृपणस्यजंतोर्जीवनहेतोः जलस्यार्पणात् मेसर्वेक्षुत्तृडादयोनिवृ
त्ताः १३ इत्येवसंभाष्य १४ त्रिभुवनाधीशाःब्रह्मादयः मायाः तदीयधैर्यपरीक्षार्थंप्रथमंमायावृषलादिरूपेणप्रतीताः संतइत्यर्थः १५ परंकेवलंवासुदेवेभक्त्या
नमश्चक्रेनतुतान्किमपियाचितवान् १६ अनन्यराधसः ईश्वरातिरिक्तफलांतरानपेक्षस्यप्रत्यलीयत आत्मन्येवलीनाबभूव १७ १८ मन्युसुतस्यवंशमुक्त्वातत्सुतस्यै
वगर्गस्यवंशमाह गर्गादिति महावीर्यस्यवंशमाह दुरितक्षयः तस्यत्रय्यारुणिः कविःपुष्करारुणिश्चेतित्रयःपुत्राः १९ कथंभूताः येअत्रक्षत्रवंशेब्राह्मणगतिंब्राह्मण

सआदृत्यावशिष्टंयद्बहुमानपुरस्कृतम् तच्चदत्वानमश्चक्रेश्वभ्यःश्वपतयेविभुः ९ पानीयमात्रमुच्छेषंतच्चैकपरितर्पणम् पास्यतःपुल्कसोऽ
भ्यागादपोदेह्यशुभस्यमे १० तस्यतांकरुणांवाचंनिशम्यविपुलश्रमाम् कृपयाभृशसंतप्तइदमाहामृतंवचः ११ नकामयेऽहंगतिमीश्वरा
त्परामष्टर्धियुक्तामपुनर्भवंवा आर्तिंप्रपद्येऽखिलदेहभाजामंतःस्थितोयेनभवंत्यदुःखाः १२ क्षुत्तृट्श्रमोगात्रपरिश्रमश्चदैन्यंक्लमःशोकवि
षादमोहाः सर्वेनिवृत्ताःकृपणस्यजंतोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणान्मे १३ एवंप्रभाष्यपानीयंम्रियमाणःपिपासया पुल्कसायाददाद्धीरोनिसर्ग
करुणोनृपः १४ तस्यत्रिभुवनाधीशाः फलदाःफलमिच्छताम् आत्मानंदर्शयांचक्रुर्मायाविष्णुविनिर्मिताः १५ सवैतेभ्योनमस्कृत्यनिःसंगोविगत
स्पृहः वासुदेवेभगवतिभक्त्याचक्रेनमःपरम् १६ ईश्वरालंबनंचित्तंकुर्वतोनन्यराधसः मायागुणमयीराजन्स्वप्नवत्प्रत्यलीयत १७ तत्प्रसं
गानुभावेनरंतिदेवानुवर्तिनः अभवन्योगिनःसर्वेनारायणपरायणाः १८ गर्गाच्छिनिस्ततोगार्ग्यःक्षत्राद्ब्रह्मह्यवर्तत दुरितक्षयोमहावीर्या
त्तस्यत्रय्यारुणिःकविः १९ पुष्करारुणिरित्यत्रयेब्राह्मणगतिंगताः बृहत्क्षत्रस्यपुत्रोभूद्धस्तीयद्धस्तिनापुरम् २० अजमीढोद्विमीढश्चपुरुमीढश्च
हस्तिनः अजमीढस्यवंश्याःस्युःप्रियमेधादयोद्विजाः २१ अजमीढाद्बृहदिषुस्तस्यपुत्रोबृहद्धनुः बृहत्कायस्ततस्तस्यपुत्रआसीज्जयद्रथः २२ त
त्सुतोविशदस्तस्यसेनजित्समजायत रुचिराश्वोदृढहनुःकाश्योवत्सश्चतत्सुताः २३ रुचिराश्वसुतःपारःपृथुसेनस्तदात्मजः पारस्यत
नयोनीपस्तस्यपुत्रशतंत्वभूत् २४ सकृत्व्यांशुककन्यायांब्रह्मदत्तमजीजनत् सयोगीगविभार्यायांविष्वक्सेनमधात्सुतम् २५

रूपतांगतास्तेम
न्युपुत्राणांपंचानांज्येष्ठस्यवंशमाह बृहत्क्षत्रस्येति यद्येनहस्तिनापुरंकृतमित्यर्थः २० अजमीढादयस्त्रयोहस्तिनःपुत्राः २१ अजमीढाद्देवान्यःपुत्रोबृहदिषुर्ना
माभवत् २२ २३ पारस्यतनयोनीपः नीपस्यपुत्रशतम् २४ सएवकृत्व्यांकृत्वीसंज्ञायांशुककन्यायांब्रह्मदत्तंजनयामास तदुक्तंहरिवंशादिषुपराशरकुलोत्पन्नःशु
कोनाममहायशाःव्यासादरण्यांसंभूतोविधूमोऽग्निरिवोज्ज्वलन् सतस्यांपितृकन्यायांवीरिण्यांजनयिष्यति कृष्णंगौरंप्रभुंशंभुंतथाभूरिश्रुतंजयम् कन्यांकीर्ति
मतींषष्ठींयोगिनींयोगमातरम् ब्रह्मदत्तस्यजननींमहिषीमणुहस्यचेति यद्यपिशुकउत्पत्त्यैवविमुक्तसंगोनिर्गतः तथापिविरहातुरंव्यासमनुयांतंदृष्ट्वाछायाशु
कंनिर्मायगतवान् तदभिप्रायेणैवगार्हस्थ्यादिव्यवहारइत्यविरोधः सब्रह्मदत्तोयोगीगविवाचिसरस्वत्यां
२५

सएवयोगतंत्रंचकार बार्हदीषवः बृहदिषोर्वंश्याइमेदीर्घत्वमार्षम् २६ कृपार्श्वकृत् कृपार्श्वस्यपिता २७ प्राच्यसाम्नांषट्संहिताजगौविभज्याध्यापितवान् २८
२९ अजमीढस्यवंश्याः प्रियमेधादयः केचिद्ब्राह्मणाबभूवुः बृहदिषुप्रभृतयः क्षत्रियाश्चेतिवंशद्वयमुक्तम् तस्यैववंशांतरमाह नलिन्यामितियावत्समाप्ति ३० ३१
मुद्गलःएकःयवीनरादयश्चत्वारइत्येवंपंच ३२ ३३ भार्म्यात् भर्म्याश्वपुत्रात् मिथुनंचाभूत् तदेवाह दिवोदासःपुमान् अहल्याचकन्यकेति ३४ ३५ ३६ इतिनवमे

जैगीषव्योपदेशेनयोगतंत्रंचकारह उदक्स्वनस्ततस्तस्माद्भल्लादो बार्हदीषवाः २६ यवीनरोद्विमीढस्यकृतिमांस्तत्सुतः स्मृतः नाम्नासत्यधृ
तिर्यस्यदृढनेमिः कृपार्श्वकृत् २७ कृपार्श्वात्सुमतिस्तस्यपुत्रः सन्नतिमांस्ततः कृतीहिरण्यनाभाद्योयोगंप्राप्यजगौस्मषट् २८ संहिताः
प्राच्यसाम्नांवैनीपोह्युग्रायुधस्ततः तस्यक्षेम्यःसुवीरोथसुवीरस्यरिपुंजयः २९ ततोबहुरथोनामपुरुमीढोऽप्रजोऽभवत् नलिन्यामजमी
ढस्यनीलःशांतिःसुतस्ततः ३० शांतेःसुशांतिस्तत्पुत्रः पुरुजोऽर्कस्ततोऽभवत् भर्म्याश्वस्तनयस्तस्यपंचाशन्मुद्गलादयः ३१ यवीनरो
बृहदिषुः कांपिल्यः संजयःसुताः भर्म्याश्वःप्राहपुत्रामेपंचानांरक्षणायहि ३२ विषयाणामलमिमेइतिपंचालसंज्ञिताः मुद्गलाद्ब्रह्मनि
र्वृत्तंगोत्रंमौद्गल्यसंज्ञितम् ३३ मिथुनंमुद्गलाद्भार्म्याद्दिवोदासःपुमानभूत् अहल्याकन्यकायस्यांशतानंदस्तुगौतमात् ३४ तस्यसत्यधृतिः
पुत्रोधनुर्वेदविशारदः शरद्वांस्तत्सुतोयस्मादुर्वशीदर्शनात्किल ३५ शरस्तंबेपतद्रेतोमिथुनंतदभूच्छुभम् तद्दृष्ट्वाकृपयागृह्णाच्छंत
नुर्मृगयांचरन् कृपःकुमारःकन्याचद्रोणपत्न्यभवत्कृपी ३६ इतिश्रीभा० नवमस्कंधेएकविंशोऽध्यायः २१ श्रीशुकउवाच
मित्रेयुश्चदिवोदासाच्च्यवनस्तत्सुतोनृप सुदासःसहदेवोथसोमकोजंतुजन्मकृत् १ तस्यपुत्रशतंतेषांयवीयान्पृषतःसुतः द्रुपदोद्रौपदी
तस्यधृष्टद्युम्नादयःसुताः २ धृष्टद्युम्नाद्धृष्टकेतुर्भार्म्याःपंचालकाइमे योऽजमीढसुतोह्यन्यऋक्षःसंवरणस्ततः ३ तपत्यांसूर्यकन्या
यांकुरुक्षेत्रपतिःकुरुः परीक्षित्सुधनुर्जह्नुर्निषधाश्वःकुरोःसुताः ४ सुहोत्रोऽभूत्सुधनुषश्च्यवनोऽथततःकृती वसुस्तस्योपरिचरो
बृहद्रथमुखास्ततः ५ कुशांबमत्स्यप्रत्यग्रचेदिपाद्याश्चचेदिपाः बृहद्रथात्कुशाग्रोऽभूदृषभस्तस्यतत्सुतः ६ जज्ञेसत्यहितोऽपत्यंपुष्पवांस्त
त्सुतोजहुः अन्यस्यांचापिभार्यायांशकलेद्वेबृहद्रथात् ७ तेमात्राबहिरुत्सृष्टेजरयाचाभिसंधिते जीवजीवेतिक्रीडंत्याजरासंधोऽभवत्सुतः
८ ततश्चसहदेवोऽभूत्सोमापिर्यच्छ्रुतश्रवाः परीक्षिदनपत्योऽभूत्सुरथोनामजाह्नवः ९ ततोविदूरथस्तस्मात्सार्वभौमस्ततोऽभवत् जयसे
नस्तत्तनयोराधिकोऽतोयुतोह्यभूत् १० ततश्चक्रोधनस्तस्माद्देवातिथिरमुष्यच ऋष्यस्तस्यदिलीपोभूत्प्रतीपस्तस्यचात्मजः ११

टीकायामेकविंशोऽध्यायः २१ द्वाविंशेतुदिवोदासवंशमुक्त्वाऽथवर्णिताः ऋक्षवंशेजरासंधपार्थदुर्योधनादयः १ १ तस्यसोमकस्यपुत्राणांशतंबभूवतेषांजंतुर्ज्येष्ठः
यवीयान्पृषतः २ अजमीढस्यैववंशांतरमाह यइति ततःसंवरणात्कुरुः ३ ४ तस्यकृतिनःउपरिचरोवसुः तस्यवसोः बृहद्रथोमुखमादिर्येषाम् ५ तानेवाह कुशांबेति
तत्सुतःपुष्पवान् जज्ञेतस्यापत्यंसत्यहितइतियोज्यम् ६ ७ जरयाराक्षस्या ८ यत्यस्मात् सोमापेःश्रुतश्रवाःकुरोःपुत्रः ९ अतोराधिकादयुतोऽभूदित्यर्थः १० ११

तस्यप्रतीपस्यदेवापिशंतनुबाल्हीकाः १२ प्राक्पूर्वजन्मनिमहाभिषइतिसंज्ञायस्यसः १३ यदादेवोनववर्षतदाशंतनुस्तत्रकारणंब्राह्मणानपृच्छत् १४ ब्राह्मणै
श्चैवमुक्तः दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोऽग्रजेस्थितेपरिवेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुपूर्वजइतिस्मृतेः योग्रभुक्भुवमग्रतोभुनक्ति अयंत्वादृशोऽपिपरिवेत्तैवभवति-
अतस्तद्दोषपरिहारायराज्यमग्रजायदेहि ततोवृष्टिर्भविष्यतीत्येवमुक्तः १५ शंतनुर्वनंगत्वाज्येष्ठंछंदयामास राज्ञःप्रजापालनादिःपरोधर्मःअतस्त्वंराज्यंस्वीकुर्वि-
तिप्रार्थितवान् ततःपूर्वमेवतस्यमंत्रिणाअश्मरावसंज्ञेनदेवापिंपाखंडीकृत्यराज्यानर्हंकर्तुंयेप्रहिताःविप्राःतैःपाखंडमतानुसारयागिरावेदान्प्रभ्रंशितःसन् १६ वेदवा-
दस्यातिवादान्निंदावचनानिसोऽब्रवीत् ततस्तस्यपातित्येनराज्यानर्हत्वेजाते शंतनोर्दोषाभावात्देवोववर्षेत्यर्थः १७ ततःसोमदत्तात्भूरिःभूरिश्रवाःशलश्चेतित्र-

देवापिःशंतनुस्तस्यबाल्हीकइतिचात्मजाः पितृराज्यंपरित्यज्यदेवापिस्तुवनंगतः १२ अभवच्छंतनूराजाप्राङ्महाभिषसंज्ञितः यंयंकराभ्यां
स्पृशतिजीर्णंयौवनमेतिसः १३ शांतिमाप्नोतिचैवाग्र्यांकर्मणातेनशंतनुः समाद्वादशतद्राज्येनववर्षयदाविभुः १४ शंतनुर्ब्राह्मणैरुक्तःप
रिवेत्तायमग्रभुक् राज्यंदेह्यग्रजायाशुपुरराष्ट्रविवृद्धये १५ एवमुक्तोद्विजैर्ज्येष्ठंछंदयामाससोऽब्रवीत् तन्मंत्रिप्रहितैर्विप्रैर्वेदाद्विभ्रंशि
तोगिरा १६ वेदवादातिवादान्वैतदादेवोववर्षह देवापिर्योगमास्थायकलापग्राममाश्रितः १७ सोमवंशेकलौनष्टेकृतादौस्थापयिष्यति
बाल्हीकात्सोमदत्तोभूतभूरिर्भूरिश्रवास्ततः १८ शलश्चशंतनोरासीद्गंगायांभीष्मआत्मवान् सर्वधर्मविदांश्रेष्ठोमहाभागवतःकविः १९
वीरयूथाग्रणीर्येनरामोऽपियुधितोषितः शंतनोर्दासकन्यायांजज्ञेचित्रांगदःसुतः २० विचित्रवीर्यश्चावरजोनाम्नाचित्रांगदोहतः यस्यांप-
राशरात्साक्षादवतीर्णोहरेःकला २१ वेदगुप्तोमुनिःकृष्णोयतोऽहमिदमध्यगाम् हित्वास्वशिष्यान्पैलादीन्भगवान्बादरायणः २२ मह्यं-
पुत्रायशांतायपरंगुह्यमिदंजगौ विचित्रवीर्योऽथोवाहकाशिराजसुतेबलात् २३ स्वयंवरादुपानीतेअंबिकाबालिकेउभे तयोरासक्तहृदयो
गृहीतोयक्ष्मणामृतः २४ क्षेत्रेऽप्रजस्यवैभ्रातुर्मात्रोक्तोबादरायणः धृतराष्ट्रंचपांडुंचविदुरंचाप्यजीजनत् २५ गांधार्यांधृतराष्ट्रस्यजज्ञेपु
त्रशतंनृप तत्रदुर्योधनोज्येष्ठोदुःशलाचापिकन्यका २६ शापात्मैथुनरुद्धस्यपांडोःकुंत्यांमहारथाः जाताधर्मानिलेंद्रेभ्योयुधिष्ठिरमुखा
स्त्रयः २७ नकुलःसहदेवश्चमाद्र्यांनासत्यदस्रयोः द्रौपद्यांपंचपंचभ्यःपुत्रास्तेपितरोऽभवन् २८ युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यःश्रुतसेनोवृकोद
रात् अर्जुनाच्छ्रुतकीर्तिस्तुशतानीकस्तुनाकुलिः २९ सहदेवसुतोराजन्श्रुतकर्मातथाऽपरे युधिष्ठिरात्तुपौरव्यांदेवकोऽथघटोत्कचः ३० य॰ १८

१९ रामोजामदग्न्यः दासकन्यामिति उपरिचरस्यवसोर्वीर्येणमत्स्यगर्भादुत्पन्नादासैःकैवर्तैःपालिता अतोदासकन्येतिप्रसिद्धायांसत्यवत्याम् २० नाम्नातत्समान-
नाम्नाचित्रांगदेनगंधर्वेणयुद्धे हतः यस्यांसत्यवत्यांशंतनुपरिग्रहात्पूर्वमेव २१ वेदगुप्तायेन यतोऽहंजातः इदंभागवतंचाध्यगामधिगतवानस्मि २२ २३ स्वयंवरात्भी
ष्मेणबलादुपानीते २४ मात्रासत्यवत्याउक्तइतिनिषेधाभावमाह अपतिरपत्यलिप्सुर्देवरात्गुरुप्रयुक्ताद्ऋतुमतीयादित्यादिवचनात् २५ दुःशलानामकन्याचज
ज्ञे २६ अरण्येमृगशापात्मैथुनेनरुद्धस्यप्रतिबद्धस्य २७ नासत्यदस्राभ्यामश्विनीकुमाराभ्याम् पंचभ्योयुधिष्ठिरादिभ्यःपंचाभवन् २८ २९ तथापरेभार्यांतरेषु ३०

कालीचान्याभीमस्यभार्यातस्यांभीमसेनात्सर्वगतोनामपुत्रोऽभवदित्यर्थः ३१ उलूप्यांनागकन्यायांमणिपूरपतेःसुतायांपुत्रिकाधर्मेणदत्तायांबभ्रुवाहनमसूत अतस्त
त्पुत्रःसन्नपिसःपुत्रिकासुतःमातामहसुतइत्यर्थः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ तुरसंज्ञंपुरोहितंकृत्वा ३७ भविष्यानाह तस्यपुत्रइतियावत्समाप्तियाज्ञवल्क्यात् क्रियाज्ञा
नंपरंचात्मानंशौनकात्प्राप्स्यति अस्त्रज्ञानंचकृपाचार्यादितिद्रष्टव्यम् याज्ञवल्क्यात्त्रयीमधीत्यकृपादस्त्राण्यवाप्स्यतीतिवैष्णवोक्तेः क्वचित्तु अस्त्रज्ञानंकृपादित्येवपाठः

भीमसेनाद्धिडिंबायांकाल्यांसर्वगतस्ततः सहदेवात्सुहोत्रंतुविजयासूतपार्वती ३१ करेणुमत्यांनकुलोनिरमित्रंतथाऽर्जुनः इरावंतमुलूप्यांवै
सुतायांबभ्रुवाहनम् मणिपूरपतेःसोऽपितत्पुत्रःपुत्रिकासुतः ३२ तवतातःसुभद्रायामभिमन्युरजायत सर्वातिरथजिद्वीरउत्तरायांततोभ
वान् ३३ परिक्षीणेषुकुरुषुद्रौणेर्ब्रह्मास्त्रतेजसा त्वंचकृष्णानुभावेनसजीवोमोचितोऽंतकात् ३४ तवेमेतनयास्तातजनमेजयपूर्वकाः
श्रुतसेनोभीमसेनउग्रसेनश्चवीर्यवान् ३५ जनमेजयस्त्वांविदित्वातक्षकान्निधनंगतम् सर्पान्वैसर्पयागाग्नौसहोष्यतिरुषाऽन्वितः ३६ का-
वषेयंपुरोधायतुरंतुरगमेधयाट् समंतात्पृथिवींसर्वांजित्वायक्ष्यतिचाध्वरैः ३७ तस्यपुत्रःशतानीकोयाज्ञवल्क्यत्त्रयींपठन् अस्त्रज्ञानंक्रि
याज्ञानंशौनकात्परमेष्यति ३८ सहस्रानीकस्तत्पुत्रस्ततश्चैवाश्वमेधजः असीमकृष्णस्तस्यापिनेमिचक्रस्तुतत्सुतः ३९ गजाह्वयेहृतेन-
द्याकौशांब्यांसाधुवत्स्यति उक्तस्ततश्चित्ररथस्तस्माच्छुचिरथःसुतः ४० तस्माच्चवृष्टिमांस्तस्यसुषेणोऽथमहीपतिः सुनीथस्तस्यभविता
नृचक्षुर्यत्सुखीनलः ४१ परिप्लवःसुतस्तस्मान्मेधावीसुनयात्मजः नृपंजयस्ततोदूर्वस्तिमिस्तस्माज्जनिष्यति तिमेर्बृहद्रथस्तस्माच्छता-
नीकःसुदासुजः ४२ शतानीकात्दुर्दमनस्तस्यापत्यंबहीनरः दंडपाणिर्निमिस्तस्यक्षेमकोभवितानृपः ४३ ब्रह्मक्षत्रस्यवैप्रोक्तोवंशोदेव-
र्षिसत्कृतः क्षेमकंप्राप्यराजानंसंस्थांप्राप्स्यतिवैकलौ ४४ अथमागधराजानोभवितारोवदामिते भवितासहदेवस्यमार्जारिर्यच्छ्रुतश्रवाः
४५ ततोयुतायुस्तस्यापिनिरमित्रोऽथतत्सुतः सुनक्षत्रःसुनक्षत्रात्बृहत्सेनोऽथकर्मजित् ४६ ततःसुतंजयाद्विप्रःशुचिस्तस्यभविष्यति
क्षेमोऽथसुव्रतस्तस्माद्धर्मसूत्रःशमस्ततः ४७ द्युमत्सेनोऽथसुमतिःसुबलोजनिताततः सुनीथःसत्यजिदथविश्वजिद्यद्रिपुंजयः बार्ह
द्रथाश्चभूपालाभाव्याःसाहस्रवत्सरम् ४८ इतिश्रीभा०म०न०द्वाविंशोऽध्यायः २२ श्रीशुकउवाच अनोःसभानरश्चक्षुः
परोक्षश्चसुतास्त्रयः सभानरात्कालनरःसृंजयस्तत्सुतस्ततः १ जनमेजयस्तस्यपुत्रोमहाशालोमहामनाः उशीनरस्तितिक्षुश्चमहामनस
आत्मजो शिबिर्वनःशमिर्दक्षश्चत्वारोशीनरात्मजाः २

३८ ३९ ४० यद्यस्मात्सुखीनलःपुत्रः ४१ तस्मात्परिप्लवात्सुनयः तस्यात्मजोमेधावीत्यर्थः तस्मात्सुदा
सः ततःशतानीकइत्यर्थः ४२ ४३ ४४ बृहद्रथस्यजरासंधःतस्यसहदेवस्तस्यमार्जारिः यस्मान्मार्जारेःश्रुतश्रवाः ४५ ४६ ४७ सहस्रसंवत्सरमेतेभाव्याः भूपालाःततः
परंभाव्यान्द्वादशस्कंधेवक्ष्यति ४८ इतिनवमेटीकायांद्वाविंशोऽध्यायः २२ त्रयोविंशेत्वनोर्द्रुह्योस्तुर्वसोश्चान्वयःक्रमात् यदोश्चवंशोऽनुक्रांतोयावज्ज्यामघसंभ
वः १ तदेवंययातेःपुत्राणांपंचमस्यपूरोर्वंशोऽनुक्रांतः इदानींचतुर्थस्यवंशमनुक्रामति अनोरितिकर्णस्यजगतीपतेरित्यंतेन २ तस्यजनमेजयस्यमहाशालःमहामनाः चत्वार
उशीनरात्मजाःसैंधिरार्षः २

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ सदुष्यंतः स्ववंशं पौरवंवंशम् १७ १८ १९ प्रथमस्य सहस्राजित् आत्मजः २० २१ कुंतेः सोहं-
जिः सोहंजेर्महिष्मान् महिष्मतो भद्रसेनकः तस्य दुर्मदो धनकश्चेति द्वौ पुत्रौ धनकः कृतवीर्यस्य जनकः कृतवीर्यादयश्चत्वारो धनकस्यात्मजा इत्यर्थः २२ २३ २४ अनष्टमविना-

वृषादर्भः सुवीरश्च मद्रः कैकय आत्मजाः शिबेश्चत्वार एवासन् तितिक्षोश्च रुशद्रथः ३ ततो हेमोऽथ सुतपा बलिः सुतपसोऽभवत् अंगवंग
कलिंगाद्याः सुह्मपुंड्रांध्रसंज्ञिताः ४ जज्ञिरे दीर्घतमसो बलेः क्षेत्रे महीक्षितः चक्रुः स्वनाम्ना विषयान् षडिमान् प्राच्यकांश्च ते ५ खनपानो
ऽगतो जज्ञे तस्माद्दिविरथस्ततः सुतो धर्मरथो यस्य जज्ञे चित्ररथोऽप्रजः ६ रोमपाद इति ख्यातस्तस्मै दशरथः सखा शांतां स्वकन्यां प्राय
च्छदृष्यशृंग उवाह ताम् ७ देवेवर्षति यं रामा आनिन्युर्हरिणीसुतम् नाट्यसंगीतवादित्रैर्विभ्रमालिंगनार्हणैः ८ स तु राज्ञोऽनपत्यस्य
निरूप्येष्टिं मरुत्वतः प्रजामदाद्दशरथो येन लेभेऽप्रजः प्रजाः ९ चतुरंगो रोमपादात् पृथुलाक्षस्तु तत्सुतः बृहद्रथो बृहत्कर्मा बृहद्भानुश्च तत्
सुताः १० आद्याद्बृहन्मनास्तस्माज्जयद्रथ उदाहृतः विजयस्तस्य संभूत्यां ततो धृतिरजायत ११ ततो धृतव्रतस्तस्य सत्कर्माधिरथस्त
तः योऽसौ गंगातटे क्रीडन् मंजूषांऽतर्गतं शिशुम् १२ कुंत्यापविद्धं कानीनमनपत्योऽकरोत्सुतम् वृषसेनः सुतस्तस्य कर्णस्य जगतीपते १३
द्रुह्योश्च तनयो बभ्रुः सेतुस्तस्यात्मजस्ततः आरब्धस्तस्य गांधारस्तस्य धर्मः सुतो धृतः १४ धृतस्य दुर्मनास्तस्मात्प्रचेताः प्राचेतसं शतम्
म्लेच्छाधिपतयोऽभूवन्नुदीचीं दिशमाश्रिताः १५ तुर्वसोश्च सुतो वह्निर्वह्नेर्भर्गोऽथ भानुमान् त्रिभानुस्तत्सुतोऽस्यापि करंधम उदार-
धीः १६ मरुतस्तत्सुतोऽपुत्रः पुत्रं पौरवमन्वभूत् दुष्यंतः स पुनर्भेजे स्ववंशं राज्यकामुकः १७ ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्य यदोर्वंशं नरर्षभ वर्णयामि
महापुण्यं सर्वपापहरं नृणाम् १८ यदोर्वंशं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते यत्रावतीर्णो भगवान् परमात्मा नराकृतिः १९ यदोः सहस्रजित्क्रो
ष्टा नलो रिपुरिति श्रुताः चत्वारः सूनवस्तत्र शतजित् प्रथमात्मजः २० महाहयो वेणुहयो हैहयश्चेति तत्सुताः धर्मस्तु हैहयसुतो नेत्रः कुं
तेः पिता ततः २१ सोहंजिरभवत् कुंतेर्महिष्मान् भद्रसेनकः दुर्मदो भद्रसेनस्य धनकः कृतवीर्यसूः कृताग्निः कृतवर्मा च कृतौजा धनकात्मजाः
२२ अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोऽभवत् दत्तात्रेयाद्धरेरंशात्प्राप्तयोगमहागुणः २३ ननूनं कार्त्तवीर्यस्य गतिं यास्यंति पार्थिवाः यज्ञदान
तपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः २४ पंचाशीतिसहस्राणि ह्यव्याहतबलः समाः अनष्टवित्तस्मरणो बुभुजेऽक्षय्यषड्वसु २५ तस्य पुत्रसह
स्रेषु पंचैवोर्वरिता मृधे जयध्वजः शूरसेनो वृषभो मधुरूर्जितः २६ जयध्वजात्तालजंघस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् क्षत्रं यत्तालजंघाख्यमौर्व
तेजोपसंहृतम् २७ तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पुत्रो मधोः स्मृतः तस्य पुत्रशतं त्वासीद्वृष्णिज्येष्ठं यतः कुलम् २८ माधवा वृष्णयो राजन्
यादवाश्चेति संज्ञिताः यदुपुत्रस्य च क्रोष्टुः पुत्रो वृजिनवांस्ततः २९

शं वित्तं येन तथाविधं स्मरणं यस्य सः अक्षय्यं षड्वसु षडिंद्रियविषयं बुभुजे २५ और्वस्य
तेजसा सगरेणोपसंहृतमित्यर्थः २६ २७ तेषां तालजंघपुत्राणां ज्येष्ठः तस्य मधोः पुत्रशतं वृष्णिर्ज्येष्ठो यस्मिन् यतो मधोर्वृष्णेर्यदोश्च हेतोरिदं कुलम् २८ २९ ७

३० चतुर्दशमहारत्नानि तत्तज्जातिश्रेष्ठानियस्यसः तानिचमार्कंडेयपुराणेवर्णितानि गजवाजिरथस्त्रीषुनिधिमाल्यांबरद्रुमाः शक्तिपाशमणिच्छत्रविमाना
निचतुर्दशेति दशानांपत्नीसहस्राणांभार्यायुतस्यप्रत्येकंलक्षंलक्षमित्येवंतासुपुत्राणांदशलक्षसहस्राणिजनयामासपृथुश्रवाः पृथुयशाइत्यादयःषट्प्रधा
नाःश्रेष्ठायेषांतेषांमध्येपंचआत्मजाआसन् तान्शृणुतानेवाह पुरुजिदिति ३१ ३२ ३३ भार्याभियादेवैकभार्यस्यवंध्यापतेर्ज्यामघस्यपुत्रस्यतद्द्वयमेवपुत्र
प्रदमभवदितिदर्शयन्नाह ज्यामघस्त्विति ३४ ३५ यदिमेसपत्नीस्यात् तर्हिस्नुषेयंयुज्येतापिनत्वेतदस्तीत्याह असपत्नीचेति ३६ अतिभयव्याकुलआहजन

स्वाहिस्ततोरुशेकुर्वैतस्यचित्ररथस्ततः शशबिंदुर्महायोगीमहाभोजोमहानभूत् ३० चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यपराजितः तस्यपत्नीस
हस्राणांदशानांसुमहायशाः ३१ दशलक्षसहस्राणिपुत्राणांतास्वजीजनत् तेषांतुषट्प्रधानानांपृथुश्रवसआत्मजः ३२ धर्मोनामोशना
स्तस्यहयमेधशतस्ययाट् तत्सुतोरुचकस्तस्यपंचासन्नात्मजाःशृणु पुरुजिद्रुक्मरुक्मेषुपृथुज्यामघसंज्ञिताः ३३ ज्यामघस्त्वप्रजोऽप्य
न्यांभार्यांशैब्यापतिर्भयात् नाविंदत्शत्रुभवनात्भोज्यांकन्यामहारषीत् ३४ रथस्थांतांनिरीक्ष्याहशैब्यापतिममर्षिता केयंकुहकमत्
स्थानंरथमारोपितेतिवै ३५ स्नुषातवेत्यभिहितेस्मयंतीपतिमब्रवीत् अहंवंध्याऽसपत्नीचस्नुषामेयुज्यतेकथम् ३६ जनयिष्यसियंरा
ज्ञितस्येयमुपयुज्यते अन्वमोदंततद्विश्वेदेवाःपितरएवच ३७ शैब्यागर्भमधात्कालेकुमारंसुषुवेशुभम् सविदर्भइतिप्रोक्तउपयेमेस्नु
षांसतीम् ३८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेयदुवंशानुवर्णनेत्रयोविंशोऽध्यायः २३ श्रीशुकउवाच तस्यांविद
र्भोजनयत्पुत्रौनाम्नाकुशक्रथौ तृतीयंरोमपादंचविदर्भकुलनंदनम् १ रोमपादसुतोबभ्रुर्बभ्रोःकृतिरजायत उशिकस्तत्सुतस्त-
स्माच्चेदिश्चैद्यादयोनृप २ क्रथस्यकुंतिःपुत्रोभूत्धृष्टिस्तस्याथनिर्वृतिः ततोदशार्हनाम्नाऽभूत्तस्यव्योमसुतस्ततः ३ जीमूतोविकृति
स्तस्ययस्यभीमरथःसुतः ततोनवरथःपुत्रोजातोदशरथस्ततः ४ करंभिःशकुनेःपुत्रोदेवरातस्तदात्मजः देवक्षत्रस्ततस्तस्यमधुःकु-
रुवशादनुः ५ पुरुहोत्रस्त्वनोःपुत्रस्तस्यायुःसात्वतस्ततः भजमानोभजिर्दिव्योवृष्णिर्देवावृधोंऽधकः ६ सात्वतस्यसुताःसप्तमहाभा-
जश्चमारिष भजमानस्यनिम्लोचिःकिंकिणोधृष्टिरेवच ७

यिष्यसीतिभार्याभयप्रकंपमानस्विन्नसर्वांगस्यराज्ञः प्राणसंकटमालोक्यानुकंपितास्तेन
पूर्वंबहुकालमाराधिताश्चविश्वेदेवाःपितरश्चतथेत्यन्वमोदंत ३७ ततश्चदेवताप्रसादेनजनयिष्यसीतिप्रतिवचनमुहूर्तगुणेनचानिवृत्तरजस्काऽपिशैब्या
गर्भमधात् तस्यचमहिमापराशरादिभिरुक्तः यथोक्तम् भार्यावश्यास्तुयेकेचित्भविष्यंत्यथवामृताः तेषांतुज्यामघश्रेष्ठः शैब्यापतिरभून्नृपइति ३८ इतिन-
वमेटीकायांत्रयोविंशोऽध्यायः २३ चतुर्विंशेविदर्भस्यपुत्रत्रयसमुद्भवाः वंशानानासुखाःप्रोक्तारामकृष्णोद्भवावधि १ १ चैद्यादयोदमघोषादयः २ ३
ततोदशरथाच्छकुनिःपुराणांतरादेवमादिविशेषोद्रष्टव्यः ४ ततःकुरुवशादनुः ५ अनोःपुत्रःपुरुहोत्रः ६ महाभाजश्चेत्येवंसप्त मारिषहेआर्य ७ ६ ७

८ ९ ततस्तदुपदेशेनयेपंचषष्ठ्यादिसंख्याः पुरुषास्तेअमृतत्वंमोक्षंप्राप्ताः १० ११ तस्ययुधाजितः शिनिरनमित्रश्च १२ तस्यसत्यकः १३ सत्यकस्यपुत्रोयुयुधानः तस्यजय स्तस्य कुणिः ततः कुणेर्युगंधरः अनमित्रस्यैवापरः वृष्णिर्नामपुत्रः १४ अक्रूरः प्रमुखोयेषामित्यतद्गुणसंविज्ञानोबहुव्रीहिः १५ अतोऽक्रूरातिरिक्तान्द्वादशदर्शयति आसंगइति १६ १७ पृथुरेकः विदूरथाद्याअन्येचबहवः चित्रयुधामाद्याइतिपाठेआद्यशब्देनविदूरथोऽप्युक्तः ततश्चशूरोविदूरथादासीदितिवक्ष्यमाणनिर्देशो पपत्तिः १८ कुकुरादयश्चत्वारोऽधकस्यसुताइतिज्ञेयम् तथाचपराशरः कुकुरोभजमानश्चशुचिःकंबलबर्हिषः तथाअंधकस्यपुत्राइति १९ अनोरंधकः अंध

एकस्यामात्मजाः पत्न्यामन्यस्यांचत्रयः सुताः शताजिच्चसहस्राजिदयुताजिदितिप्रभो ८ बभ्रुर्देवावृधसुतस्तयोः श्लोकौपठन्त्यमू यथैवशृ णुमोदूरात्संपश्यामस्तथांऽतिकात् ९ बभ्रुःश्रेष्ठोमनुष्याणांदेवैर्देवावृधः समः पुरुषाः पंचषष्टिश्चषट्सहस्राणिचाष्टच १० येमृतत्वमनुप्रा प्ताबभ्रोर्देवावृधादपि महाभोजोऽपिधर्मात्माभोजाआसन्तदन्वये ११ वृष्णेःसुमित्रः पुत्रोऽभूद्युधाजिच्चपरंतप शिनिस्तस्यानमित्रश्चनिघ्नो ऽभूदनमित्रतः १२ सत्राजितः प्रसेनश्चनिघ्नस्याप्यासतुःसुतौ अनमित्रसुतोयोऽन्यः शिनिस्तस्याथसत्यकः १३ युयुधानःसात्यकिर्वैजयस्त स्यकुणिस्ततः युगंधरोनमित्रस्यवृष्णिःपुत्रोऽपरस्ततः १४ श्वफल्कश्चित्ररथश्चगांदिन्यांचश्वफल्कतः अक्रूरप्रमुखाआसन्पुत्राद्वादश विश्रुताः १५ आसंगःसारमेयश्चमृदुरोमृदुविद्गिरिः धर्मवृद्धःसुकर्माचक्षेत्रोपेक्षोऽरिमर्दनः १६ शत्रुघ्नोगंधमादश्चप्रतिबाहुश्चद्वादश ते- षांस्वसासुचीराख्याद्वावक्रूरसुतावपि १७ देववानुपदेवश्चतथाचित्ररथात्मजाः पृथुर्विदूरथाद्याश्चबहवोवृष्णिनंदनाः १८ कुकुरोभजमा नश्चशुचिःकंबलबर्हिषः कुकुरस्यसुतोवह्निर्विलोमातनयस्ततः १९ कपोतरोमातस्यानुःसखायस्यचतुंबुरुः अंधकाद्दुंदुभिस्तस्मादरिद्योतः पुनर्वसुः २० तस्याहुकश्चाहुकीचकन्याचैवाहुकात्मजौ देवकश्चोग्रसेनश्चचत्वारोदेवकात्मजाः २१ देववानुपदेवश्चसुदेवोदेववर्धनः तेषां स्वसारःसप्तासन्धृतदेवादयोनृप २२ शांतिदेवोपदेवाचश्रीदेवादेवरक्षिता सहदेवादेवकीचवसुदेवउवाहताः २३ कंसःसुनामान्य- ग्रोधःकंकःशंकुःसुहूस्तथा राष्ट्रपालोथसृष्टिश्चतुष्टिमानौग्रसेनयः २४ कंसाकंसवतीकंकाशूरभूराष्ट्रपालिका उग्रसेनदुहितरोवसु देवानुजस्त्रियः २५ शूरोविदूरथादासीद्भजमानःसुतस्ततः शिनिस्तस्यात्स्वयंभोजोहृदीकस्तत्सुतोमतः २६

काद्दुंदुभिरित्यपितद्वचनादेवज्ञेयम् २० २१ धृतदेवाआदिर्यासांशांतिदेवादीनांषण्णाम् २२ ताःसप्तऔग्रसेनयः उग्रसेनस्यसुताः २३ २४ वसुदेवस्ययेअनुजादेव- भागादयस्तेषांस्त्रियोभार्याः अंधकसुतानांचतुर्णांप्रथमस्यकुकुरस्यवंशउक्तः २५ द्वितीयस्यभजमानस्यवंशमाह शूरोविदूरथादिति भजमानाच्चविदूरथः पुत्रोऽभूत् विदूरथाच्चशूरइतिपराशरादिवचनात् यद्वा पृथुर्विदूरथाद्याश्चेति पूर्वोक्तचित्ररथात्मजात् विदूरथात् २६

देवमीढस्यय: शूरोनामपुत्रः तस्यदेवमीढोहृदीकस्यैवसुतः यथाहपराशरः तस्यापिकृतवर्मशतधनुर्देवमीढुषाद्याःपुत्राबभूवुः देवमीढस्यशूरः तस्यापिमारीषानामपत्न्य
भवत् २७ तस्यांचासौदशपुत्रानजनयत् वसुदेवपूर्वानिति २८ आनकाश्चनेदुः २९ हरेःप्रादुर्भवस्यस्थानम् ३० पृथायाःकन्यकावस्थायांकर्णोत्पत्तिप्रकारमाह
कुंतेरिनिपंचभिः ३१ कदाचिद्गृहमागतंदुर्वाससंपृथापरिचर्यादिनातोषयामास ततश्चसातस्माद्देवहूतीदेवाह्वानहेतुंविद्यामवापतदाह सापेति ३२ देवमुपागतंवी-

देवबाहुःशतधनुःकृतवर्मेतितत्सुताः देवमीढस्यशूरस्यमारिषानामपत्न्यभूत् २७ तस्यांसजनयामासदशपुत्रानकल्मषान् वसुदेवंदेव
भागंदेवश्रवसमानकम् २८ सृंजयश्यामकंकंकशमीकंवत्सकंवृकम् देवदुंदुभयोनेदुरानकायस्यजन्मनि २९ वसुदेवंहरेःस्थानंवदंत्यान
कदुंदुभिम् पृथाचश्रुतदेवाचश्रुतकीर्तिःश्रुतश्रवाः ३० राजाधिदेवीचैतेषांभगिन्यःपंचकन्यकाः कुंतेःसख्युःपिताशूरोह्यपुत्रस्यपृथामदा-
त् ३१ सापदुर्वाससोविद्यांदेवहूतींप्रतोषितात् तस्यावीर्यपरीक्षार्थमाजुहावरविंशुचिम् ३२ तदैवोपागतंदेवंवीक्ष्यविस्मयमानसा प्रत्य
यार्थंप्रयुक्तामेयाहिदेवक्षमस्वमे ३३ अमोघंदर्शनंदेवि आधत्सेत्वयिचात्मजम् योनिर्यथानदुष्येतकर्ताहंतेसुमध्यमे ३४ इतितस्यां
सआधायगर्भंसूर्योदिवंगतः सद्यःकुमारःसंजज्ञेद्वितीयइवभास्करः ३५ तंसात्यजन्नदीतोयेकृच्छ्राल्लोकस्यबिभ्यती प्रपितामहस्ता
मुवाहपांडुर्वैसत्यविक्रमः ३६ श्रुतदेवांतुकारूषोवृद्धशर्मासमग्रहीत् यस्यामभूद्दंतवक्त्रऋषिशप्तोदितेःसुतः ३७ कैकेयोधृष्टकेतुश्चश्रु
तकीर्तिमविंदत संतर्दनादयस्तस्यांपंचासन्कैकयाःसुताः ३८ राजाधिदेव्यामावंत्यौजयसेनोऽजनिष्टह दमघोषश्चेदिराजःश्रुत-
श्रवसमग्रहीत् ३९ शिशुपालःसुतस्तस्याःकथितस्तस्यसंभवः देवभागस्यकंसायांचित्रकेतुबृहद्बलौ ४० कंसावत्यांदेवश्रवसः
सुवीरइषुमांस्तथा कंकायामानकाज्जातःसत्यजित्पुरुजित्तथा ४१ संजयोराष्ट्रपाल्यांचवृषदुर्मर्षणादिकान् हरिकेशहिरण्याक्षौ
शूरभूम्यांचश्यामकः ४२ मिश्रकेश्यामप्सरसिवृकादीन्वत्सकस्तथा तक्षपुष्करशालादीन्दुर्वाक्ष्यांवृकआदधे ४३ सुमित्रार्जुनपा
लादीन्शमीकात्तुसुदामिनी कंकश्चकर्णिकायांवैऋतधामजयावपि ४४ पौरवीरोहिणीभद्रामदिरारोचनाइला देवकीप्रमुखाआस
न्पत्न्यआनकदुंदुभेः ४५ बलंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलंध्रुवम् वसुदेवस्तुरोहिण्यांकृतादीनुदपादयत् ४६

क्ष्यसाप्राह प्रत्ययार्थंपरीक्षार्थंमयाविद्याप्रयुक्तानतुत्वयाकिंचित्कार्यमित्यभिसंधिना अतोयाहीत्येवमुक्तोरविरुवाच ३३ अमोघंदेवदर्शनमितिकन्याऽहमि
तिचेत्तत्राह यथायोनिर्नदुष्येततथाहंकर्त्ताकरिष्यामि ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ आवंत्यौविंदानुविंदौ ३९ तदेवंवसुदेवस्यभगिनीनांपतीन् पुत्रांश्चोक्त्वात
द्भ्रातॄणांनवानांपत्नीःपुत्रांश्चाह देवभागस्येतिनवभिःश्लोकार्द्धैः ४० ४१ ४२ ४३ ४४ वसुदेवस्यपत्नीःपुत्रांश्चाह पौरवीत्येकादशभिः ४५ ४६ ७

४७ कौशल्याभद्रा ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ अष्टमस्तुस्वयमेवासीत् नतुकर्मादिनाहेतुनाताभ्यांजनितोवा यतोऽसौहरिः ५५ तदेवोपपादयति यदेतित्रिभिः ५६ ईशस्यमायानियंतुः परस्यअसंगस्यद्रष्टुःसाक्षिणःआत्मनःसर्वगस्यनह्येवंभूतस्यमायाविनोदंविनाजन्मनःकर्मणोवाहेतुःसंभवतीत्यर्थः ५७ किंच यस्यमायाचेष्टितंपुंसोजीवस्यानुग्रहः तस्यजीवानुग्राहकस्यकुतःकर्मादिपारतंत्र्येणजन्मादिसंभवः अनुग्रहमेवाह हियस्मात्तदेवस्थित्यादयेइष्यते प्रलयेलीनोपाधेर्जीवस्यधर्माद्यसंभवादुपाधिसृष्ट्यादिनाधर्मादिसंपादनेनानुग्रहः तथाआत्मलाभायमोक्षायचेष्यते तत्रहेतुः तेनैवश्रूयमाणेनतस्यस्थित्या

सुभद्रोभद्रबाहुश्चदुर्मदोभद्रएवच पौरव्यास्तनयाह्येतेभूताद्याद्वादशाभवन् ४७ नंदोपनंदकृतकशूराद्यामदिरात्मजाः कौशल्याकेशिनंत्वेकमसूतकुलनंदनम् ४८ रोचनायामतोजाताहस्तहेमांगदादयः इलायामुरुवल्कादीन्यदुमुख्यानजीजनत् ४९ विपृष्टोधृतदेवायामेकआनकदुंदुभेः शांतिदेवात्मजाराजन्श्रमप्रतिश्रुतादयः ५० राजानःकल्पवर्षाद्याउपदेवसुतादश वसुहंससुवंशाद्याःश्रीदेवायास्तुषट्सुताः ५१ देवरक्षितयालब्धानवचात्रगदादयः वसुदेवःसुतानष्टावादधेसहदेवया ५२ पुरुविश्रुतमुख्यास्तुसाक्षाद्धर्मोवसूनिव वसुदेवस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ५३ कीर्तिमंतंसुषेणंचभद्रसेनमुदारधीः ऋजुंसंमर्दनंभद्रंसंकर्षणमहीश्वरम् ५४ अष्टमस्तुतयोरासीत्स्वयमेवहरिःकिल सुभद्राचमहाभागातवराजन्पितामही ५५ यदायदेहधर्मस्यक्षयोवृद्धिश्चपाप्मनः तदातुभगवानीशआत्मानंसृजतेहरिः ५६ नह्यस्यजन्मनोहेतुःकर्मणोवामहीपते आत्ममायांविनेशस्यपरस्यद्रष्टुरात्मनः ५७ यन्मायाचेष्टितंपुंसःस्थित्युत्पत्त्यप्ययायहि अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभायचेष्यते ५८ अक्षौहिणीनांपतिभिरसुरैर्नृपलांछनैः भुवआक्रम्यमाणायाअभारायकृतोद्यमः ५९ कर्माण्यपरिमेयाणिमनसापिसुरेश्वरैः सहसंकर्षणश्चक्रेभगवान्मधुसूदनः ६० कलौजनिष्यमाणानांदुःखशोकतमोनुदम् अनुग्रहायभक्तानांसुपुण्यंव्यतनोद्यशः ६१

देर्निवृत्तेः ५८ तस्यचेष्टितंभूमेरनुग्रहइत्याह अक्षौहिणीनामितिद्वाभ्याम् अभारायभारपरिहाराय ५९ सुरेश्वरैरपिमनसाऽपिअपरिमेयाणिअवितर्क्याणि संकर्षणसहितश्चक्रे ६० संकल्पमात्रेणभूभारहरणसमर्थस्यापिकर्मकरणंयशोविस्तारद्वाराभक्तानुग्रहार्थमित्याह कलावितिद्वाभ्याम् दुःखशोकतमांसिनुदतीतितथातद्यशोव्यतनोत् ६१ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

यस्मिन्सतां कर्णपीयूषे यशोरूपे तीर्थवरे श्रोत्रमेवांजलिः पानसाधनं यस्य स पुरुषः सकृदपि उपस्पृश्य आचमनमात्रं कृत्वा तत्सौंदर्याकृष्टचित्तः कर्मवासनां धुनुते

६२ तदेवाह द्वाभ्याम् भोजादिभिः श्लाघनीयमीहितं यस्य स वैरं गैरम्यया मूर्त्या च ६३ ६४ तद्दर्शनार्थं मुखशोभामाह यस्याननं दृशिभिर्नेत्रैः पिबंत्यो नार्यो न

राश्च न ततृपुः न तृप्ताः निमेषोन्मेषमात्रव्यवधानमप्यसहमानास्तत्कर्तुर्निमेः कुपिताश्च बभूवुः कथंभूतमाननम् मकरकुंडलाभ्यां चारू कर्णौ भ्राजंतौ कपोलौ

च तैः स भ्रमंगस्क विलासो हासो यस्मिन्नित्यमुत्सवो यस्मिन् ६५ श्रीकृष्णस्य चरितसमासतो वर्णयनि जात इति द्वाभ्याम् जातो निजेन रूपेण पश्चात्पुरुषो मनुष्याका

यस्मिन्सत्कर्णपीयूषे यशस्तीर्थवरे सकृत् श्रोत्रांजलिरुपस्पृश्य धुनुते कर्मवासनाम् ६२ भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकैः श्लाघनीये

हितः शश्वत्कुरुसृंजयपांडुभिः ६३ स्निग्धस्मितेक्षितोदारैर्वाक्यैर्विक्रमलीलया नृलोकं रमयामास मूर्त्या सर्वांगरम्यया ६४ यस्याननं मकर

कुंडलचारुकर्णभ्राजत्कपोलसुभगं सविलासहासम् नित्योत्सवं न ततृपुर्दृशिभिः पिबंत्यो नार्यो नराश्च मुदिताः कुपिता निमेश्च ६५ जातो ग

तः पितृगृहाद्व्रजमेधितार्थो हत्वा रिपून्सुतशतानि कृतोरुदारः उत्पाद्य तेषु पुरुषः क्रतुभिः समीजे आत्मानमात्मनिगमं प्रथयन्जनेषु ६६ पृ

थ्व्याः स वै गुरुभरं क्षपयन्कुरूणामंतः समुत्थकलिना युधि भूपचम्वः दृष्ट्या विधूय विजये जयमुद्विघोष्य प्रोच्योद्धवाय च परं समगात्स्वधाम

६७ इतिश्रीभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायामष्टादशसाहस्र्यां नवमस्कंधे श्रीसूर्यसोमवंशानुकीर्त्तने यदुवंशानुकीर्त्तनं नाम

चतुर्विंशोऽध्यायः २४ ७ ७

रः सन् व्रजं गतः व्रजवासिनामेधिता अर्था येन तेषु दारेषु सुतानां शतान्युत्पाद्य आत्मनिगमं स्वकीयं वेदमार्गम् ६६ अंतः समुत्थेन

कलिना निमित्तेन गुरुभारं क्षपयन् दृष्ट्यैव भूपचमूर्विधूय विजये जयमर्जुनेन जितमित्येवमुद्घोषं कृत्वा परं तत्त्वमुद्धवायोपदिश्य स्वधाम सम्यक् स्वेनैव रूपेण-

जगामेति ६७ इतिश्रीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे भावार्थदीपिकायां श्रीधरस्वामिविरचितायां चतुर्विंशोऽध्यायः २४ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ७ ७

इतिश्रीमद्भागवतनवमस्कंधःसमाप्तः

[OrderDescription]
,CREATED=17.03.20 15:48
,TRANSFERRED=2020/03/17 at 15:57:36
,PAGES=58
,TYPE=STD
,NAME=S0002968
,Book Name=M-2755-SHRIMAD BHAGWAT SAKANDH NAVAM
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,